

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૪૧૮ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ દુરાચારગિરિપ્રજ્ઞ

વિષય ૫૨:૪

॥ ॐ ॥

॥ श्रीसद्गुरुर्षिर्जयतेतमाम् ॥

॥ दुराचारगिरिवज्र ॥

लेखक

पूज्यपाद श्रीमन् नथुरामशर्मा.

जीलभा. दाडीआवाड

पोताना स्वर्गस्थ पिता श्रीयुत नरबेराम अनुपराम त्रवाडीना
अयमभाटे उपावी प्रष्ट करनार तेमना पुत्र
जमियतराम नरबेराम त्रवाडी.
पगथिया शेगी, मुरत. गुजरात

“कर्तव्यमेव कर्तव्यं प्राणैः कंठगतैरपि ।
अकर्तव्यं न कर्तव्यं प्राणैः कंठगतैरपि ॥”

सर्व अधिकार लेखकश्रीने अधीन

मुरत—चौथाना पूल उपर आवेला “मुरत सिटि” प्रिन्टिंग
प्रेसभा डाकदारदास भानसिंह छाप्यु.

द्वितीयावृत्ति

प्रति १०००

शा. १८४५

संवत् १९८०

ई. स. १९२४

मूल्य रू. ०-४-६

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
ગ્રંથાલય કોર્પોરેશન સમિતિ
૧૧-૪-૧૯

“ જ્ઞાનકર્મોપાસનાભિર્દેવતારાધને રતઃ ।
જ્ઞાન્તો દાન્તો દયાલુશ્ચ બ્રાહ્મણશ્ચ ગુણૈઃ સ્મૃતઃ ॥ ”
શુક્રાચાર્ય
“ યોગસ્તપો દમો દાનં સત્યં શૌચં દયા શ્રુતમ્ ।
વિદ્યા વિજ્ઞાનમાસ્તિક્યમેતદ્ બ્રાહ્મણલક્ષણમ્ ॥ ”
વસિષ્ઠમુનિ.

આવાર્થ — જ્ઞાન, કર્મ અને ઉપાસનાવડે પરમાત્માના આરાધનમા પ્રોતિપાળો, શાત, ઇદ્રિયોને નિયમમા રાખનારો અને દયાલુ હોય તે ગુણોવડે આત્મણુ કહેા છે

યોગ, તપ, ઇદ્રિયનિગ્રહ, દાન, સત્ય, પવિત્રતા, દયા, સત્શાસ્ત્રાનુ શ્રવણુ, વિદ્યા, સત્શાસ્ત્રે પ્રતિપાદન કરેના વિપયનો અનુભવ અને આસ્તિકતા આ આત્મણુના લક્ષણો છે

દ્વિતીયાવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

સમદાવાદ ગ્રંથાલોક
અમદાવાદ

જો કોઈ પણ દેશની પ્રજાએ વાસ્તવિક સુખી મનુ હોય તો તેણે ધર્મ, ધર્મશાસ્ત્રો, સત્પુરુષો અને તે સર્વથી પ્રાપ્ત થતો સદાચાર એમને સર્વ કાલ ઉપર રાખવા જોઈએ, કોઈ પણ હેતુથી ક્યારે પણ તેમને દબાવા દેવા ન જોઈએ અર્થકામની તૃષ્ણાથી સત્તા કે સ્વતંત્રતાની મહત્ત્વાકાંક્ષાથી પણ-જ્યાં જ્યાં ધર્મની, ધર્મશાસ્ત્રોની, સત્પુરુષોની ને તે સર્વના પરમપવિત્ર અને પરમહિતકારક ઉપદેશની અવગણના થાય છે ત્યાં ત્યાં પ્રજાને અનિચ્છિત એવા અશાંતિ ને દુઃખ આવ્યા વગર રહેતા નથી કાલવશાત્ રજોગુણતમોગુણના પ્રાપ્ત્યથી ક્ષુભિત અને મોહિત થયેલી યુદ્ધિને આ વાત કદાચ સત્યરૂપે પ્રતીત ન થાય, તથાપિ જૂતકાલ અને વર્તમાનકાલ એ પરમસત્યની પોકારીને સાક્ષી પૂરી રહ્યા છે, તથા તેને પ્રત્યક્ષ બતાવી રહ્યા છે, જે જામત્ પુરુષો સાંભળે છે, તથા જુએ છે

અર્થકામની અયોગ્ય તૃષ્ણાના ઝેરી મોજા દેશદેશાતરના વાતાવરણમાથી આર્યાવર્તમા પણ આવી રહ્યા છે, અને તેથી આર્યપ્રજાનો અમુક અશ મુઝ થવા લાગ્યો છે-કર્તવ્યકર્તવ્યનું જ્ઞાન જૂલવા લાગ્યું છે રજસ્તમોગુણરૂપ લાલ અને કાળા રાક્ષસોએ તથા તેમને અનુસરનારી અયોગ્ય તૃષ્ણારૂપ બચકર રાક્ષસીએ સપીને તેમને આશ્રમ આપનાર યુરોપના ધણા દેશોને કેવી દુર્દશામાં ડૂબાડી દીધા છે, અને તેના છાટા દુનિયાના ખીળા દેશોને પણ કેટલા બિડ્યા છે તે જાતજાત પુરુષોથી અભાષ્ય નથી, વર્તમાન વિષમ સમયે ધર્મ અને તે દ્વારા પ્રાપ્ત થતા વ્યવહારપરમાર્થના કર્તવ્યનું સુદૃઢપાલન એજ ઉપરનાં બચકર રાક્ષસો તથા રાક્ષસીથી આર્યપ્રજાના રક્ષણનો

ઉપાય છે એમ પૂર્વાપરનો વિચાર કરનારો અનુભવી વિદ્વાર્ગ સૂચવી રહ્યો છે પ્રજ્ઞના અને બિન્ન બિન્ન વર્ણના-જાતિઓના-અગ્રણીઓએ આ વાત લક્ષ્યમાં લેવાજોવી છે

અત્ર નોંધ કરવાની આવશ્યકતા છે કે કેટલાંક વર્ષોથી વિદેશી વિધર્મી પ્રજ્ઞઓના આચારવિચારોની ભારતીય પ્રજ્ઞના અમુક અશ્વના મનઉપર જે માહી અસર થવા લાગી છે તેમાં ગમે તેવા ઇષ્ટાનિષ્ટ વ્યવહાર ને અયોગ્ય પ્રવૃત્તિનું પ્રતિપાદન કરનારી મોઢક નવલકથાઓ તથા વાર્તાઓ બહુ ઉમેરો કરી રહી છે. બાળકો અને યુવાનોને એ એપથી બચાવવાને તેમની પાસે આપણા જુના ઇતિહાસ-મહાભારત, રામાયણાદિ-, પુરાણ ને વાર્તાના પુસ્તકો, જે સમર્થ મહાપુરુષોના અનુભવના બહારરૂપ હોઈ વ્યવહારપરમાર્થનો અનુત્તમ સિદ્ધ માર્ગ દર્શાવનારા છે તે, તેમના અધિકારપ્રમાણે વિભાગ પાડીને મૂલ તથા બાષાતરરૂપે મૂકવા જોઈએ. વળી ખાનગી શિક્ષણસંસ્થાઓમાં ઇતિહાસ કે ચારિત્ર્યના ત્રિપયતરીકે એમાંનો આવશ્યક ભાગ ચુંટી કાઢીને શીખવવો જોઈએ એથી પ્રજ્ઞમાં ધર્મનિષ્ઠા, સદાચાર, કર્તવ્યનિષ્ઠા, સ્વાશ્રય, આત્મસંયમ, પરોપકાર ને આત્મભોગાદિ ઉત્તમ ગુણો કેળવાવાનો પાકો સંભવ છે.

આ પુસ્તકને લગતુ જે વિશેષ કહેવાનુ છે તે પ્રથમાવૃત્તિની પ્રસ્તાવનામાં વિસ્તારથી કહ્યું છે

આ દ્વિતીયાવૃત્તિમાં કોઈ કોઈ સ્થલે થોડો સુધારોવધારો પૂર્વપાદ લેખકશ્રીભણીથી કરવામાં આવ્યો છે ઇતિશ્ચિવમ્

શ્રીઆનંદાશ્રમ, બીલખા.

રામનવમી સ. ૧૯૭૯

શ્રીનાથપાદપદ્મપરામર્કિત

આશ્ચિંક્યવર્મા,

ૐ

પ્રથમાવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

જેમણે અમને^૧ ધર્મ આપ્યો છે, જેમણે અમને નીતિ આપી છે, જેમણે અમને જ્ઞાન^૨ આપ્યું છે, તે જેમણે અમને મનુષ્યત્વ આપ્યું છે તે પરમપૂજ્ય બ્રહ્મકુલને-ત્રિપિમુનિઓને અને તેમના વશજીને-સપ્રેમ પુન પુન નમસ્કાર

“જન્મના જાયતે શૂદ્રઃ સંસ્કારાદ્દ્વિજ ઉચ્યતે ।

વેદાભ્યાસાન્નવેદિમો બ્રહ્મ જાનાતિ બ્રાહ્મણઃ ॥”

(બ્રાહ્મણનો પુત્ર જન્મવડે શૂદ્રજેવો ઉપજે છે, સંસ્કારવડે તે દ્વિજ કહેવાય છે, પશ્ચત્ત વેદનો અભ્યાસ કરવાથી તે વિપ્રબ્રાહ્મણને પામે છે, અને બ્રહ્મને-પરમાત્માને-જાણે છે તે બ્રાહ્મણ છે)

એ શ્લોકમા બતાવેલું બ્રાહ્મણનું સ્વરૂપ કયા ? તથા

“ક્ષમો દમસ્તપઃ શૌચં ક્ષાંતિરાર્જવમેવ ચ ।

જ્ઞાનં વિજ્ઞાનમાસ્તિક્યં બ્રહ્મકર્મ સ્વભાવજમ્ ॥ ”

(મનને વશ રાખવું, ઇદ્રિયોને વશ રાખવી, શરીરને નકારા કર્મોથી રોકી સારા કામોમા જોડવું, શરીરની તથા મનની શુદ્ધિ, દુર્જનોએ કંડણુ વચ્ચનોથી નિરાદર કર્યા છતાં વા માર માર્યા છતાં પણ મનમા ક્રોધાદિ વિકાર ન ઉપજવા દેવા, કુટિલતાથી રહિતપણું, છ અગોસહિત વેદને તથા વેદના અર્થને જાણવા, કર્મકાંડવિષે યજ્ઞાદિ કર્મોમા કુશળપણું, તે જ્ઞાનકાંડમા આત્માનો અનુભવ, અને આસ્તિક-પણું એ નવ સાત્ત્વિક સસ્કારોથી થયેલા બ્રાહ્મણના કર્મો છે.)

૧ બરતખડની પ્રજાને ૨ અનેક તરેહનું સામ્રાજીય તથા બ્યાવહારિક.

એ શ્લોકમા શ્રીભગવાને ગીતામા કહેલા બ્રાહ્મણના કર્મો કયા ? અને ગુજરાતના બ્રાહ્મણોના કેટલાક ભાગની વર્તમાન સ્થિતિ કયા ? બનેમા જમીનઆસમાનજેટલો ફરક શાથી પડી ગયો હશે ?

પ્રકાશ અને અધમાર એ બેમા જેટલો ભેદ છે તેટલોજ, અથવા તે કરતા પણ વધારે ભેદ જ્ઞાન અને અજ્ઞાનમા છે જ્ઞાન મર્વ સુખનું મૂળ છે, અને અજ્ઞાન સર્વ દુખનું મૂળ છે

જ્ઞાન-પ્રકાશ-રૂપ દેવની ઉપાસના જ્યાં જ્યાં ઓછી થાય છે, તે તંને પરિણામે જ્યાં જ્યાં તેની ગેરહાજરી થાય છે ત્યાં ત્યાં આ જ્ઞાનરૂપ કાળમુખો નરકાસુર વગરનોતથો વિનાવિલભે હાજર થઈ જાય છે, અને દેશની પ્રજાને દેવજેવી સ્થિતિમાથી જોતજોતામા રંગુજેવી સ્થિતિમા મૂકી દે છે.

જ્યાં જ્યાં ચિંતા, ભય, કંપ, રોધ, ને દુખ હોય છે ત્યાં ત્યાં પ્રથમ અજ્ઞાનરૂપ રાક્ષસે પડાવ નાંખી રહેમ, અસૂયા, ઈર્ષ્યા, ક્રુમપ, અયોગ્ય વિષયવાસના, ક્રોધ, લોભ, મિથ્યાભિમાન, આક્રમ્ય, પ્રમાદ, દીર્ઘસૂતતા ને કર્તવ્યનિષ્ઠાનો અભાવ આદિ પોતાના કાર્યમારીઓ અને દૂતો નધા દૂતીઓ દ્વારા પોતાનું રાજ્ય જમાવ્યું હોય છે સામાન્યરીતે ખરતખડી આર્યોના અનેક વિભાગમા વહેંચાયેલા ચારે વર્ણોના મોટા ભાગની, -તથા વર્ણોના ગુરુ ભૂદેવોની પણ, અર્વાચીન સ્થિતિ એ અજ્ઞાનરૂપ રાક્ષસને આભારી છે

જેમની ઉત્પત્તિ શ્રીવિરાટના મુખમાથી થઈ છે, જેઓ મૂળથીજ ધર્મગ્રંથોના પઠનપાઠનદ્વારા ધર્મના આચાર્ય તથા ઉપદેશકનું પવિત્ર કાર્ય કરતા આવ્યા છે, જેમની ધર્મ તથા તત્ત્વજ્ઞાનસમૃધિ શોધોએ હાલની જગત્ની સુધરેલી પ્રજાઓને પણ મોહિત કરી નાખી છે, જેમણે દેશકાલાનુસાર અનેક ગ્રંથો રચીને ભારતવર્ષમા ધર્મની વ્યવસ્થા

બળવી છે, અને દેશઉપર પડેલી અનેકાનેક આપત્તિઓમા ધર્મનુ અને ધર્મગ્રથોનુ રક્ષણ કર્યું છે એવા પવિત્ર, પડિત અને પરાંપકારી બ્રાહ્મણોના વક્ષગોની શાસ્ત્રના અજ્ઞાન ને તે દ્વારા ઉપજતા અનાચાર-અશાસ્ત્રીયવર્તન-અયોગ્યવર્તન-ને લઇને થયેલી હાલની દુઃખી સ્થિતિ જોઇને સહૃદયને ખેદ થાય એ સ્વાભાવિક છે.

પ્રજ્ઞની ઉત્પત્તિ કે અવનતિનો આધાર તેમના ધર્મની ઉત્પત્તિ કે અવનતિ ઉપર છે એ નિર્વિવાદ સિદ્ધ છે. ધર્મની ઉત્પત્તિનો આધાર ધર્મીયાર્થો, ધર્મોપદેશકો ને ધર્મના દૃષ્ટાંતરૂપ થનારપર છે. ધર્મીયાર્થો, ધર્મોપદેશકો ને ધર્મના દૃષ્ટાંતરૂપ થનાર બ્રાહ્મણો છે માટે આર્યાવતની પ્રજ્ઞની ઉત્પત્તિઅર્થે તેમની સ્થિતિ પ્રથમ સુધરવી જોઇએ, અને તેમ થાય તેટલામાટે પૂજ્યપાદ કૃપાસિંધુ સદ્ગુરુપરમાત્મા શ્રી . ૧૦૦૮ નથુરામશર્મા એઓશ્રીએ સમયાનુસાર શ્રીઓદીચ્છિતેચ્છુ-પત્રમા દુરાચારગિરવજ્ઞ એ નામનો લેખ થોડા વર્ષપર લખેલો, તે પુન સુધારીવધારીને પુસ્તકરૂપે પ્રસિદ્ધ કરવામા આવ્યો છે.

આ પુસ્તકમા દુરાચારનું ખડન તથા સદાચારનો બોધ કરતા દ્વિજોના પટ્કર્મને લગતી ધાર્મિક ક્રિયાઓનુ અપૂર્વ રહસ્ય સ્થળે સ્થળે દર્શાવવામા આવ્યુ છે તે, તથા શુભ વિચાર ને શુભ ક્રિયારૂપ ભિન્ન ભિન્ન સદાચારના કારણો દર્શાવવામા આવ્યા છે તે, અધિકારી સંજ્ઞોને વિશેષ આનંદપ્રદ થશે. સંપ્રાપ્તો વેદાંતાનુસાર વિચાર, જપના લાભ, તપશ્ચનો હેતુ, દેવપૂજનની અગત્ય ને તેના રચિભેદે પ્રકારો, પચ-મહાયજ્ઞ (વૈશ્વદેવ) કરવાના કારણો એ વિષયો, અને તેમં પશુ દેવપૂજનસમર્થિ સર્વ મતપથવાળાને અનુકૂળ આવે તેવા ને કલ્યાણકારી ઉદાર વિચારો દર્શાવ્યા છે તે અત્યંત મનનીય છે એમ સહર્ષ સંગ્રેમ લખી જવાય છે

આ ગ્રંથની ભાષા કોઈ કોઈ સ્થળે, મિષ્ટતાથી આચ્છાદિત છતાં, સહજ કદુ જણાશે તથાપિ તે હેતુપુરસ્કર અને “ કડવું જોસડ મા પાય ” એ ન્યાયે છે એમ વિવેકીને જણાયા વિના રહેશે નહિ.

આ લેખ વ્રાત્તણોને માટે, અને તેમા પણ ઔદીવ્યશાહણોને ઉદ્દેશીને લખાયેલો છતાં પણ પોતાની ઉન્નતિ કરવાને ઇચ્છતા અન્ય દિગ્ગેને, અને પ્રકારાતરે ધર્મજિજ્ઞાસુ શૂદ્રોને પણ તેમાનો ધણો ભાગ ઉપયોગી થઈ શકે એમ છે એમ જ્ઞાતા પુરુષો જોઈ શકશે.

કૃપાના મહોદધિરૂપ શ્રીઅનર્યામી પ્રભુની કૃપાથી પૂજ્ય ભૂદેવો પોતાની પ્રાચીન ઉત્તમોત્તમ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરે, અને અમને-ભારતીય પ્રજાને- દયાદૃષ્ટિથી ઉપદેશો અસ્તુ

આનંદાશ્રમ બીસખા.

સ ૧૯૭૦ ના આશ્વિનસુદિ ૧

શ્રીનાથપાદપદ્મપરાગાંકિત .

માણિક્યવમ .

આ પુસ્તકના ૧થી ૧૬ પૃષ્ઠ “ સુરત સમાચાર ” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમા,
૧૭થી ૬૪ પૃષ્ઠ સુરત, “ નવયુગ ” પ્રી. પ્રેસમા અને
૬૫થી ૮૦ પૃષ્ઠ તથા પ્રસ્તાવનાઆદિ “ સુરત સિટિ ”
પ્રી. પ્રેસમા ઠાકોરદાસ માનસિંગે છાપ્યું.

ૐ અનુક્રમણિકા.

વિષયોના નામો	પૃષ્ઠક.
મંગલાચરણ, લેખનો હેતુ અને પ્રાસંગિક સૂચન.	૧
શુભ વિચાર ને શુભ ક્રિયારૂપ સદાચાર પાળવાના લાભ ને	
દુરાચારના સેવનથી મતી હાનિ.	૪
સૂર્યોદયપહેલા ઊઠવાની અગત્ય . ..	૬
પ્રાત કાલે પરમાત્મસ્મરણાદિ કર્તવ્ય છે	૯
મલમૂત્રમા તથા શૌચક્રિયામા રાખવી જોઈતી સાવધાનતા. ..	૧૧
દત્તધાવનવિષે	૧૬
સ્નાનના લાભ અને તેના પ્રકારો આદિ	૧૭
સંધ્યાવદન એટલે શું ? ને તેના અધિકારબેદે પ્રકાર.	૨૦
કનિષ્ઠ તથા મધ્યમ અધિકારીમાટે સંધ્યાવદનના મત્રોના	
અર્ચના સૂચનપૂર્વક ઉત્તમાધિકારીમાટે સંધ્યાવદનના મત્રોના	
અર્ચાદિનું નિરૂપણ.	૨૨
દિબ્જને સંધ્યાવદન કરવાની શાસ્ત્રાનુસાર.	૩૮
સંધ્યાવદનસંબંધિ કેટલીક સૂચના	૪૦
જપના લાભ અને તેના પ્રકાર	૪૨
બ્રાહ્મણે પ્રત્યક્ષ (બાહ્ય) હોમ અથવા માનસ હોમ કરવો.	૪૩
ત્રણ પ્રકારનું તર્પણ ને તે કરવાના કારણો.	૪૩
દેવપૂજન અને તેના સપ્રદાયબેદે પ્રકાર.	૪૯
અન્ય સપ્રદાયવાળાનો કે પરધર્મીનો દ્રેષ નહિ કરવાવિષે	
સકારણુ જોશ તથા બાહ્યપૂજનનું ફલ.	૫૧

પંચમહાયજ્ઞ (વૈશ્વદેવ) તે તે કરવાનો હેતુ.	૫૫
ભોજન કેવી રીતે કરવું ? તથા ભજવાયોગ્ય પદાર્થો અને ...	
વ્યસનોવિષે	૫૬
વસ્ત્રોની પવિત્રતા તથા પહેરવેશવિષે.	૬૦
ધર, તેમાના પદાર્થો તથા કુટુંબી જનોના શરીરાકિની ...	
સ્વચ્છતાવિષે .	૬૨
કન્યાવિકલ્પ તથા વરવિકલ્પ ન કરવાવિષે	૬૩
સારેમાઠે પ્રસંગે ખોટી મોટાઇપાછળ વિશેષ ખર્ચ ન કરતા .	
તે પ્રસંગને લગતા આવશ્યક શાસ્ત્રીય કર્તવ્યો કરવાવિષે	૬૬
ઉત્તરક્રિયાનું, સવત્સરીનું ને ત્રાદ્ધનું તામસી ભોજન જમવાથી	
થતી હાનિ	૬૯
નિત્યકર્મક્રમમાં આહાર્યોનું વિશેષ કર્તવ્ય, તેમણે આજીવિકામાટે	
શુ કરવું ? કરવાયોગ્ય ને ન કરવાયોગ્ય ઘણાઓ. ...	૭૦
મનને સુવિચારયુક્ત રાખવું, નવરુ ન રહેવા દેવું	૭૧
સત્પુરુષોનો સમાગમ તથા સત્શાસ્ત્રોનું અધ્યયનવાચન	
કરવાવિષે	૭૩
ધરદારસેવનરૂપ વ્યભિચારથી દૂર રહેવાવિષે. .	૭૩
અનાય વિપ્રવિધવાઓને આશ્રય તથા શિક્ષણ આપવાવિષે. ..	૭૪
ક્રોધ, ભોભ, મદ, મોહ, મત્સર, દભ, કપટ ને ચિંતા એ ..	
ચિત્તદોષો ત્યજવાવિષે.	૭૪
આળસ, પ્રમાદ ને દીર્ઘસૂત્રતા પશુ ત્યજવા જોઇએ ...	૭૭
પ્રત્યેક આહાર્યો અને આહાર્યુક્તાતિના શેઠોએ વા પદ્ધતિએ કર્તવ્ય-	
વિમુખતા ત્યજી કર્તવ્યપાલન કરવાવિષે.	૭૮
ઉપસંહાર.	૮૦

દુરાચારગિરિવજ્ર.

મગ્ધાચરણુ, લેખનો હેતુ અને પ્રસંગિક સૂચન.

બુદ્ધિના ગ્રેન્ક અતયામીને શુદ્ધલાવથી પુન પુન નમસ્કાર કરી
ગુજરાતના દિગ્ગેના ને વિશેષે ગુજરાતના પ્રાહ્લણોના હિતાયે આ
લઘુ લેખ લખવાનો આગ્રહ થાય છે

આ પ્રાત્નના પ્રાહ્લણોના ષ્ટલાક ભાગમા કાલખલથી ન્યૂનાધિક
અશે પ્રવસ પામેલા લિન્ન લિન્ન પ્રકારના દુરાચારોનું આ લેખમા
પ્રમાણુ અને યુક્તિપૂર્વક અહિતકરપણુ સમજવવાનું ખડન થશે
માટે આ લેખનું નામ દુરાચારગિરિવજ્ર એટલે દુગચારૂપ પર્વત-
પર પડનાર વજ્ર એવું ગણવામા આવ્યું છે

આ લેખમા ક્રોડ પણુ વ્યક્તિને (એક માણુમને) ઉદ્દેશીને
ક'ઈ પણુ લખવામા આવશે નહિ, પણ માત્ર દુગચાર દિગ્ગેને કેવો
હાનિ કરનારો છે, અને સદાચાર તેમને કેવો હાલ આપનારો છે તે
ચચાક્ષિત સમજવવામા આવશે, છતાં દુગચારી મનુષ્ય દુર્ગાચરના
અત્યત સંવનથી દુગચારસાથે અબેદલાવ પામી ગયેલો હોય છે
તેથી તેને આ ભાગ મને ઉદ્દેશીને લખેલો છે એવી પ્રતીતિ થવાનો
સહજ સંભવ છે, પણ તેમણે તેમ માની લેવાનો શ્રમ ન લેવો

જેમને આ ભાગ માગમાટે લખાયો છે એવી પ્રતીતિ થાય તેમણે તે ભાગ વાચતી વેલા પોતાની પ્રવૃત્તિના જોનાગ થવું, ને તે ભાગમા જે લખાયું છે તે પ્રમાણે તે દુરાચાર હાનિકર છે કે નહિ તે પક્ષપાત ત્યજી સ્થિર બુદ્ધિથી વિચારવું, અને તે હાનિકર છે એમ જો પોતાને અપેક્ષા સમજાય તો પોતાનામા જેટલું મનોબલ રહ્યું હોય તેને પ્રજ્ઞામા ઘણી દૃઢતા ને સાવધાનતાથી એકત્ર કરી ધીરે ધીરે તે દુરાચારને ક્રમપૂર્વક ત્યજી દેવાનો પ્રયત્ન તેમણે આરભવો જોઈએ કેાંઈ પણ શુભ કાર્ય કરવામાટે ડહાબળથી પ્રયત્ન કરનારને પગમકાઝણિક પગમાત્રા અવશ્ય સાળાય કહે છે તેમ તેમને પણ તેઓથી અવશ્ય માહાત્મ્ય કહે, ને તેમનો દુરાચાર ક્રમાતઃ છૂટી જશે જ્યારે તેઓ દુરાચાર છોડી પ્રસન્નમને મનચારપગાયણ થશે ત્યારે તેમની પોતાની બહાગની ગ્થિતિ, શરીરઅપત્તિ ને મનોબલમા કેવો દબાવવાનો સુધારો થયો છે તે જણાઈ આવના તેઓ અવશ્ય મનોષ પામશે, ને પોતાના જીવનના પાછળના દિવસો અનુચિત માર્ગે માળ્યા તમાટે તેઓ પચાત્તાપ કરશે વે પોતાના હૃદય દુરાચારના બહુ સેવનથી અત્યંત રીઢા થઈ ગયા હશે તમને આ લેખ પૂગ ભાગ્યેજ વાચવામા આવશે, ને કદાચ વાચનામા આવશે તોપણ જેમ ધૂળપર કરેલું લિંપણું નિગચક થાય છે તેમ તમને માટે વર્તમાનમા આ લેખ નિરર્થકજેવા થવા નક્કય છે એ સ્પષ્ટ છે, ને તેથી તેમને માટે આ લેખ લખાયો નથી. જેઓ ન્યાયારથી દૂર રહી મહાચાર-પરાયણ રહેવા પ્રયત્ન કરે છે તેમને પ્રોત્સાહન આપવા, તથા જેઓના ત્યાં દુરાચારના અનન્યભક્ત બન્યા નથી, ને સદાચારઉપરની જેમની નિમિ નિરોષ નાશ પામી નથી તેમને તેનાથી દૂર રાખવામાટે આ લેખ લખવાની પ્રવૃત્તિ થાય છે જેમ વરસાદ સર્વથ મમબાવથી

વરસે છે, છતાં ભૂમિની ચોખ્ખતાના ન્યૂનાધિકપણથી કોઈ સ્થલે ઉત્તમ વા મધ્યમ પ્રકારનો પાક થાય છે, કોઈ સ્થલે કનિષ્ઠ પ્રકારનો પાક થાય છે, ને કોઈ સ્થલે લગાર પણ પાક થતો નથી, તેમ ઉપદેશનો ઉપદેશ સર્વત્ર સમભાવથી થાય છે, છતાં હૃદયની ચોખ્ખતાના ન્યૂનાધિકપણથી કોઈ હૃદયમાં તેની ઉત્તમ પ્રકારની વા મધ્યમ પ્રકારની અસર થાય છે, કોઈ હૃદયમાં તેની કનિષ્ઠ પ્રકારની અસર થાય છે, ને કોઈ હૃદયમાં જાણે તેની કોઈ અસરજ ન થઈ હોય એમ જણાય છે જેમ વરસાદની ફલરૂપે સર્વત્ર સરખી અસર થતી નથી, છતાં તેનું વરસતું નિષ્ફલ ગણાતું નથી તેમ ઉપદેશના ઉપદેશની મર્વત્ર સરખી અસર ન થાય તેથી તેનું નિષ્ફલપણ ગણાતું થતું નથી એ ન્યાયે આ લેખની પ્રગતિ પણ નિષ્ફલ ગણાવાયોગ્ય નથી, કિંતુ સફલ ગણાવાયોગ્ય છે.

કોઈ પણ દુરાચારીથી સજ્જનોની સમીપ યોનાના પ્રિય માનેલા દુગચારનું પ્રમાણ ને યુક્તિથી મકન કરી શકાતું નથી, ને દુષ્માનુભવકાલે વા ક્યારેક તેના ચિત્તમાં પુણ્યઅસ્કાન્નો વિદ્ય થયો હોય આરે તેને તેનું અહિતકરપણું પણ સમજાય છે, છતાં માણસ અવ્યક્તનો બનેલો હોવાથી સારા સગવિના ને પૂરતા મનોવ્યવહારના તે દુરાચાર તે ત્યજી શકતો નથી ઘણા કાલથી સેવેલો દુરાચાર દુરાચારી અનુખ્ય ત્યજી શકતો નથી તેથી તે શ્રેષ્ઠ છે, વા દુરાચારીનું મન દુગચારના સેવનથી પ્રસન્ન રહે છે, વા તેની જાતને તેમ કરવાથી કોઈ લાભ થાય છે માટે તે શ્રેષ્ઠ છે એમ તો કહી શકાય નહિ. દુરાચારના સેવનથી તે માણસને મર્વદા લાલજ થાય છે, ને તેથી જનસમૂહને કોઈ હાનિ થતી નથી એમ જ્યારે સ્પષ્ટ સિદ્ધ કરી બતાવાય ત્યારેજ તે દુરાચાર અનુખ્યને મંપાદન કરવાયોગ્ય

વા નહિ ત્યજવાયોગ્ય કહેવાય, અન્યથા તે સપાદન કરવાયોગ્ય વા નહિ ત્યજવાયોગ્ય ન ગણાય, પણ ત્યજવાયોગ્યજ ગણાય

શુભવિચાર ને શુભક્રિયારૂપ સદાચાર પાળવાના લાભ ને દુરાચારના સેવનથી થતી હાનિ.

દુરાચારથી માણસની અધોગતિ થાય છે, ને સદાચારથી માણસની ઊર્ધ્વગતિ થાય છે એ કથનમા સમજી માણસોમા એ મત હોવા મલવતા નથી તેથી પોતાનો અભ્યુદય^૧ ઇચ્છનાર મનુષ્ય તથા પોતાનો ક્રમભોક્ષ^૨ વા મહોભોક્ષ^૩ ઇચ્છનાર મનુષ્યે દુરાચારનો ત્યાગ કરી નિઃતર આગ્રહપૂર્વક સદાચારનું સેવન કરવું યોગ્ય છે. સદાચારથી થતા લાભો વિષ્ણુ દિત ઇચ્છનાર ભગવાન મનુ નીચે પ્રમાણે કહે છે —

૧ ચક્રવર્તિરાગ્નથી ખાડીને શ્રેણાના પદ્મથી જે ચઢતી ગ્થિતિ થાય તે અભ્યુદય કહેવાય છે

૨ ક્રમે કરીને એટલે પોતાના ઇષ્ટદેવના લોકમા ગયા પછી અતે ભોક્ષ મળે તે ક્રમભોક્ષ કહેવાય છે સાલોગ્ય, સામીપ્ય, સારૂપ્ય ને સાયુજ્ય એમ ચાર પ્રકારનો ક્રમભોક્ષ છે. પોતાના ઇષ્ટદેવના લોકમા જઈને ગહેવું તે સાલોગ્ય, પોતાના ઇષ્ટદેવની સમીપમા રહેવું તે સામીપ્ય, પોતાના ઇષ્ટદેવના જેવું રૂપ પામવું તે સારૂપ્ય ને જગતની ઉન્નતિ ગ્થિતિ ને લય કરવાના ઐશ્વર્યથી ભિન્ન પોતાના ઇષ્ટદેવના જેવું અન્ય મર્વ ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત કરવું તે સાયુજ્ય ભોક્ષ કહેવાય છે

૩ જ્ઞાની વા જીવન્મુક્તને વર્તમાનશરીરના પતનપછી જે ભોક્ષ મળે તે સર્વોભોક્ષ કહેવાય છે

સદાચારના લાભ ને દુરાચારના સેવનથી થતી હાનિ. ૫

“ આચારઃ પરમો ધર્મઃ શ્રુત્યુક્તઃ સ્માર્ત યથ ચ ।

તસ્માદસ્મિન્સદા યુક્તો નિત્યં સ્યાદાત્મવાનગ્નિઃ ॥૧૦૮॥ ”

માનવધર્મશાસ્ત્ર, અધ્યાય પહેલો.

“શ્રુતિસ્મૃત્યુદિત સમ્યક્ નિબદ્ધં સ્વેષુ કર્મસુ ।

ધર્મમૂલ નિષેવેત સદાચારમતન્નિતઃ ॥ ૧૫૫ ॥

આચારાલ્લમતે જ્ઞાયુરાચારાવીપ્તિતાઃ પ્રજાઃ ।

આચારાદ્ધનમશ્વયમાચારો હન્ત્યલક્ષણમ્ ॥ ૧૫૬ ॥ ”

માનવધર્મશાસ્ત્ર, અધ્યાય ચોથો.

ભાવાર્થ - “આચારહીનં ન પુનન્તિ વેદાઃ ” (આચારવિનાનાને વેદો પવિત્ર કરી શકતા નથી) એવું શાસ્ત્રવચન છે તેથી, તથા ચિત્તશુદ્ધિદ્વારા આચાર મોક્ષનું સાધન હોવાથી, વેદોમાં તથા સ્મૃતિઓમાં કહેલો આચારજ્ઞ પરમ ધર્મ છે માટે પોતાનું હિત ઇચ્છનાર વ્યક્તિ, ક્ષત્રિય ને વૈશ્યે આ આચારમાં નિત્ય નિરતર ઉદ્યોગી રહેવું જોઈએ ૧૦૮

દ્વિજોના વર્ણશ્રમની સાથે મધ્ય રાખનારો સદાચાર વેદોમાં તથા સ્મૃતિઓમાં ઉત્તમ પ્રકારે કહ્યો છે, ને તે સદાચાર ધર્મનું મૂલ છે તેથી પ્રત્યેક દ્વિજે આજ્ઞામનો ત્યાગ કરીને નિત્ય તેનું સેવન કરવું જોઈએ. ૧૫૫

સદાચારથી શરીર નીરોગ ગ્રહેવાથી આયુષ્ય વધે છે, સદાચારથી રૂપાણી, શરીરબલવાળી ને શુદ્ધિબલવાળી પુત્રપુત્રીરૂપ પ્રજા જાય છે, સદાચારથી વાપરતા ન પડે એટલું પુષ્કલ ધન મળે છે, ને સદા-

ચાગ્થી અશુભફલ ઉપભવનારા શરીરાદિમા ગહેલા દુષ્ટ ચિહ્નો જતા રહે છે. ૧૫૬

દુરાચારી જે હાનિઓ થાય છે તે પણ તેઓશ્રીએ નીચેના શ્લોકવડે દર્શાવી છે -

“ દુરાચારી હિ પુરુષો લોકે ભવતિ નિન્ધિતઃ ।

દુઃસ્વભાગી ચ સતતં વ્યાધિતોઽન્યાધુરેવ ચ ॥ ૧૫૭ ॥ ”

માનવધર્મશાસ્ત્ર, અધ્યાય ચોથો

ભાવાર્થ—દુરાચારી પુરુષની લોકમા નિંદા થાય છે, તે સર્વકાલ દુઃખી રહે છે, તથા વ્યાધિયુક્ત રહી સર્વદા સીદાય છે, ને તેનું આયુષ્ પણ દુર્લભ થાય છે ૧૫૭

દુરાચાર જે પ્રકારના છે, સ્થૂલદુરાચાર ને સૂક્ષ્મદુરાચાર. સ્થૂલદુરાચારને શરીરાદિની દુષ્ટ પ્રવૃત્તિ અને સૂક્ષ્મદુરાચારને દુષ્ટ વિચાર પણ કહી શકાય. પ્રથમ સ્થૂલદુરાચારથી થતી હાનિઓનો ને તેથી વિપરીત સદાચારના સેવનથી થતા લાભોનો વિચાર કરી, પછી સૂક્ષ્મદુરાચારથી થતી હાનિઓનું ને તેથી વિપરીત શુભવિચારના સેવનથી થતા લાભોનું નિરૂપણ થશે

સૂર્યોદયપહેલાં ઊઠવાની અભિયંત્ર.

પ્રત્યેક દિને નિત્ય પ્રાતઃકાલમા ઊઠવું જોઈએ, અર્થાત રાત્રે આશરે દશ વાગ્યાસુધીમા તેણે સૂવું જોઈએ, ને સવારે આશરે પાંચ વાગ્યાસુધીમાં તેણે ઊઠવું જોઈએ. મોડું સૂઈને મોડું ઊઠવું વા વહેંછું સૂઈને મોડું એટલે સૂર્યોદયપછી ઊઠવું તે ધર્મ, આયુષ્, લક્ષ્મી ને આરોગ્યાદિનો નાશ કરનાર ગણાય છે માટે પ્રત્યેક દિને આગ્રહ

રાખીને નિત્ર સૂર્યોદયપહેલાં જીવવાનો સ્વભાવ પાડવો જોઈએ. શ્રીરત્નાવલિમા નાચેના શ્લોકથી કહ્યું છે કે જે દિવસ સૂર્યોદયસુધી સૂઈ રહે છે તે પુણ્યનો ફાયદો કરી પ્રાયશ્ચિત્તનો ભાગી થાય છે —

“ જાગ્રો મુહૂર્તે યા નિદ્રા સા પુણ્યશ્રયકારિણી ।

તાં કરોતિ મિત્રો મોહાત્ પાદકૃચ્છ્રેણ શુદ્ધયતિ ॥”

ભાવાર્થ — જાગ્રમુહૂર્તમા એટલે રાતના પાછલા પ્રહરના ત્રીજા મુહૂર્તમા જે નિદ્રા છે તે નિદ્રા પુણ્યનો ફાયદો કરનારી છે જે દિવસ અવિવેકથી તે કાલે નિદ્રા કરે છે તે દિવસ પા કૃત્યથી એટલે એક દિવસ એક ટાણું, એક દિવસ માઝ્યા વિના મળેલા અન્નથી એક ટાણું, ને એક દિવસ ઉપવાસ કરવાથી શુદ્ધ થાય છે

મોડા જડનાર દિવસથી પ્રાપ્તવ્યવહારમા જોડાવાની જિતાવળથી તે કાલે સ્નાનમધ્યાદિ કરી શકાતા નથી, ને કદાચ તે કરવામા તે પ્રવૃત્તિ કરે તો પ્રાપ્તવ્યવહારમા જોડાવાની તેના મનની આતુરતાથી તે જોઈએ તેવા સ્વસ્થ મનથી તેનાથી થઈ શકતા નથી મોડું જીવવાનો સ્વભાવ રાખવાથી વ્યવહારના કામો પણ બહુ જિતાવળે કરવા પડે છે, ને તેથી તે જોઈએ તેવા સારા થતા નથી, વા તેમા કાઈ પ્રકારની ભૂલ થાય છે. મહુ સૂઈ રહેનારનું ચિત્ત તમોગુણના વધારાથી બડતાવાળું રહે છે આળસ અને વ્યસનીને પ્રાત કાલની ગુલાબી નિદ્રાનો ત્યાગ કરવા મમતો નથી, ને તે કાલે સૂઈ રહેવાથી થતી હાનિને તેમના કુમસ્કારો તેમને સમજવા દેતા નથી. કેટલાક મનુષ્યો વહેલા જીવવાના લાભોને સામાન્યરીતે જાણે છે, છતાં પણ પોતાના મનનો નબળાઈથી વહેલા જીવી શકતા નથી પ્રસન્નવશાત્ રાત્રે જીજ્ઞાસો થયો હોય તોપણ પ્રત્યેક દિવસે સૂર્યોદયપહેલાં જીવી સ્નાનાદિ નિત્યકર્મથી

પરવારી પછી અમત્ય જણાય તો ભોજનોત્તર થોડો કાલ શયન કરવું, પણ પ્રાત કાલમાં સપ્ત રહેવું યોગ્ય નથી નાટક જનવા જવાથી ઘણી વાગ લાલને સ્થાને હાનિ થવાનો પ્રયત્ન નહવ છે માટે ગત્ર નાટક વેતલ આવી દિવસના નવ વાગ્યાસુધી મધ્ય ગદેનુ એ વાગ્યે અનુચિત છે સાત કાકથી વધારે સુવુ એ આરોગ્ય-વાળા માણુમને લાલકર નથી માટે વાગ્યુ જેમ પોતાના મળગગપગ કર્યા કરે છે તેમ શર્યામાં પોતાના પડખા બદલાવતા વધારે મમય થોર્યા કરવુ એ તેવા માણુમને હાનિકર છે

થુ તમને કાલને પ્રાત કાલની ગુલામી ઉંધ મીડી લાગે છે તેને તમાગમાથી ઇર્ષા એમ કહેતા હો તો ગામળો -એ ગુલામી નિદ્રા કોમ્પ પણ પ્રકારે તમારુ હિત કરનારી નથી, પણ લાકિકકર્મમાં જેનો બહુ સારો ઉપયોગ કરી શકાય એવા પ્રાત કાલના મદ્યવાન સમયનો તે ભોગ લેનારી હોવાથી તે તમારા આ લાકના હિતનો નાશ કરનારી છે, ને ધર્મકર્મ કરવામાં પણ પ્રાત કાલનો સમય બહુ મૂલ્ય-વાન ગણાય છે તેનો ભોગ લેનારી હોવાથી તે તમાગ પરલોકના હિતનો પણ નાશ કરનારી છે વળી આની નિદ્રાથી તમને તે કાલે જે થોડુ સુખ ઉપજે છે તે સુખ સાત્ત્વિક નથી પણ તામસ છે, ને તે અવિવેકથી ઉપજેલુ છે માટે વિવેકાને તે મુખ મેળવવાયોગ્ય ગણવુ નથી

આજસુ ! સાલળ તુ સવારના આહનય વાગ્યાસુધી સપ્ત રહી પછી આખો યોગનો ઊઠીને તારુ કામ સારી રીતે કેમ કરી શકીશ ? બક્તજનો બમત્ત થઈ, પ્રભાતીઓ ગાઈ પ્રભુનુ સ્મરણ કરવા લાગ્યા, વિદ્યાર્થીઓ ઊઠીને પોતપોતાના ખઠો ગોખવા લાગ્યા, દૂકાઓ ભગી-ને આજસુઓને પ્રાત કાલ સ્થાનુ જણાવવા બોલવા લાગ્યા, ઉઘોગી

કાગડાઓ જાગીને હવે સૂનો ઉદય થોડા સમયમાં મશે એમ જાણી હર્ષથી પોતાના કંઠેર શબ્દો કાઢી આગસુ મનુષ્યોને જાગડવા લાગ્યા. જગતના જીવનરૂપ સૂનો ઉદય થવાનો સમય સમીપ જાણી અન્ય પક્ષીઓ પણ જાગીને બોલવા લાગ્યા, કેટલીક બાધડીઓ ઊડીને ઘટ્ટીઓ ફેરવવા લાગી, વાંડવા સૂતેલા નાના છોકરાઓ સૂઈસૂઈને કાચર થવાથી ઊડીને રોવા લાગ્યા, ખડુતો જનમન થઈ પોતપોતાને કામે પોતપોતાના ખેતરોજાણી જવા નીકળ્યા, પ્રવાસીઓ ઊડીને પોતપોતાના ઇચ્છિત સ્થાનજાણી જવા નીકળ્યા, અને હેવડ મોસૂનારાયણે પણ પર્વતોના શિખરોને તથા ધગેના ઉપગ્ના ભાગોને સુવર્ણજેવા રંગથી સુશોભિત કર્યા તોપણ ઓ આગસુ ! તું હજી અસ્મૃત્યુરૂપ નિદ્રાને વશ થઈને પડ્યો પડ્યો થોયો કરે છે તે જોઈ ઉઘોગી સજ્જનોને તારા પર બહુ દયા આવે છે ! જાડ, જનમન થા, અને હવે પછી સુદૃઢ નિશ્ચય કર કે મારે સૂર્યોદયપહેલાં જ નિત્ય ઝીકવું તને આગ્લમાં તેજ કરવાથી થોડા દિવસ કદાચ પગિત્રમ પડે તો તેથી તું કદાચીશ નહિ, પ્રત્યેક સાત્ત્વિક કામ આગ્લમાં તે કરવામાં પ્રયત્ન પડતો હોવાથી ધણા મનુષ્યોને વિષતુલ્ય લાગે છે, પણ પછી શુભ ફલ પ્રાપ્ત થવાથી પરિણામે તે તેમને અસ્મૃતજેવું પ્રતીત થાય છે. થોડા દિવસ સાવધાનતા-પૂર્વક પ્રયત્ન કરવાથી તને તારા શરીરમાં તથા તારી બુદ્ધિમાં સુધારો થયેલો જણાશે, અને તારું કૌટુંબિક તથા ધાર્મિક કર્મ પણ તું બહુ સારી રીતે કરી શકે છે એમ તને પ્રતીત થશે

પ્રાત કાલે પરમાત્મસ્મરણાદિ કર્તવ્ય છે.

પ્રત્યેક દિને પ્રાત કાલમાં જાગત થઈ પરમાત્માના નામનું અનુકૂળતાપ્રમાણે સ્મરણ કરવું, અર્થાત્ ઇશ્વરપ્રભોને જાણ કરવું, વા

હિપાસ્ય દેવની સ્તુતિ આદિનુ એકાદ સ્તોત્ર લખુવુ જીડીને વારવાર બ્રહ્માસાં ખાધા કવ્વા, આગસ મગ્યા કરવી, રાડો પાડવી, ન્મા ત્યા ભટક્યા કરવુ, મૂઢની પેડે બેસી રહેવુ, કે કામ અથવા ભયના વિચારથી ચિત્તને વ્યાકુલ કરવુ એ યોગ્ય નથી. પ્રાત કાલમા મત્રજપાદિ ચર્ચ રહ્યા પછી તે દિવસે કરવાયોગ્ય વ્યવહારના તથા પરમાર્થના કામનો યોગ્ય નિર્ણય કરી, ઇષ્ટદેવાદિની પ્રતિમા આદિનુ દર્શન વા ધ્યાન કરી, પ્રથિવીની ક્ષમા માગી, શય્યાઉપરથી નીચે જીતરવુ પછી જલપાત્ર લઈ યોગ્ય સ્થલે જઈ, આખો ઘોમ્ર, ત્રણ કે તેથી વધારે કાગળા કરી આશ્વમન લેવુ, પશ્ચાત્ મત્રમૂત્રનો ત્યાગ કરવા યોગ્ય સ્થલે જવુ

પ્રાત કાલમા જીડીને પરમાત્માનુ સ્મરણ કરવાથી મનુષ્યનુ મન પ્રમત્ર રહે છે, તેના અત કરણુમાના કુમસ્કારો બલહીન થઈ સુમસ્કારો બલવાન થાય છે, ને પ્રાયશ તેનો આખો દિવસ સુખમા વ્યતીત થાય છે માટે પ્રાત કાલમા ચોતાના ઇષ્ટદેવનુ સ્મરણ કરવામા કોઈ પણ દિને પ્રમાદ કરવો ઉચિત નથી પ્રાત કાલમા જીડી આખો ઘોવાથી તે નીરોગ રહે છે, મગજ શાત થાય છે, અને કાગળા કરવાથી દાતની તથા મુખની શુદ્ધિ થાય છે કોઈ પણ દિને પ્રાત કાલે જીડીને તુરત ચા, કાપી કે બીડી પીવામા વા તાબૂલ કે તમાકુ ખાવામા પ્રવૃત્તિ કરવી યોગ્ય નથી

પ્રાત કાલે શયનમાથી જીડીને દિને પરમાત્માનુ કીર્તન કરવુ જોઈએ એમ શ્રીવિષ્ણુ નીચેના વચનથી કહે છે —

“શયનાકુત્થિતો યસ્તુ કીર્તયેન્મધુસૂદનમ્ ।

કીર્તમાસસ્ય પાપાનિ નાશમાયાન્તિ શેષતઃ ॥૧૧॥”

યંત્રવુ એ લોકાના આરોગ્યને હાનિકર હોવાથી યોગ્ય નથી પોતાના ધરના એક ભાગમા મહત્ત્યાગ કરવાની જગ્યા બધારી હોય તો તે જગ્યા બહુ સ્વચ્છ રખાવી જોઈએ, અને દુર્ગંધનો નાગ કરનારા પક્ષથી ત્યાં વારવાર દાવવા જોઈએ મહત્ત્યાગ ને મુત્ત્યાગ કરનીવલા પ્રાણીને તથા નેત્રને નિયમમા રાખવા, યુદ્ધ તથા ઉચ્છ્વાસને રચાસકિત રોકવા, ને મનને વિવિધવિચારગ્રહિત શાન્ત રાખવું.

મનમૂતનો ત્યાગ કરી આત્મા પછી દિગ્ને સુદ્ધ મૃતિકા તથા સુદ્ધ જલથી પોતાના હાથમગાદિને પવિત્ર કરવારૂપ શૌચ કરવું શૌચની આવશ્યકતા શ્રીદક્ષ નીચેના વચનથી જણાવ છે —

“ શૌચે યન્ન મદા કાર્યં શૌચમૂલં દ્વિજ. સ્મૃત ।

શૌચાવારવિહીનસ્ય મમસ્તા નિષ્ફલા. ક્રિયા ॥૧॥

લાવાર્થ.—પવિત્રપણારૂપ શૌચમા દિગ્ને સર્વન પ્રયત્ન કરના જોઈએ, કેમકે શૌચરૂપ હેતુથી તેનું દ્વિજ એવું નામ કહેવાય છે શૌચરહિત અને આચારરહિત દ્વિજની સદ ક્રિયાઓ અદૃષ્ટરૂપ પુણ્ય ઉપજાવવામા નિષ્ફલ થાય છે.

સ્મૃતિકારોએ દિગ્નેમાટે શૌચ બહુ અગત્યનું માન્યુ છે તેથીજ ગુરુએ શિષ્યને ઉપવીત આપ્યા પછી તેને પ્રથમ શાય શીખવવું એમ તેઓએ જણાવ્યુ છે.

આગળ કહેલી રીતે શૌચ પવિત્ર જલ તથા પવિત્ર મૃતિકાથી કરવું જોઈએ ઉર્ધ્વેઓએ કરેલા રાકડાની, ઉદરના દરની, જલાશયની અંતરની, બીજાએ શૌચ કરી લીધા પછી વા આગલે દાવસે પોતે શૌચ કરી લીધા પછી બાકી રહેલી, મનુષ્યાદિને ચાલના । માર્ગમાની, અપવિત્ર જગ્યાની ને ધરની જીત આદિમાથી લીધેલી માટીથી કેમકે પ્રજા દિગ્ને શૌચ ન કરેવું.

મહત્યાગ કરી આવ્યા પછી પોતાના હાથમાથી દુર્ગંધ તથા ચીકણ જાય ત્યાંસુધી તેને મૃતિકા તથા જલથી ધોવા કેવલ જલથી હાથ ધોવા, વા ચગળીવાળા સાબુથી હાથ ધોવા એ યોગ્ય નથી વર્તમાનકાલમા મૂત્રત્યાગ કરીને ગુગ્ગુલપ્રાતના ધણા દિવસે જલ લેતા નથી, તથા હાથ પણ ધોતા નથી એ અનાચાર છે, ને તે ત્યજ દેવાયોગ્ય છે. જો તે વેલા જલ લેવાની સગવડ નજ હોય તો મૂત્રત્યાગ કરી ગલા પછી પોતાના હાથને જલવતી ધોવા, ને સ્નાનકાલે તે પહેરેલા વસ્ત્રમહિત સ્નાન કરવું

મહામૂત્રનો ત્યાગ કરતીવેલા જનોએને ડહાણિત કરી પછી તે જમણા કાનપર વીંટાળવાનું છે જનોએને ડહાણિત કર્યા વિના માત્ર કાને ચઢાવવામા આવે તો તે સર્વ જનોએ કંડની ઉપર તે કાલે રહેલું ન હોવાથી અપવિત્ર થાય છે, ને તેવા જનોએથી પુનઃ વૈદિકકર્મ કરી શકાતું નવા માટે તે બદલી નાખવું જોઈએ, પણ ધણા પ્રમાદી દિવસે ધર્મમા શ્રદ્ધા નાહ હોવાથી વા ના પણમા યોગ્ય ઉપદેશ નાહ મળવાથી મહામૂત્રનો ત્યાગ પ્રતીવ્રજા જનોએને ડહાણિત કરી કાનપર વીંટાળતા નથી, પણ કાન ખભાપર તથા જમણી બગલની નીચે જનોએનો વણા ભાગ ગહે તેવી રીતે માત્ર જનોએનો થોડો ભાગ કાને ચઢાવે છે ને અનાચાર છે વિધિપૂર્વક તયાર કરેલું જનોએ એ માત્ર સત્તા તાતણા નથી, પણ પ્રત્યક્ષ પ્રતીત થતા તાતણામા મૂત્રાવડે દેવાનું આવ્યાહત કરેલું છે તેથી તે તતુઓમા દેવાદિને સહભાવ છે માટે દિવસે તે જનોએને સર્વદા પવિત્ર રાખવું જોઈએ. મનુષ્યના સ્ત્રીમા મૂત્રકતેના ભાગ પવિત્ર છે તેથી મહામૂત્રના ત્યાગકાલે જનોએને મૂત્રકપર રાખવાનું, અને

મસ્તકપર જનોઇ રાખવામાટે જમણા કાન અનુકૂલ છે એમ ગાળી
ધર્મશાસ્ત્રમા જમણા કાનપર તેને વીંટાળવાનું વિધાન કરેલું છે

ધર્માધર્મનું સ્વરૂપ ઇન્દ્રિયગમ્ય નથી, પણ શાસ્ત્રગમ્ય છે જ્યારે
કર્તાએ કરેલા ધર્મનો વિપાક થાય છે ત્યારે તે કર્તાને ધર્મપાલનના
ફલરૂપે સુખનો ને જ્યારે કર્તાએ કરેલા અધર્મનો વિપાક
થાય છે ત્યારે તે કર્તાને અધર્મના અનુકાનના ફલરૂપે દુઃખનો અનુભવ
અવશ્ય થાય છે પ્રમાદ, બ્રાતિ, તચ્ચનેચ્છા (લોકોને ઠગવાની ઇચ્છા)
ને ક્ષુદ્ધિની શિથિલતા એ આગ દાષોથી રહિત પુરુષ આત્મ કહેવાય
છે. એવા આત્મ પુરુષોએ ધર્મ અને અધર્મના સ્વરૂપનો શાસ્ત્રમા જે
નિર્ણય કર્યો છે તેને શ્રદ્ધાલુ પુરુષોએ મત્ય માનીને અનુસરવું જોઈએ.
ધર્મ અને અધર્મરૂપ ગણાતી ક્રિયાઓમા કેટલોક ભાગ સ્થૂલ ને
કેટલોક ભાગ સૂક્ષ્મ હોય છે ધર્મક્રિયામા જે સ્થૂલ ભાગ હોય તે
પણુ વિવેકીને પ્રમાદથી ઉપેક્ષા કરવાયોગ્ય નથી, ને અધર્મરૂપ
ક્રિયામા સ્થૂલ ભાગ હોય તે પ્રમાદથી પણુ આદરગ્રીય નથી માખીને
મારવારૂપ ને માણસને મારવારૂપ હિમામા સમતા નથી, છતાં જેનું
મન માખીને માગતા રૂપે નહિ તે પ્રમગ પડે માણસનું પણુ દનન
કરે મારેજ 'માખ મારે તે માણુમ મારે' એવી કહેવત માણુમોમા
ચાલે છે નાની નાની ભૂલો કરતાજ ક્રમાત્ માણુસ મોટી ભૂલો
કરતા શીખે છે એ સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે મારે પોતાનું હિત ઇચ્છનાર
દિને ધર્મક્રિયાના સ્થૂલભાગના પગિપાલનમા જાણી જોઈને અન્યથા
આચરવું ઉચિત નથી ધર્મક્રિયાના સ્થૂલભાગમા પણુ ધર્મના સૂક્ષ્મ-
ભાગસાથે કાઈ પ્રકારનો સામાન્ય મનુષ્યને ન સમજાય એવો ગુપ્ત
અંશ રહ્યો હોય છે, જે સાધારણ માણુમને તુરત સમજવામા
આવતો નથી, પણુ સાચે કહેલું શુભવર્તન કરના ગહેવાથી શ્રદ્ધાની

રૂઢિ તથા અત કરણની શુદ્ધિ થવાથી તે મળધ તેને સ્પષ્ટ સમજાય છે મલત્યાગ કરી આત્મા પછી પૂર્વે કહેલી રીતે પોતાના બને હાથ ઘોષ પશ્ચાત્ મૃત્તિકા તથા જલથી પોતાના બને પગ ઘોવા, ને પછી મુખશુદ્ધિમાટે પવિત્ર ને શીતલ જલથી થોડા કોગળા કરવા શૌચથી શરીરનું આરોગ્ય તથા હૃદયોનું સામર્થ્ય વધે છે માટે કાંઈ પણ દિગ્ધે આગસ વા પ્રમાદથી શૌચનો ત્યાગ કરવો ઉચિત નથી

શૌચમા જાણી જોઇને કાંઈ દિગ્ધે જલનો લોભ કરવો નહિ. શુદ્ધ મૃત્તિકાવિના એકલા જલથી લેપ તથા દુર્ગંધ દૂર ન થાય માટે કાંઈ પણ દિગ્ધે મૃત્તિકાવિના એકલા જલથી શૌચ કરવું યોગ્ય નથી.

ખાણશૌચનો વા શરીરને પવિત્ર ગણવાનો સ્વભાવ ખાડી પછી વિવંકીએ પોતાના અત કરણમા જે દુર્વાસનાનો ગંધ તથા વિષયાનુગમન લેપ હોય તેને વિવંકરૂપ જલ તથા વૈરાગ્યરૂપ મૃત્તિકાવડે દૂર કરવા જોઇએ.

શૌચ કર્યા પછી જો તુરત સ્નાન કરવાનું ન હોય તો કોગળા કર્યા પછી પૂર્વાભિમુખે વા ઉત્તરાભિમુખે ખેસી શીણુવિનાના મીતલ ને પવિત્ર જલનું આચમન લેવું

કેવી રીતે હાથ ગાખી આચમન લેવું જોઇએ તે જાણવાની મુશ્કેલ થાય તો તે જિજ્ઞાસાની તૃપ્તિ નીચેના મીલરદાજમુનિના વચનથી થશે —

“સદ્ગતાંગુલિમિસ્તોય ગૃહીત્વા દક્ષિણેન તુ ।

મુક્તાંગુલકનિષ્ઠે તુ શેષેણાશ્વમન ચરેત્ ॥ ૧ ॥”

ભાવાર્થ — એકત્ર કરેલી આગળાઓવડે જમણે હાથે જલ લઈ પછી અંગૂઠો ને કાનઘિકાને પૃથક્ક રાખી શેષવડે અંગૂઠાના મૂલથી દિગ્ધ આચમન કરે

આયમન બ્રાહ્મતીર્થથી એટલે જમણા હાથના અમૂકાના મૂલ-
આગળથી લેવું આયમનમાટે હથેળીમાં એટલું જલ લેવું જોઈએ
કે જે આયમન લેનાર દિગ્ગતા હસ્તપરંત પહોંચી શકે

નાળાના, રૂપાના કે મોનાના પાત્રવડે આયમન લેવું કામુ, ભોદુ
સીમુ, કલક, જસત અને પિત્તળ એ ધાતુના પાત્રવડે દિગ્ગે આયમન
લેવું નહિ. આયમન કરતીવેલા પૂર્વદેશાક્ષણી કે ઉત્તરદેશાક્ષણી દિગ્ગે
ચોતાનું મુખ ગામવું તે વેદા માથે તથા હાથમાં વસ્ત્ર ન ગામવું,
જનોઈ ડાળા ખલાપગ ગામવું, ગિખા બાપી રાખવી, પગમાં કાઠ ન
પહેરવું, આંડુઅવળું જોવું નહિ અને હસવું વા બોલવું નહિ

આયમન જલનું લેવાય છે મમૃતમાં ડ ને લતો અબ્બ ગણાય
છે તેથી દિગ્ગ જિજ્ઞાસુએ જલનું આયમન લઈ ચોતાના તનની પવિત્રતા
કળાકૃતિગત જડનું પણ આયમન કરી જવું જોઈએ, અથવા
ચોતાના આત્મસ્વરૂપમાં પ્રતીત થતા સર્વ જડપ્રપચનો નેણે ચોતાના
આત્મસ્વરૂપથી અબ્બે કરી દેવો જોઈએ

દંતધ્વન.

હિપર કહેલી રીતે આયમન કર્યા પછી મુખમાંનો દુગધ દૂ
કરી તેને શુદ્ધ ડગ્વામાટે તથા દાંતોને સ્વચ્છ તે સુદૃઢ કરવામાટે
દિગ્ગે ચોમ્મ સ્થલે બેળીને દાંતણું કરવું દાંતણું મોમાં ગાખી હરતા-
કરતા આંખા કરવું, તથા જ્ઞાત્યા શુકયા કરવું તે ચોમ્ય નથી. દાંતણું
જુવાન માણુમની ટથથી આગળીના અગ્રજેવું જાડું, બ્રહ્મસિંહિત,
ગાડ તથા છિદ્રવિનાનું, પાસન તે આશરે યાગ વા દશ આગળ લાણુ
જોઈએ. તે સૂકું, સેડેકું, જીવડાવાણું કે વાકું ન જોઈએ.

આકડો, સિંચડો, મહુડો, વડ, કગ્ગ, પીપર બોરડી, બાન્નળ,

ઝીપટો, આવળ, આબલી, બીલી, ઝમરો, આમો, કદમ, ચપક, સડસડીઓ, અધેડો, દાડિમ, પીલુડી આસુદો, છદ્રજવ, રાયણુ, નાગી આમળી, બપોરીઓ ને હારસિંગરના દાતણુ ઉપયોગમા લેવાયોગ્ય છે, અને તાડ, ચણોડી, કેનળી, કુશ કાશ, પીપળો, આખરો ગુદી, બહેડો, ગોરડીઓ, કચનાર, સરગવો અરીઠા સીસમ ને નાળીએરીના દાતણુ ઉપયોગમા લેવાયોગ્ય નથી

દાતણુ પવિત્રસ્થલે પૂર્વાભિમુખે એમીં શાત મને કરવું દાતણુના કૂચાથી દાઠાને તથા દાદોને બાદાથી તથા અતરથી ગરી રીતે ધ્રુવવા અનુકૂલતા હોય તે. ચાક, કપર ને મીઠું મિશ્ર કરીને તેની મૂદમ ભૂંડી, વા બદામના ડોડીઅ ના ટ્રાયલાની સૂદમ ભૂંડી, વા બીજા કોઈ દત્તમજન દાતણુના કૂચાવડ દાત વચની વેલા વાપરવું દોને તથા દાદોના ચારી રીતે વસી લીધા પછી દાતણુની ચીરો કરી તેમાની એક સારી ચાગને બેસડી કરી તેવડ છલઉપજની ઉલ ધીરે ધીરે ગિતારવી પછી મુખનુદ્ધિમ ઇ આશરે બાર કાગળા કરના કાગળા કરતી વેલા જમણા હાથની મધ્યમા આગળીવડ દાઠા તથા દાદોને બાદા ના ભાગમાથી તથા જમણા હાથના અગૂદાવડે અતરના ભાગમાથી સારી રીતે વસવા, કે અથી દાતણુના કૂચાનો વા દત્તમજનનો કાઠ ભાગ ત્યા ચોથો હોય તે તે દત્તમજન

દાતણુ કરવામા અયોગ્ય ગિતારવ. ડગ્વી નહિ કેવલ સૂકું કે કેવલ નાનું દાતણુ વાપરવું નહિ, દોઠાને તથા દાદોને દાતણુના કૂચાથી ઘસવામા આળસ રાખવું નહિ અને ઉલ્લ ગિતારવામા પણ પ્રમાદ ન કરવો

સ્નાનના લાભ, અને તેના પ્રકારો આદિવિષે.

દાતણુ કર્યા પછી દિને સ્નાન કરવું નિમિત્તે. સ્નાન કર્યા વિના

દેવસખધી કર્મ તથા પિતૃસખધી કર્મ કરી શકાતા નથી, અને દાન તથા વિધિપાંડ જપ પણ કરી શકાતા નથી

શ્રીયાસવત્કથમુનિ સ્નાન કર્યામા દશ ગુણો રહ્યા છે એમ નીચેના વચનથી કહે છે —

“ગુણા દશ સ્નાનપરસ્ય સાધો રૂપં ચ તેજશ્ચ બલં ચ શૌચમ્ ।

આયુષ્યમાર્ગેયમલોલુપત્વં દુઃસ્વપ્નનાશશ્ચ યશશ્ચ મેઘા ॥૧૧॥”

ભાવાર્થ —હે સાધો ! રૂપ, તેજ, બળ, પવિત્રતા, આયુષ્ય, આરોગ્ય, વાલ્યપણાનો અભાવ, નાશગ્રસ્તનો નાશ, યશ અને અન્નના અર્થને ધારણ કરવાનું મામર્થ્ય એ દશ ગુણો નિત્ય યથાર્થ સ્નાન કરનારને પ્રાપ્ત થાય છે

સવારે કરવાનું સ્નાન બનતાસુધી સૂર્યોદયની પહેલા કે તેની આસપાસના સમયમા કરવું શ્રેષ્ઠ ગણાય છે ત્યાર ક્ષેત્રે વાવમા પ્રવાહણી મુખ સપ્તમે સ્નાન કરવું, અને નદીમા પ્રવાહણી ડિવા પ્રવાહભણી મુખ સપ્તમે સ્નાન કરવું જલારાયમા જલ ઉકુ હોય તો ગિમા ગિમા સ્નાન કરવું ને જલ છીછરે હોય તો એસીને સ્નાન કરવું

ચેર સ્નાન કરવું હોય તો તે પણ ઉત્તરમાં કે પૂર્વભણી મુખ સપ્તમે પટલાપર કે પથ્થરપર એમીને કરવું સ્નાન કરતી વેલા મયદા સચના એ વજ્ર પહેરવું તેમજ પોતાના શરીરપરનો મેઝ નીકળી નય એમ પોતાના શરીરને સાગ ગતિ યોગીને સ્નાન કરવું માત્ર પોતાના શરીરપર પાણી ચોપડી દેવું, ન પોતાના શરીરપર જલ દોળી જવું એ યથાર્થ સ્નાન નથી

સ્નાન કરી ગયા પછી પવિત્ર ને નિમ્ન વસ્ત્રથી પોતાના શરીરને ઢાંકીને જવું સ્નાનવેલા પહેરેના પચીઆથી કે ઘોતીઆથી વા મલિન વસ્ત્રથી શરીર ન લેવું

શરીર કુદરતી રહ્યા પછી સૂકાયેલું પવિત્ર વસ્ત્ર પહેરી સ્નાન-
નમ્યે પહેરેલું વસ્ત્ર ગોઠણની ઉપરથી ઊતારવું, નીચે ન ઉતારી
નાખવું સ્નાનકાલે પહેરેલું વસ્ત્ર સધ્યાવદનાદિ કર્મ કરતી વેલા ખસા-
ઉપર રાખવું નહિ

શરીર સ્વસ્થ ન હોય તે કાલે મુખ્યસ્નાનને ઠેકાણે ગૌણ-
સ્નાન કરવું મંત્રસ્નાન, ગાયત્રીસ્નાન, આગ્નેયસ્નાન, કાપિલસ્નાન તે
માનસસ્નાન છતાંદિ ગૌણસ્નાન કહેવાય છે ૐ આપો હિ શ્રાં
એ મંત્રવડે જલથી અગોનું પ્રોક્ષણ કરવું તે મંત્રસ્નાન, દશ ગાયત્રી
મંત્રથી જલ મંત્રી તે જલથી અગોનું પ્રોક્ષણ કરવું તે ગાયત્રીસ્નાન,
નાભિની ઉપરના શરીરના મુખ્ય ભાગોને થોડી થોડી વિષ્ણુનિ ભગા-
ડવી તે આગ્નેયસ્નાન, વસ્ત્ર પલાળી તેવડે શરીર કુદરતી તે કાપિલ-
સ્નાન, અને આત્માચિંતન કરવું તે માનસસ્નાન ગણાય છે

જેનું શરીર નીરોગ હોય તેણે આગસ વા પ્રમાદથી ગૌણસ્નાન
કરી સધ્યાદિ વૈદિકકર્મોમા પ્રવૃત્તિ કરવી નહિ, પણ ત્રિધિવત્ સ્નાન
કરી પન્ડીત તે કર્મોમા પ્રવૃત્તિ કરવી

સ્નાન કરી રહ્યા પછી ધ્યાયેયુ પવિત્ર વાતીક પહેરી, એક ઉપ-
વસ્ત્ર ઓગી, અગુછો પામે રાખી, અધ્યાદિ નિત્યકર્મમા પ્રવૃત્ત થવું
અધ્યાવદનાદિ વૈદિકકર્મ કરતી વેલા તથા બીજે ગમ્યે પણ પ્રત્યેક
દિને અવમ્ય પોતાની પામે એક અગુછો રાખવો અગુછો પાસે
ન ગમ્યાયા મોક્ષને વા નાકને યુગ્વાની અગત્ય પડે ત્યારે ધોતીઆથી
કે ઉપવસ્ત્રથી તે કુદરતી વસ્ત્રોને અપવિત્ર કરવા પડે છે માટે
સર્વ દિને પોતાની પાસે અવમ્ય એક અગુછો રાખવો જોઈએ, ને
તેને નિત્ય ધોઈ નાખવો જોઈએ

જલથી ખસાડી ભીના વસ્ત્ર પહેરીને જપાદિ કરવા નહિ, ને
જલમા જપાદિ કરવા હોય તો તે મંત્ર વસ્ત્ર પહેરીને કરવા નહિ

પ્રત્યેક વૈદિકકર્મ જો તે કર્મનું રહસ્ય સમજીને કરવામાં આવે તો તે વિશેષ ફલદાતા થાય છે માટે વિવેકી પુરુષે પ્રત્યેક વૈદિકકર્મ તેનું રહસ્ય સમજીને કરવું જોઈએ.

સંધ્યાવંદન એટલે શું ? તે તેના અધિકારભેદ પ્રકાર.

સ્નાન કરી ગ્હા પછી દ્વિજે મધ્યા એટલે સમ્યક્ પ્રકારે બ્રહ્મનું ધ્યાન કરવું જોઈએ અધિકારભેદે તે બ્રહ્મનું ત્રણ પ્રકારે ધ્યાન થાય છે તે આ રીતે — ૧ મર્યમણના અધિરાતા આદિત્યને બ્રહ્મરૂપ ધારી તેમનું, ૨ સૂર્યમણના નિયામકરૂપે રહેલા અતર્યામી વા સચુણબ્રહ્મને બ્રહ્મરૂપ સમજી તેમનું, અને ૩ મર્યમણે ગેકેલુ એવનન જે નિર્ગુણબ્રહ્મ છે તેમનું.

કનિષ્ઠ અધિકારીએ આવરજગમ જીવેને પ્રાણુપ્રનાહ પૂરો પાડી તેમના જીવનનો નિર્માણ કરનાર આદિત્યમણના અભિમાનીનું ધ્યાન મધ્યાકાલે કરવાનું છે ને મધ્યામાના મંત્રોના અર્થો પણ જે દેવને ઉદ્દેશીને તે મંત્રો લેાય તે દેવને લાગુ થાય એવી રીતે કરવા મંત્રોના અર્થો જાણ્યા વિના તથા મંત્રોના અશુદ્ધ ઉચ્ચારગુણ કરેલી મધ્યા જોઈએ તેવી ફલદાતા થતી નથી માટે કનિષ્ઠ અધિકારીએ પણ સધ્યાના મંત્રોના શુદ્ધ ઉચ્ચાર શીખી લઈ શુદ્ધ ઉચ્ચારપૂર્વક સધ્યા કરવી જોઈએ તેમજ મંત્રોના અર્થો પણ અવગ્ય જાણી લેવા જોઈએ.

વર્તમાનકાલમાં કનિષ્ઠ અધિકારીએ કરવી જોઈએ તવી સધ્યા પણ બ્રાહ્મણોનો મોટો ભાગ કરી જાણતો નથી સધ્યાના મર્વ મંત્રોના શુદ્ધ ઉચ્ચાર કરવા તો બાળુએ રહ્યા પણ કેટલાક બ્રાહ્મણોને ગાયત્રીમંત્ર પણ આવડતો નથી, ને કેટલાકને તે મંત્ર કાઠકે અશે

સંધ્યાવદન એટલે શું? ન તેના અધિકારભેદ પ્રકાર. ૨૧

આવડતો હોય છે તો તેઓ તે મત્ર અત્યત અશુદ્ધ ઉચ્ચારથી બોલે છે, એટલે ત નહિ આવશ્યાસમાન છે બ્રાહ્મણોનો જે થોડો ભાગ સંધ્યાવદન કરનારો છે તેમા પણ ગાયત્રીમત્રનો અર્થ જાણનારા ધણા થોડા હોય છે, તો સંધ્યાના સર્વ મત્રોના અર્થ જાણનારા તો તેથી પણ બહુજ અદ્ય હોય તેમા શુ કહેવું? કેટલાક બ્રહ્મબધુઓ (કથનમાત્ર બ્રાહ્મણો) એવા પણ હોય છે કે જેમને ગાયત્રી એ શબ્દ પણ શુદ્ધ બોલતા આવડતો નથી, તેથી તેઓ ગાયત્રીને સ્થાને ગાવત્રી કહે છે

પ્રતીત થતુ આ જગત્ દેવોને અધીન છે, દેવો મત્રોને અધીન છે, ને મત્રો તેમને જાણનારા બ્રાહ્મણોને અધીન છે એમ આપણા કેટલાક શાસ્ત્રો કહે છે, પણ વર્તમાનકાલમા બ્રાહ્મણોના મોટા ભાગે મત્રોનુ ગ્વામીપણુ ગુમાવ્યુ છે એટલે હવે બ્રાહ્મણોનો મોટો ભાગ, જગતના ગ્વામી દેવો, ને દેવોના સ્વામી મત્રો, અને મત્રોના સ્વામી બ્રાહ્મણો હતા તે મટી શ્વેત થઈ ગયો છે, અર્થાત્ હવે બ્રાહ્મણોનો મોટો ભાગ જગતના સ્વામીના સ્વામીનો ધણી મટી જગતનો દાસ થયો છે આવી બ્રાહ્મણોના મોટા ભાગની સ્વધર્મથી વિમુખતા થઈ ત્યારથીજ તેઓની પડતીનો આરભ થયો છે, ને હવે જ્યારે તેઓ પુન સ્વધર્મમા અનુરાગવાળા થશે ત્યારે તેમની ચત્તીનો આરભ થશે.

મધ્યમાધિકારીએ ગાયત્રી આદિ જે સંધ્યાના મત્રો છે તેમને તે તે મત્રોમા જણાવેલા દેવોમા રહેલા અનર્થોમીને લાગુ પડે એવો અર્થ કરી સર્વ સંધ્યા વિધિપૂર્વક કરવી.

ઉત્તમાધિકારીએ સૂર્યમંડલના અધિષ્ઠાનરૂપ બ્રહ્મને લાગુ થાય એવા સંધ્યામાના સર્વ મત્રોનો અર્થ કરવો જોઈએ

કનિષ્ઠ તથા મધ્યમાધિકારીમાટે સંધ્યાના મંત્રોના અર્થના
સૂચનપૂર્વક ઉત્તમાધિકારીમાટે સંધ્યાના મંત્રોના
અર્થાદિનું નિરૂપણ.

કનિષ્ઠાધિકારીમાટે સંધ્યાના મંત્રોના અર્થ પ્રત્યેક વેદના આહ-
નિકપ્રકાશમા આપ્યા છે માટે જેમને તે જાણવાની ઇચ્છા થાય
તેમણે તે ત્યા જોવા મધ્યમાધિકારીએ તે મંત્રોના અર્થોઉપરથી
પોતાના અધિકારપ્રમાણે કરવાના અર્થો પોતાની મેળે કરી લેવા, વા
તે અર્થો જાણનાર પુરુષપાસેથી તે સમજી લેવા હવે ઉત્તમાધિકારીએ
સંધ્યાના મંત્રોના અર્થો કેવી રીતે જાણવા જોઇએ છતાંદિનું નિરૂપણ
નીચે કરવામા આવે જે આદિ શુક્લયજુર્વેદની સંધ્યાના ક્રમે મંત્રાદિનું
નિરૂપણ થશે અન્યવેદવાળાએ જ્યાં મંત્રભેદ હોય ત્યાં એ જૈલીથી
તેનો અર્થ પોતાથી વા અન્ય યોગ્ય પુરુષદ્વારા જાણી લેવો.

સંધ્યાનો આરભ કરતાપહેલાં દિગ્ને ભસ્મ ધારણ કરવું જોઇએ
સ્થૂલસૂક્ષ્મ પ્રપચનો આધ (તેના મિથ્યાપણાનો દૃઢ નિશ્ચય) થતા
તેના અવશેષરૂપ જે બ્રહ્મ રહે છે તે ભસ્મ છે એમ સમજવું
ૐ અગ્નિં ૦૨ એ મંત્રમા પણુ અગ્નિ આદિ સર્વને ભસ્મ એટલે
બ્રહ્મરૂપ સમજવાના છે ભસ્મમા જલ મિશ્ર કરતી વેલા પશુ

* ૐ અગ્નિરિતિ ભસ્મ વાયુરિતિ ભસ્મ જલમિતિ ભસ્મ સ્થૂલમિતિ
ભસ્મ વ્યોમેતિ ભસ્મ સર્વં હ વા इद ભસ્મ મન एतानि चक्षૂषિ ભસ્માનિ ॥

અર્થ:—આ પ્રસિદ્ધ અગ્નિ તેના નામરૂપનો આધ કરતા એટલે
તે રૂપે તેને મિથ્યા જાણતા બ્રહ્મ છે, આ પ્રસિદ્ધ વાયુ તેના નામ-

ત્રણ પ્રકારના અધિકારીમાટે સંધ્યાના મંત્રોના અર્થાદિનું નિરૂપણ. ૨૩

સર્વને અન્નરૂપ ધારવાનું ॐ આપોં ઇત્યાદિ મંત્ર સૂચવે છે તે ભરમને મસળતી વેલા જે ॐ ત્ર્યંબક યજ્ઞ એ મંત્ર ભણાય છે તેમા શ્રીમહેશ્વરનું ત્રાન્તવિક સ્વરૂપ જે અન્ન છે તેના અનુસંધાનદ્વારા બધની નિવૃત્તિ ને મોક્ષની યાચના કરવામા આવે છે પછી તે અન્નરૂપ

રૂપનો બાધ કરતા અન્ન છે, આ પ્રસિદ્ધ જલ તેના નામરૂપ । બાધ કરતા અન્ન છે, આ પ્રસિદ્ધ પૃથિવી તેના નામરૂપ । બાધ કરતા અન્ન છે, આ ગાકાર દ્રવ્યને અવકાશ આપનારુ પ્રસિદ્ધ આકાશ તેના અરૂપનો બાધ કરતા અન્ન છે, આ સર્વ અન્ય બાહ્ય પ્રપચ પ્રતીત થાય છે તે સર્વ તેના નામરૂપનો બાધ કરતા અન્ન છે, અને મન તથા આ ચક્ષુરાદિ ઇન્દ્રિ । પણ તેમના નામરૂપનો બાધ કરતા અન્નજ છે

। ॐ આપોજ્યોતી રમોઽમૃત બ્રહ્મ મૂર્ધ્નિ વ્યરોમ ॥

અર્થ—જલ, અગ્નિ, રસરૂપ પૃથિવી ને અમૃતરૂપ વાયુના અધિષ્ઠાનરૂપ અન્ન છે ભૂલોક ભુવલોક ને સ્વલોકના અધિષ્ઠાનરૂપ પણ અન્નજ છે

ॐ ત્ર્યંબક યજામંતે સુગંધિ પુષ્ટિવર્ધનમ । ઉર્વાશ્કમિવ વધનાન્મૃત્યો-
મુક્ષીય માઽમૃતાત્ ॥

અર્થ—સૂર્ય ચંદ્ર ને અગ્નિરૂપ ત્રણ નેત્રવાળા, સુગંધવાળા અને અન્નાદિદ્વારા પ્રાણીઓના શરીરોની પુષ્ટિની વૃદ્ધિ કરનારા શ્રીમહેશ્વરના લક્ષ્યાર્થરૂપ અન્નનું અમે-સાધકો-અભેદભાવે યજન કરીએ છીએ તે અમને કાકડીની વા શકરટેટીની પેઠે (પાકેલી કાકડી વા શકરટેટી જેમ તેના ડીંટથી અનાયાસે મોકળી થઈ જાય છે તેમ) અજાન ને તેના કાર્ય શોકમોહરૂપ મૃત્યુથી મોકળા કરે, પણ અમૃતભાવરૂપ મોક્ષથી મોકળા ન કરે, અર્થાત્ તેમા અભેદભાવે સ્થાપન કરે

ભસ્મનો પોતાના આત્મસ્વરૂપથી અભેદ ધારવા શરીરના મુખ્ય મુખ્ય ભાગોપર તે ધાગણ કરવામા આવે છે

ભસ્મ ધારણ કર્યા પછી આયમન લઘુ શિખાનુ મધન કરવામા આવે છે આયમનમા કટિપત જડનો પોતાના આત્મસ્વરૂપમા વા માહિત્યનમા અભેદ કરવો એવો ઉપદેશ છે એ અર્થ પૂર્વે કહેવા ગયો છે જેમ શરીરમા શિખા ઊધ્વભાગમા રહેલી હોવાથી તે શ્રેષ્ઠ છે તેમ સૂક્ષ્મશરીરમા મન વા અત કરણ શ્રેષ્ઠ છે સ્થૂલશરીરમા શિખાનુ મધન કરવાથી એમ મૂલવાય છે ક હવે હું મારુ મન ક્ષતિમા આપી-તેનું ભ્રમણ દૂર કરી-બ્રહ્મના ધ્યાનમા જોડાઉં છું

શિખાબધન ગાયત્રીમંત્રથી કરવું તેષ્ઠ્યે ગાયત્રીમંત્રમા જનક્રત્તિના અભેદનો ઉપદેશ છે, જે વાત સુખોદકરૂપલતામા ગાયત્રીમંત્રપઠના શ્રીશાકરભાષ્યનો અનુવાદ આપી જણાવવામા આવી છે કે ઇત્યાદિ ઋગ્વેદકીર્તી એ મંત્રથી શિખાબધન કરે છે તે અત્યંત છે તે મંત્ર વામતત્રાનુસારી ભાવનાવાળો હોવાથી સમજી બ્રહ્મણે વદીપણ ત મંત્રથી શિખાબધન કરવું યોગ્ય નથી

પુન સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ તે ત્રણ આ ત્રણ શરીર ને ભૂર, મુન તે સ્વ ના નામથી પણ કહેવાય છે તેમને પવિત્ર કરી તેમનો બ્રહ્મથી અભેદ નિશ્ચય કરવામાટે ઐ મૂ પુનાતુ ઇત્યાદિ ત્રણ મંત્રોથી ત્રણ આયમન લેવામા આવે છે સારા કામમા ધણા વિધો હોય

× ઐ મૂ પુનાતુ, ઐ મુવ પુનાતુ, ઐ સ્વ પુનાતુ ॥

અર્થ—પૃથ્વીરૂપ સ્થૂલશરીર બ્રહ્મભાવ પામવારૂપ પવિત્ર થાઓ, અતરિક્ષરૂપ સૂક્ષ્મશરીર બ્રહ્મભાવ પામવારૂપ પવિત્ર થાઓ, અને સ્વર્ગરૂપ કારણશરીર બ્રહ્મભાવ પામવારૂપ પવિત્ર થાઓ

ત્રણ પ્રકારના અધિકારી માટે સંધ્યાના મંત્રોના અર્થોદિનું નિરૂપણ. ૨૫

છે, વા સંધ્યનું પુષ્કલપણ સાધ્યને વેલાસર સિદ્ધ કરે છે, એ હેતુથી પુરૂરીકાક્ષના (વિષ્ણુના) અધિષ્ઠાનરૂપ બ્રહ્મનું બાહ્યાભ્યંતરની શુદ્ધિ થનામાટે અપવિત્ર × છત્યાદિ મંત્રથી સ્મરણ કરી જલવડે પોતાના શરીરપર માર્જન કરવામા આવે છે

પછી આસનને પવિત્ર કરી તેમા બ્રહ્મભાવના કરવા પૃથ્વીના અધિષ્ઠાનરૂપ બ્રહ્મના સ્મરણપૂર્વક આસનપર પવિત્ર જલથી ઘૃષ્ટિત્વ ત્વં એ મંત્રથી માર્જન કરવામા આવે છે

પછી એ આયમન કરી, શરીર સ્થિર રાખી, મન તથા ધૃદ્રિયોને વ્યાકુલતાથી રહિત કરી, તેમને વિશેષ શાન કરવા ત્રણ પ્રાણાયામ કરવામા આવે છે મુખ્યપ્રાણ જે શરીરમા પ્રાણ, અપાન, વ્યાન, સમાન ને ઉદ્ધાન એ પાંચ વૃત્તિબંડે રહી શરીરનું જીવન ચલાવે

× અપવિત્ર પવિત્રો વા, સર્વાવિમ્થા ગતોઽપિ વા ।

ય સ્મરંત્યુઢરીકાક્ષ, સ બાહ્યાભ્યંતર શુચિ ॥ ૧ ॥

અર્થ —જે પુરુષ અપવિત્ર હોય વા પવિત્ર હોય, અથવા ક્રોધ પણ ગારી કે નહારી અવસ્થાને પામેલો હોય, તોપણ જો તે વિષ્ણુના વાગ્તવિક સ્વરૂપ બ્રહ્મનું અભેદભાવે ચિંતન કરે છે તો તે બહાર ને અંતર પવિત્ર થાય છે

* ઘૃષ્ટિત્વ ત્વયા ધૃતા લોકા, દેવિ ત્વ વિષ્ણુના ધૃતા ।

ત્વ ચ ધારય મા દેવિ, પવિત્ર કુરુ ચાસનમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—હે પૃથ્વી ! તમે આ સ્થાવરજંગમ જુતોને ધારણ કર્યા છે હે દેવિ ! તમને શ્રીસૂર્યે ધારણ કરેલ છે હે પ્રકાશવાળા પૃથ્વીઉપહિતચેતન ! તું મને અભેદભાવે ધારણ કર, અને આ આસનને પણ અભેદભાવે ધારી તેને અત્યંત નિર્દોષ કર.

છે તેનો, તથા જાણુ પ્રાણુ જે મન, પાચ કર્મેદ્રિયો ને પાચ જ્ઞાનેદ્રિયો તેમનો બાહ્ય વેગ રોકી તેમને હૃદયાકાશમાં વિશેષ અભિવ્યક્ત થતા આત્માભણી પાછા વાળવા ને પ્રાણુયામ એટલે પ્રાણોનો સારી રીતે નિરોધ કહેવામાં આવે છે

પ્રાણુયામના મત્રવડે જીવંતના અભેદનો બોધ સુચવાય છે. પ્રાણુયામ જે વિધિપૂર્વક કરામાં આવે તો પ્રાણુયામ કરનાર મનુષ્યના શરીર, હૃદિયો ને મનના રોગો ક્રમથી નિવૃત્ત થાય છે, ને તેને પૂર્ણ આગેયની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને જે તેનો અભ્યાસ અનિધિપૂર્વક થાય છે તો તે સર્વ રોગોનો ઉપગમનાર થાય છે જેમ અરણ્યમાં સ્વતંત્ર વિચગનારા મિહ, વ્યાઘ્ર ને હાથી આદિને મનુષ્યથી બચ ભરીને વશ કરી ગકાતા નથી, પણ તેમને યુક્તિપૂર્વક શનૈ શનૈ વશ કરાય છે, તેમ શરીરમાના પ્રાણુવાયુને પણ યુક્તિપૂર્વક શનૈ શનૈ વશ કરાય છે

ॐ भू ॐ भुव ॐ स्व ॐ मह ॐ जन ॐ तप ॐ मत्य । ॐ तत्सवितुर्वरेण्य भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो न प्रचोदयात् । ॐ आपो ज्योती रसोऽमृत ब्रह्म भूर्भुव स्वरोम् ॥

ભાવાર્થ:—સદ્રૂપ, ચિદ્રૂપ, સુખરૂપ, નિરતિક્ષય, સર્વનુ વિવર્તો-
પાદાનકારણ, સ્વયંપ્રકાશ, સર્વ બાધથી રહિત ને બુદ્ધિ આદિ મર્વ દસ્યના સાક્ષિરૂપ લક્ષણવાળું જે અમારું સ્વરૂપ છે તે સર્વના અધિષ્ઠાનરૂપ, પરમાનંદરૂપ, સમગ્ર અનર્થના અભાવરૂપ ને સ્વપ્રકાશ ચૈતન્યરૂપ બ્રહ્મ છે એમ અમે ધ્યાન કરીએ છીએ સર્વવ્યાપક, સર્વપ્રકાશક, સર્વોત્કૃષ્ટ, નિત્યમુક્ત, આત્મરૂપ સચ્ચિદાનંદાત્મક ને ॐકારના લક્ષ્યરૂપ જે બ્રહ્મ છે તે હુ હુ

વર્તમાનમાં દિગ્ગેનો મોટો ભાગ વિધિવત્ પ્રાણાયામ કરી બાંધીને નથી કેટલાક દિગ્ગે પોતાનું નાક પકડીને માત્ર નવ વાર પ્રાણાયામનો મત્ર બાંધી જાય છે, કેટલાક દિગ્ગે પોતાનું નાક પકડીને પરસ્પર વાતો કરતા જાય છે તે તેને પ્રાણાયામનું નામ આપવામાં આવે છે, અને કેટલાક દિગ્ગે પૂરક, કુભક ને રેચકનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ સમજ્યા વિના ઇચ્છાપૂર્વક ગમે તેમ પ્રાણાયામ કરે છે કેટલાક આત્મણો ત્રણ મત્રથી પૂરક, ત્રણ મ ત્રી કુભક ને ત્રણ મગથી રેચક કરવાનું સમજે છે, તેમની તે સમજ પણ સદૌષ છે, કેમકે ભગવાન વસિષ્ઠ પ્રાણાયામનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે કહે છે - -

“સંવ્યાહૃતિ સપ્રણવાં, ગાયત્રીં શિરસા સહ ।

ત્રિઃ પઠેદાયતપ્રાણઃ, પ્રાણાયામઃ સ ઓચ્યતે ॥ ૧ ॥”

ભાવાર્થ:—સાત પ્રણવસહિત સાત વ્યાહૃતિ, અને પ્રણવ-યુક્ત ગાયત્રીના શિરસહિત સપ્રણવ ગાયત્રી ત્રણ વાર જપી પ્રાણને રોકવો તે પ્રાણાયામ કહેવાય છે

ભગવાન વસિષ્ઠે હિપરના શ્લોકમાં પ્રાણાયામના ત્રણ મત્રો મનમાં બાંધીતાસુધી પ્રાણને રોકવો તેને પ્રાણાયામ એટલે કુભક કહેલો છે એવા ત્રણ પ્રાણાયામમાં નવ મત્રો જપવાના છે કુભક કહ્યો તે પૂરક તથા રેચકસહિતજ હોય માટે ત્યાં પૂરકરેચક અર્થથી મમજવા, તે તે બંને (પૂરક તથા રેચક) ત્રણ ત્રણ મત્ર બાંધીતાસુધી થઈ શકે નહિ માટે જેઓ ત્રણ મત્ર બાંધીતાસુધી પૂરક તથા રેચક કરવાનું કહે છે તેઓનું તે કહેવું શાસ્ત્ર તથા અનુભવથી વિરુદ્ધ હોવાથી આદર કરવાયોગ્ય નથી સંધ્યામાં પ્રાણાયામ, ગાયત્રીજપ ને અર્ધપ્રદાન એ બહુ અગત્યના અંગો છે, છતાં ઘણા પ્રમાદી

દ્વિજે વાસ્તવિકરીત પ્રાણુયામ કર્યા સાવધાનતા સેવતા નથી એ ધણુજ અનુચિત કરે છે પ્રાણુયામના લાભ ભગવાન્ મનુ મનુસ્મૃતિના ૭૩ા અધ્યાયના નીચેના શ્લોકોમા નીચે પ્રમાણે દર્શાવે છે —

“પ્રાણાયામા બ્રાહ્મણસ્ય ત્રયોઽપિ વિધિવત્કૃતાઃ ।

વ્યાહતિપ્રજવૈર્યુક્તા વિજ્ઞેયં પરમં તપઃ ॥ ૭૦ ॥

દહન્તે ધ્યાયમાનાનાં ધાતુનાં ઠિ યથા મલાઃ ।

તથેદ્રિયાણાં દહન્તે દોષાઃ પ્રાણસ્ય નિગ્રહાત્ ॥ ૭૧ ॥”

ભાવાર્થ:—સાત વ્યાહતિ ન્શ પ્રણુવ, ગાયત્રી ને ગાયત્રીનુ સ્થિર એ મત્રવડે તથા પૂરક, કુલક ને રેચક એ વિધિવડે કરેલા ત્રણ પ્રાણુયામો પણ વ્રાહ્મણોનુ શ્રેષ્ઠ તપ જાણુવુ જેમ સુવર્ણ આદિ ધાતુઓને માટીની કુલડીમા નાખી અગ્નિવડે તેમને તપાવી તેમનો રસ કરવાથી તેઓમા જે મલરૂપ દ્રવ્યો રહ્યા હોય છે તે બળી જાય છે તેમ પ્રાણુયામવડે પ્રાણુનો નિરોધ કરવાથી મનના રાગદ્વેષાદિ તથા નેત્રાદિ ઇન્દ્રિયોના વિષયોભણી દોડવુ આદિ દોષો નાશ પામી જાય છે

મન ને ઇન્દ્રિયોના નિષિદ્ધ વેગો પ્રાણુયામના અભ્યાસથી રોકાય છે, તેથી શરીર નીરોગ રહે છે, ન જઠરાગ્નિની દીપ્તિ થાય છે, તથા મનના રાજસતામસ સ્વભાવો દૂર થઇ તેની ધારણા કરવા-યોગ્ય સ્થિતિ થાય છે

બહારના વાયુને બેમાના કોઇ પણ એક નાસાપુટદ્વારા હૃદય-ભણી ખેંચવો તે પૂરક, પૂરેલા વાયુને હૃદયમા યથાશક્તિ વા ત્રણ મત્રો મનમા ભણુતાસુધી રોકવો તે કુલક, ને પછી તે વાયુને ખીરે

પ્રજ્ઞા પ્રકારના અધિકારી માટે સંધ્યાના મંત્રોના અર્થોદિનું નિરૂપણ ૨૯

ધીરે કાંઈ પણ બીજા નાસાપુટદ્વારા બહાર કાઢવો તે રચક કહેવાય છે. પ્રાણાયામનું વિશેષ નિરૂપણ પોતપોતાના વેદનું આદ્યનિકપ્રકાશ વાચવાથી જોવામાં આવશે જેમને તેથી પણ વિશેષ જાણવાની ઇચ્છા થાય તેમણે યોગકૌસ્તુભમાં પ્રાણાયામનામની પ્રભા જોવી.

પ્રત્યેક દ્વિજપુત્રને ઉપનયન થાય કે તુરતજ ગાયત્રીમંત્ર અર્થ-સહિત શીખવવાની જેટલી અગત્ય છે તેટલીજ અગત્ય તેને વિધિવત્ પ્રાણાયામ ન્ના શીખવવાની પણ છે કિંતુ વર્તમાનમાં તો મોટે ભાગે માયાપો પુત્રને માટે કન્યા શોધવાની તથા તેને જેમ બને તેમ વેલાસર પગલાવી ગૃહસ્થ બનાવી દેવાની જેટલી ચિંતા રાખે છે તેના એક આનાજેટલી ચિંતા પણ તેની અબ્યુદય કે નિશ્ચેયસ થાય એવા ધર્મપાલનમાટે રાખતા નથી, એ જોઈ સહુદય દ્વિજોના અત્યંત એક ઉપદેશ છે.

પણ પ્રાણાયામ થઈ રહ્યા પછી મધ્યાનો સકલ્પ કરવામાં આવે તો તેમાં ફેશ તથા કાલના ઉચ્ચાગણસાથે સંગ્રહિત પાપોની તથા પ્રમાદથી થયેલા કુદ પાપોની નિર્મિતિમાટે હું અમુક કાલની સંધ્યા કરીશ એવો નિશ્ચય ફર્શાવેલો હોય છે.

સાકાર વસ્તુને અવગણી આપનાર તથા જેના સદ્ભાવવડે વસ્તુ ઝોની પગપગની પૂર્વપત્તિમ આદિ દિગ્માઓનો નિર્ણય થાય છે તે દેશ કહેવાય છે. મકલ્પમાના અવગણવડે દેશનું ઉચ્ચારણ કર્યું છે એમ સમજવું.

જેના સદ્ભાવવડે વસ્તુઓના પ્રા તથા અપરનો નિર્ણય કરાય છે એવી જો કાલની પગપરા તે કાલ કહેવાય છે. સકલ્પમાંના અથ શબ્દવડે કાલનું સંક્ષેપમાં ઉચ્ચારણ કરીને પછી તેના વિસ્તારરૂપે માસાદિના નામોનો ઉચ્ચાર કરવામાં આવે છે.

દેશ તથા કાલ એ બંને પ્રજ્ઞના વિવર્તરૂપ હોવાથી મિથ્યા છે, ને તેના અધિગ્રાનરૂપ બ્રહ્મ સત્ય છે અધિગ્રાનથી વિપરીતસ્વભાવવાળું અન્યથાસ્વરૂપ વિવર્ત કહેવાય છે કપિનનો આધાર હોય ને અધિગ્રાન કહેવાય છે બ્રહ્મરૂપ અધિગ્રાનથી દેશકાલ વિપરીતસ્વભાવવાળા તથા અન્ય પ્રકારના સ્વરૂપવાળા છે તેથી તે બ્રહ્મમા વિવર્તરૂપે રહેલા છે જેમ દોરડીમા કટપાંચલો સર્પ દોરડીથી લિન્ન નથી તેમ બ્રહ્મમા કટપાંચલો દેશકાલ બ્રહ્મથી લિન્ન નથી એમ મકરૂપ કરનાર મુમુક્ષુએ વિચારવું વળી માસ, પક્ષ, તિથિ તથા વાર આદિના નામો પણ ક્રમાત્ કરે છે તથા આ વિશ્વમા ચર્વ પદાર્થો વિનાશી છે, તથા વાર, તિથિ, પક્ષ ને માસના જવાથી પોતે ઉત્તરોત્તર મૃત્યુની મમીપ જતો જાય છે તેનું સ્મરણ રાખી જ્ઞાતવ્યને જાણવામાટે તેણે વ્રણીજ જગૃતિ સેવવી જોઈએ

દ્વિયોનો તથા અત કરણનો નિષિદ્ધ વિષયોસાથે તથા મર્યાદાથી વિશેષ વ્યાવહારિક વસ્તુઓસાથે જે મમધ થાય છે તથા નિત્યપ્રતિ પ્રમાદથી જે શુદ્ધ જતુઓની હિસા થાય છે તે દોષની તથા બીજા પાપસરકારોની નિગ્રતિમાટે ત્રિકાલ સધ્યા-પરમાત્માનું યથાર્થ ધ્યાન-કરવામા આવે જે મુમુક્ષુએ સાધનાત્મા જેવી જેમ બંને તેમ પ્રાપ્તથી મોકળા રહેવું, ને જે અનિવાર્ય સ્વરૂપ રાપ થાય તેની નિગ્રતિમાટે ત્રિકાલ સધ્યા કરવી સધ્યા એકાગ્રગિનથી કરવી, ભટકતે મને ન કરવી ચિંતા તથા બોળ વિચારોથી પોતાના મનને મોકળું કરી ત્વે એકાગ્રતાપૂર્વક સધ્યામા પ્રવૃત્તિ કરવાની / એમ મધ્યા કરનારને તેણે કરેલો સકરૂપ મુચવે છે

નવા પગરબા પહેરી દેવદર્શને જનાર કોઈ મનુષ્યે જેમ અર્ધા પોતાના દેવની ને અર્ધા પોતાના નવા ડાઘની મૃતિ કરી તેમ અધુ

ત્રણ પ્રકારના અધિકારી માટે સંધ્યાના મંત્રોના અર્થોદિનું નિરૂપણ ૩૧

પરમાત્માનુ ધ્યાન ને અર્ધુ વ્યવહારનુ ધ્યાન સધ્યાકાલે સધ્યા કરનાર દ્વિજે ખનને પ્રયત્ને ન થવા દેવુ કોઈ મનુષ્ય નવા પગરખા પહેરી કોઈ દેવલમા દેવના દર્શન કરવા ગયો હતો ન્યા જઈ તેણે તે દેવની સ્તુતિ કરવા માડી તેમાનુ એક ચરણુ તે દેવભણી જોઈને બોલતો હતો, ને રખેને કોઈ મારા નવા પગરખા ન લઈ જાય એવા ભયથી અન્ય ચરણુ તે નવા પગરખાભણી દાંદિ કરીને બોલતો હતો, તે આવી રીતે—દેવભણી જોઈને—ત્વમેવ માતા ચ તમેજ મારી માતારૂપ છો, અને પોતાના પગરખાભણી જોઈને—પિતા ત્વમેવ તમેજ મારા પિતા છો, દેવભણી જોઈને—ત્વમેવ બુદ્ધ તમેજ મારા બુદ્ધ છો, અને પગરખાભણી જોઈને—સત્તા ત્વમેવ તમેજ મારા મિત્ર છો, દેવભણી જોઈને—ત્વમેવ વિદ્યા તમેજ મારી વિદ્યા છો, પુન પગરખાભણી જોઈને—દ્રવિણ ત્વમેવ તમેજ મારુદ્રવ્ય છો, પુન દેવભણી જોઈને—ત્વમેવ સર્વ તમેજ માર સર્વ છો, અને પગરખાભણી જોઈને—મમ દેવદેવ હે માગ દેવના દેવ !

આમ ભટકતે મને દેવનુતિ જગવાથી જેમ ચિત્તની યોગ્યતા વધી શકે નહિ તેમ જેઓ ભટકને મને સધ્યા કરે છે તેમના ચિત્તોની ગોચ્યતા પણ વધી શકતી નથી

સકલ્પ કરી સાવધાન થઈને કાર્મમા જોડાવાથી મનુષ્યનુ અત—કુણુ તથા ઇન્દ્રિયા તે કાર્યમા વિશેષ યોગ્યતાપૂર્વક જોડાય છે, અને તેમના તે કાર્યથી ભિન્ન પ્રવૃત્તિ તથા મૂઢતા મમયને માટે દૂર થાય છે પછી બને હાથ જોડી રાખી મૂર્ચ્મકાલમા ઉપાધિના નિર્મલપણાથી રૂપજ પ્રતીત થતી ચિત્તિશક્તિનુ, પોતાના ઉપર અનુગ્રહ કરવા-

માટે આવાહન કરવામા આવે ઊ + પછી પોતાના અત કરણી
ગાયતામા પધારો કરવા માર્ગન ડગવામા આવે છે * એ માર્ગન

+ ૐ ગાયત્રીં ત્ર્યક્ષરાં વલ્લા માલમૃત્રમ્મલ્લમ્ ।

સ્તુત્વન્ના ચતુર્વક્ત્રા, હમવાત્નમન્થિતામ ॥ ૧ ॥

બ્રહ્માર્ણીં બ્રહ્મદેવત્યા, બ્રહ્મલોકનિવામિનીમ્ ।

આવાહયામ્યહ દેવીમાયનિ સૂર્યમડલ્લા ॥ ૨ ॥

આગચ્છ વરદે દેવિ, ત્ર્યક્ષરં બ્રહ્મવાર્ત્તિનિ ।

ગાયત્રિ છદ્મા માતરં બ્રહ્મયાનિ નમાઽમ્તુ ત ॥ ૩ ॥

આવાર્થ — ગાયત્રી-પોતાનુ રમરણુ ડગારનુ બેદ્દર્શનરૂપ
પાપથી રક્ષણુ કરનારી, ગાયત્રી એવા ત્રણુ અક્ષરના નામવાળી,
સર્વના સૌંદર્યરૂપ કિશોરાવસ્થાવાળી હોવાથી માતા, રક્ષાત્ત એટલે
જાન, મત્ર એટલે દષ્ટા, તે ડમનુ એટલે ત્રિયા એ ત્રણુ શક્તિઓ
જમા પ્રતીત થાય છે એવી, ગગરૂપ આન્ પ્રાપ્તિથી ઢકા લી, અ ઉ
મ ન અમાત્રરૂપ ચાર મુખવાળા પ્રાણરૂપ વાતનઉપર ગારી રીતે
ગ્રિથિત થોલી, ૧ બ્રહ્મામા અગ્નિરૂપે દીર્ઘકાલ પ્રતીત થનારી, બ્રહ્મામા
ચિદ્રૂપે દીર્ઘકાલ પ્રતીત થનારી બ્રહ્મલોકમા અપષ્ટરૂપે અભિવ્યક્ત
થનારી, જાણે સૂર્યમડલમાથ આવતી હોય એમ પ્રતીત થનારી, આ
ચિતિશક્તિનુ તે વ્યાપક હોવાથી ૧૬ ઉપચારથી આવાહન કરુ છુ ૨
હે મોક્ષરૂપ વર આપનાર ! હે ત્ર્યક્ષપ્રકાશરૂપ ! હે ત્રણુ અક્ષરવાળા !
હે તત્ત્વવેત્તાઓમા રહી બ્રહ્મનુ નિરૂપણુ ડગારા ! પધારો-મારા અત-
કરણમા નિરાવરણુ થઈ પ્રતીત થઓ હે ગાયત્રિ ! હે વેદોની ઉત્પત્તિના
સ્થાનરૂપ ! હે પ્રકૃતિના આશ્રયરૂપ ! તમને અબેદભાવેમારુ નમનહો ૩
* ૐ આપો હિ જ્ઞા મયો મુવસ્તા ન ઝર્જેદધાનન મહરણાય વક્ષસે ॥૧૪

ત્રણ પ્રકારના અધિકારીમાટે સંધ્યાના મંત્રોના અર્થોદિનુ નિરૂપણ ૩૩

વડે મલ, વિશેષ ને આવરણને દૂર કરવા પ્રયત્ન થાય છે પાપ-સરકારો જે દુષ્ટવિચારોના તથા દુષ્ટપ્રવૃત્તિના હેતુ છે તે મલ કહેવાય છે, ચિત્તની ચચલતાના હેતુભૂત સરકારો વિશેષ કહેવાય છે, અને સ્વરૂપને આચ્છાદન કરનાર દોષ આવરણ કહેવાય છે લૌકિકવૈદિકકર્મ નિષ્કામભુક્તિવડે કરવાથી તે નિષ્કામકર્મ કરનાર દ્વિજના અત કરણ-માના પાપસરકારો બલહીન થઇ જાય છે, પરમાત્મધ્યાન કરવાથી અત કરણમાનો તમોગુણ તથા રજોગુણ દૂર થવાથી અત કરણમાનો લયદોષ તથા ચાચલ્યદોષ દૂર થઇ જાય છે, અને અતરાત્રમાથી અભિન્ન બ્રહ્મનત્વનો મશયવિપર્યયરહિત અપરોક્ષ અનુનય થવાથી

ॐ યો વ શિવતમો રસસ્તસ્ય ભાજયતેહ ન ઉશતીરિવ માતર ॥ ૨ ॥

ॐ તસ્મા અરદ્ધમામ વો યસ્ય ક્ષયાય જિન્વથ આપો જનયથા ચ ન ॥ ૩ ॥

ભાવાર્થ:-હે જલોપહિતયેતન ! વિશ્વમાના સર્વ પ્રાણીઓને નિરુપાધિક નિરવધિ સુખ આપનાર થાઓ તે જલોપહિતયેતન અમને ભોક્તાના વાસ્તવિકરૂપે સ્થિત કરો વળી તે અમને બ્રહ્મના સાક્ષાત્કારમાટે સમર્થ કરો ૧ હે જલોપહિતયેતન ! જે તમારો અત્યત કલ્યાણરૂપ સ્વભાવ છે તે સ્વભાવના અમને અહિ-આ જન-મમા-અભેદભાવરૂપ ભાગવાળા કરો જેમ મા દીકરાનું કલ્યાણ ઇચ્છતી છતી તેમને દૂધ આદિ રસથી તૃપ્ત કરે છે તેમ હે જલોપહિતયેતન ! જમે અમને પરમાનન્દનો અનુભવ કરાવી તૃપ્ત કરો ૨ હે જલોપહિત-યેતન ! જે અજ્ઞાનના નાશમાટે તમે જ્ઞાનનિષ્ઠાને પ્રુષ્ટ કરો છો તે જ્ઞાનનિષ્ઠામાટે અમે તમને શુદ્ધભાવથી પ્રાપ્ત થઇએ છીએ વળી હે જલો-પહિતયેતન ! તમે અમને બ્રહ્મનિષ્ઠા ઉત્પન્ન કરવામાં સમર્થ કરો ૩

અન ટગ્ગુમો આગ્ગુતોય દુર થન ગતય છે યથારાકિત નિ'મ કર્મ તથા પરમાભ્યાન કર્યા છતાં ચિત્તમા કાષ્ઠ મન તથા નિક્ષેપ હોય રહેલ હોય તો ને સર્વથા દુર કરવામાટે નિત્ય અધ્યાકાને માર્ગન કરવામા આવે 'કે ભરમાદિત્ત માગ્ગાપી જેમ ધાતુપાત્રો શુદ્ધ થાય છે તેમ માર્ગના મનથી માર્ગન કરનાર દિગ્ગજુ અતઃકેણુ શુદ્ધ થાય છે પછી ગાલીના વિવર્તરૂપે પ્રતીત થતા આ સર્વ નામરૂપાનુભવ પ્રપચ નો સાક્ષીમા બાધ કરવાની ભાવનાપૂર્વક અંતાયમન કરવામા આવે છે બેદપ્રતીતિ દુષ્પ્રગતા છે એમ ત્રિતીયત્વે મય મવતિ (દૂતર્દશનથી નિશ્ચય ભય થાય છે) રત્યાદિ યુતિઓ કહે છે સ્વપ્નમા પ્રતીત થો વાવ વસ્તુતાએ મિથ્યા છતાં પણ ત્વેનારને

અ તર્કશ્ચ ગા મન્યુચ મન્યુપતયશ્ચ મન્યુકૃતમ્ય પપ્પગ્ગ રક્ષતામ, ગત્તમા પાપપર્યમ, મનમા વન્વા જ્ઞતામ્યામ્, પદ્મ્યાસુત્તેણ શિદ્ધા, રાદિન્ત્તમ્, યતુ, ગતકિચ્ચ દુતિ મયિ, इदमह माममृतयोनौ, सूर्य ज्योतिर्निष जुतेनि रमता ॥

ભાવાર્થ—સૂર્ય, શકર અને જ્ઞાનયત્નુ ન્દાણ કરનારી દેવી-લપતિગે બેન્દર્શનવડે થયેલા પાપોથી મારુ ન્દાણ કરે મે અમાન-રૂપ રાતિમા મનથી, વાણીથી બે હાથથી, બે પગથી, પેટથી ને ઉપસ્થથી ને અકર્તવ્યતા અનુહતરૂપ પાપ કર્યું હોય તે પાપ સર્વ અજ્ઞાતી છવોતી રાતિરૂપ બ્રહ્મ દૂર કરે વળી મારા અતઃકરણમાં જે નિષયાસનારૂપ બીજુ પાપ હોય તે આ પાપને તથા દેહાદિ-મા હુપગાની બુદ્ધિને અમરપણાના હેતુરૂપ સ્વયપ્રકાશ સાક્ષીમાં હુ બાધ પમાડુ હું. આ સર્વ આતરબાહ્યપ્રપચ તેમા સારી રીતે બાધ પામેલો થાઓ.

અગ્ર પ્રકારના અધિકારી માટે સંધ્યાના મંત્રોના અર્થોદિતુ નિરૂપણ. ૩૫

તે કાલે ભય ઉપજવે છે તમ જાગૃત્તા પ્રતીત થતું દૈત વસ્તુતાએ મિથ્યા ન્તા પણ દૈતદ્રષ્ટાને ભય ઉપજવે છે માટે પરમાત્મની નિત્યપ્રાપ્તિ તથા દુષ્કર્મની ઐકાતિક ને આત્યતિક નિવૃત્તિ ઇચ્છનાર મુમુક્ષુએ સદ્ગુરુ તથા સત્શાસ્ત્રના ઉપદેશથી ને પોતાના પુરુષ-પ્રયત્નથી તે દૈતનો અપરોક્ષ મિથ્યા નિશ્ચય કરવો જોઈએ મનાયમન-પથી કુશલ એ મનથી અવર્ગર્ભણ કરવામા આવે છે અવર્ગર્ભણવડે આત્મા પવિત્રતમ ને નિરૂપ સભાવ સ્મરણ કરી અનાવડે ઉપજોની અત કરણ, ઇન્દ્રિયો ને શરીરની આથે અંડપણાની જ્ઞાનિથી જે પાપો થયા હોય તમને દૂર કરવાના છે સાધકે કર્તાભોક્તારૂપ સમાગિભાવનુ રાતે શને વિન્નમરણ કરી પોતાના અકર્તાભોક્તા-ભાવરૂપ અસમારિભાવનો અંડપણ અનુસર કરી જ્ઞાત્ય થયાનુ છે અવર્ગર્ભણ કર્યા પછી આયમન લઈ પ્રણવ, ત્રણ વ્યાહતિ ને ગાયત્રી-વડે શ્રીમુર્તિ ત્રણ અર્ધ આપવાના છે અર્ધ આપનાવેલા પોતાના વ્યષ્ટિઅવિરોધપણિત ચેતનનો સૂર્યમંડોપહિત ચેતનસાથે અભેદ સભારવાનો છે ત્રણ અર્ધના પ્રાપ્તવડે એ અભેભાવ સુદૃઢ કરવાનુ

+ૐ દ્રુપદાદિવ મુમુચાન : સ્વિત્ર સ્નાતા રુલાદિવ । પ્રત પવિત્રેણ-
વાજ્યમાપ શુન્વન્તુ મેનસ ॥

ભાવાર્થ—પગમા પહેરેથી પાદુકાથી ટોચથેલો મનુષ્ય જેમ પાદુકાના દોષથી મોડજો થાય છે, અને પરમેવાવાળો મનુષ્ય જેમ સ્નાન કરવાડે મેનથી મોડજો થાય છે, તથા પવિત્ર જીનના ગ છા-વડે ગાળવાથી જેમ ઘી પવિત્ર (મેલ તથા જંતુઓથી રહિત) થાય છે, તેમ હે જલોપહિતચેતન! મને નિર્લેપઅભાવના દૃઢ આધ-વડે પાપથી પવિત્ર (રહિત) કરો

સૂર્યન છે સૂર્યમણ્ડોપદિતયેતનો ને પોતાનો સર્વદા અભેદ છે એ વાત સાધકે અર્ધપ્રદાનવેલા ઉચ્ચારવામા આવતા ગાયત્રીમંત્રના અર્થરૂપે રમરણુમા રાખી આવરયક છે અર્ધપ્રદાનપદ્ધતી ૐ અમાવાદિત્યો મહા (આ સૂર્ય બ્રહ્માના વિવર્તરૂપ હોવાથી બ્રહ્મા છે) એ મંત્રથી આસનને પ્રદક્ષિણા કરીને અથવા જમણા હાથમા જલ લઇ બેઠા બેઠા પ્રદક્ષિણાની રીતે પોતાનો જમણો હાથ ફેરવી તે જલ છાટવું પદ્ધતી આચમન લઇ એક ગ્રાણાયામ કરવો પછી શ્રીસૂર્યનુ ઉપસ્થાન ઉદ્વય+ ધલાદિ ચાર મંત્રોથી કરવું સૂર્યનુ ઉપસ્થાન કરવું એટલે

+ ૐ ઉદ્વય તમસસ્પરિ સ્વ પદ્યન્ત ઉત્તરમ્ ।

ઐવ દેવના સૂર્યમગન્મ જ્યેતિસ્તમન ॥ ૧ ॥

ૐ ઉદુલ્ય જાતવેદસ દેવ વહન્તિ કેતવ ।

શ્શ્યે ત્રિશ્વાય સૂર્યમ્ ॥ ૨ ॥

ૐ ચિત્ર દેવાનામુદગાદનીક ચક્ષુર્મિત્રસ્ય વ્રણમ્યાગ્ને ।

આપ્રા યાવાપૃથિવી અન્તરિક્ષ સૂર્ય આત્મા જગતસ્તરયુષશ્ચ ॥ ૩ ॥

ૐ તચ્ચુર્દેવહિત પુરસ્તાચ્ચુક્રમુચ્ચરત્ પશ્યેમ શરદ શન જીવેમ શરદ શન શૃણુવામ શરદ શન પ્રબ્રવામ શરદ શનમદીના સ્યામ શરદ શત મૂયશ્ચ શરદ શતાત્ ॥ ૪ ॥

ભાવાર્થ:—સદ્યુરુદેવવડે રક્ષાયેલા અને અનના આધારભૂત બ્રહ્મને સર્વમણ્ડીથી અનુભવતા અમે સ્વયંપ્રકાશ, શ્રેષ્ઠ ને વિશ્વના વિવર્તરૂપાદાનકારણરૂપ બ્રહ્મને અભેદભાવે પામીએ છીએ ૧ તે જ્ઞાન-રૂપ તથા સ્વયંપ્રકાશને વિશ્વના વિવર્તરૂપાદાનકારણરૂપ બ્રહ્મને જીવોના મનોની વૃત્તિઓ જગતના પ્રકાશમાટે પોતામા ધારણ કરે છે, તે બ્રહ્મને અમે અભેદભાવે પામીએ છીએ ૨ આ બ્રહ્મ જે દેવોના

ત્રણ પ્રકારના અધિકારીભાટે સંધ્યાના મંત્રોના અર્થાદિનું નિરૂપણ ૩૭

શ્રીસૂર્યના અધિધાનરૂપ જે બ્રહ્મ છે તે બ્રહ્મનું ચિત્તવૃત્તિવડે અનુસંધાન કરવું ઉપસ્થાન થઇ રહ્યા પછી જિહ્વા જિહ્વા બ્રહ્મરવરૂપમા મન જોડી વાણીવડે ગાયત્રીમંત્રનો જપ યથાશક્તિ કરવો. જપ કરતીવેલા ઉંધ ને ખીઝ વિચારોથી દ્વિજે પોતાના મનને મોકળું રાખવું જપાતે ઉત્તમે* એ મંત્રથી ગાયત્રીનું વિસર્જન કરવું પછી શ્રીસદ્ગુરુ આદિને નમસ્કાર કરીને એ આચમન લઈ સધ્યાવદનની સમાપ્તિ કરવી

અગ્રેસરરૂપ તથા સૂર્ય ચંદ્ર ને અગ્નિને પ્રકાશનાર છે તે વ્યવહારમા વિચિત્રરૂપે પ્રતીત થાય છે જગમ અો સ્થાવરના આત્મરૂપ આ બ્રહ્મ સ્વર્ગ, પૃથ્વી ને અતરિક્ષને પોતાના સત્તાદિ સ્વભાવથી પૂર્ણ કરે છે, તે બ્રહ્મને અમે અભેદભાવે પામીએ છીએ ૩ સર્વને પ્રકાશનાર, દેવાદિના હિતરૂપ, અત્યંતશુદ્ધ, સર્વની આગળ વિવિધરૂપે પ્રતીત થતું જે આ બ્રહ્મ છે તે બ્રહ્મનું ચિત્તવૃત્તિવડે અનુસંધાન કરવાથી અમે સો વર્ષ જોધએ-દષ્ટિના દ્રષ્ટારૂપે રહીએ, સો વર્ષ જીવીએ-આયુષના આયુષનો અનુભવ કરીએ, સો વર્ષ સામળીએ-શ્રાત્રના શ્રાત્રરૂપે રહીએ, સો વર્ષ બોલીએ-વાણીની વાણીરૂપે સ્થિતિ કરીએ, સો વર્ષ દીનતારહિત (મહાશ્રીમત) રહીએ, અને પ્રારબ્ધમા હોય તો મો વર્ષથી વિશેષ પણ ઉપર ઠહેલો અનુભવ કરીએ ૪

* ૐ ઉત્તમે ચિત્તરે જાતા, મૂમ્યા, પર્વતમૂર્ધનિ ।

બ્રાહ્મણેભ્યોઽમ્યુત્ત્રાતા, ગચ્છ દેવિ યથાગુલમ્ ॥

ભાવાર્થ —તમે આ વિશ્વમા સત્ત્વગુણના અતિશ્રેષ્ઠ ભાગમા આવિર્ભવ પામેલા ને મુમુક્ષુઓથી સારી રીતે અનુદા પામેલા છો હે સ્વયંપ્રકાશરૂપે । તમે હવે યથાસુખે મુમુક્ષુઓનો અનુગ્રહ કરવા પધારો.

દ્વિજને સધ્યાવદન કરવાની શાસ્ત્રાજ્ઞા.

કોઇ પણ બ્રાહ્મણે ઉપવીત ધારણ કર્યા પછી સધ્યાવદન કરવામા લેશ પણ પ્રમાદ કે આળસ ગણવા નહિ બ્રાહ્મણે નિત્યપ્રતિ સધ્યાવદન કરવું એમ “ અત્ત મધ્યામુષર્ગીત ” (બ્રાહ્મણે નિત્યદેન સધ્યાવદન કરવું) એ વચનથી વેદભગવાને આજ્ઞા કરી છે શ્રીષ્ઠવિશ્વ-બ્રાહ્મણની “ તસ્માદ્ વાદ્મણોઽહાગવચ્ચ યોગે સધ્યામુ નીત ॥ ” (સધ્યાપાનના નહિ કરવાથી પાપના ભાગી થવાય છે માટે બ્રાહ્મણે દિવસના અને રાત્રિના સધિન મયમા સધ્યોપાસના કરવી) એ શ્રુતિ પણ બ્રાહ્મણોને નિત્ય સધ્યાવદન કરવાની આજ્ઞા કરે છે જે દ્વિજ અગ્રદ્વા આળસ કે પ્રમાદને વરા થઇને સધ્યાવદનાદિ વૈદિકકર્મ કરતો નથી તે પાપનો ભાગી થાય છે એમ “ અકૃત્વા વૈદિક નિત્ય પ્રત્યવાથી મવેન્નર ॥ ” (દ્વિજ સધ્યાવદનાદિ વૈદિક નિત્યકર્મ નહિ કરવાથી પાપનો ભાગી થાય છે) આ વેદવચન પોકારીને કહે છે માટે પ્રતેક બ્રાહ્મણે ત્રદ્વા ને સાધનાતાથી હિતસાહપૂર્વક નિત્ય ત્રિકાલ સધ્યાવદન કરવું જોઇએ

નીચેના મૃતિવચનો પણ બ્રાહ્મણે અવશ્ય નિત્ય સધ્યોપાસના કરવી જોઇએ એમ ઉપદેશ કરે છે —

“ન તિष्ठતિ તુ યઃ પૂર્વી, નોપાસ્તે યશ્ચ પશ્ચિમમ્ ।

સ શૂદ્રવદ્ બહિષ્કાર્યઃ, સર્વસ્માદ્ દ્વિજકર્મણઃ ॥ ૧ ॥

एकाहं जपहीनस्तु, संध्नाहीनो दिनत्रयम् ।

द्वादशाहमनग्निश्च, शूद्र एव न संशयः ॥ २ ॥

तस्मान्न लंघयेत्संध्यां, सायंप्रातः समाहितः ।

હલ્લંઘયતિ યો મોહાત્, સ યાતિ નરકં ધ્રુવમ્ ॥ ૩ ॥
 સંધ્યા યેન ન વિજ્ઞાતા, સંધ્યા યેનાનુપાસિતા ।
 જીવમાનો ભવેચ્છૂદ્રો, મૃતઃ શ્વા ચાભિજાયતે ॥ ૪ ॥
 સંધ્યાહીનોઽશુચિર્નિત્યમનર્હઃ સર્વકર્મસુ ।
 યદન્યત્કુરુતે કર્મ, ન તસ્ય ફલભાગ્ ભવેત્ ॥ ૫ ॥
 સંધ્યાસ્નાનં સજન વિપ્રઃ, સસાહાચ્છૂદ્રતાં વ્રજેત્ ।
 તસ્માત્સંધ્યાં ચ સ્નાનં ચ, સૂતકેઽપિ ન સંસજેત્ ॥ ૬ ॥
 તસ્માન્નિત્યં પ્રકર્તવ્યં, સંધ્યોપાસનમૂત્તમમ્ ।
 તદભાવેઽન્યકર્માદાવધિકારી ભવેન્ન હિ ॥ ૭ ॥
 દિવા વા યદિ વા રાત્રૌ, યદજ્ઞાનકૃતં ભવેત્ ।
 ત્રિકાલસંધ્યાકરણાત્, તત્સર્વં હિ પ્રણયતિ ॥ ૮ ॥
 એતત્સંધ્યાત્રયં પ્રોક્તં, બ્રાહ્મણ્યં યત્ર તિષ્ઠતિ ।
 યસ્ય નાસ્ત્યાદરસ્તત્ર, ન સ બ્રાહ્મણ ઉચ્યતે ॥ ૯ ॥”

ભાવાર્થ.—જે દિવજ પ્રાત કાલની સંધ્યા કરતો નથી, અને સાયકાલની સંધ્યા પણ કરતો નથી તેને શૂદ્રના જેવો ગણી દિવેનાં સર્વ કર્મોથી દૂર કરી શાંતિપ્રહાર મૂકવો ૧ જે દિવજ એક દિવસ જ પરહિત છે, તેણે દિવસપર્યંત સંધ્યારહિત છે, અને બાર દિવસ પર્યંત અગ્નિમા હોમ કર્યા વિનાનો છે તે શૂદ્રજ છે એમા સશય નથી ૨ સંધ્યા નહિ કરવાથી દિવજ શૂદ્રભાવને પામે છે માટે દિવે કદીપણ સંધ્યાનુ ઉલ્લવન નહિ કરતા સાયકાલે તથા પ્રાત કાલે સાવધાન થઇને સંધ્યાવંદન કરવું જે દિવજ કર્તવ્યનુ વિરમરણ

કરી સધ્યાનો પરિત્યાગ કરે છે તે દિવસ નિશ્ચય નરકને પામે છે
 ૩ જે દિવસે સધ્યા જાણી નથી, અને સંધ્યાપાસના કરી નથી
 તે દિવસને જીવતા શૂદ્ર જાણવો, અને મુઆ પછી તે જ્વાન થાય છે
 ૪ જે દિવસે સધ્યા કરતો નથી તે નિત્ય અપવિત્ર ને સર્વ શ્રૈત
 સ્માર્તકર્મમા અનધિકારી છે, અને ખીજી જે ધર્મસંબંધિ કર્મ તે કરે
 છે તેનું ફલ તેને મળતું નથી ૫ સ્નાન અને સધ્યાનો ત્યાગ
 કરવાથી દિવસ સાત દિવસમા શૂદ્રભાવને પામે છે તેથી કોઇ પણ
 દિવસે સૂતકમા પણ સ્નાન અને સધ્યાનો ત્યાગ ન કરવો ૬
 “ સધ્યા નહિ કરનાર મુઆ પછી જ્વાન થાય છે ” છતાંદિ
 વચનોમા સધ્યા ન કરવાથી દિવસને પાપની પ્રાપ્તિ કહી છે, તે
 પાપથી બચવામાટે દિવસે ઉત્તમ સંધ્યાપાસન નિત્ય કરવું તે કયા
 વિના દિવસ અન્ય શ્રૈતસ્માર્તકર્મમા અધિકારી થતો નથી ૭ સ્વિસ-
 મા અથવા રાત્રિમા અજાણતા જે પાપ થયું હોય તે સર્વ પાપ
 ત્રણ કાલ સધ્યાવદન કરવાથી સારી રીતે નાશ પામે છે ૮
 જેમા બ્રાહ્મણપણું રહ્યું છે એવી આ ગણ સધ્યા મે (કેત્યાયન-
 મુનિએ) કહી જેને તે સધ્યામા આદર નથી તે બ્રાહ્મણ કહેવાય
 નહિ ૯

સંધ્યાવંદનસંબંધિ કેટલીક સૂચના.

પ્રત્યેક બ્રાહ્મણે સંધ્યાપાસનાના મંત્રોનો શુદ્ધ ઉચ્ચાર તથા
 અર્થ શીખી નિત્ય પ્રેમપૂર્વક સંધ્યાપાસના કરવી જોઈએ. પ્રમાદથી
 અશુદ્ધ ઉચ્ચાર કરવા એ યોગ્ય નથી, તેમજ અર્થ જાણ્યા વિના
 કરેલી સધ્યા પણ બહુ ઉપકારક થતી નથી સધ્યાવદનમાની પ્રત્યેક
 ક્રિયા પણ રહસ્ય સમજી યથાવિધિ કરવી જોઈએ મનુષ્યે ધર્મસંબંધિ
 કોઇ પણ ક્રિયા માયાઉપરથી વેઠ ગિતારવાની પેઠે નહિ કરતા બદા,

ભક્તિ, સાવધાનતા ને ધૈર્યથી કરવી જોઇએ કેટલાક આગસુ
આહારો નિર્ધરક પ્રસંગોમા ધણો સમય ગાજે છે, પણ તેમને
સધ્યા શીખવાનો કે તે કરવાનો સમય મળતો નથી એ બહુ ખેદની
વાર્તા છે નિષ્કામશુદ્ધિથી સ્વધર્મપાલન ન થઇ શકે તેમણે
આરોગ્ય, ધન કે અન્ય નિર્દોષ પદાર્થની કામના રાખીને પણ સ્વધર્મનું
પાલન કરવું ઉચિત છે દ્રવ્યાદિની લાલસાને વા નારિતકતાને વશ
થઇ સ્વધર્મને ત્યાગ કરવાનું ફક્ત સારુ નથી એમ શિષ્ટો ને શાસ્ત્રો
કહે છે માટે પ્રત્યેક દિને સ્વધર્મપાલન કરવામાં સદાગ્રહ સેવવો
જોઇએ જેનાથી વિરનારથી સંધ્યાવદન ન થઇ શકે તેણે લલુસધ્યા
કરવી જોઇએ જે પ્રમાદી આહારથી એમ પણ ન બની શકે તેણે
શુદ્ધ ઉચ્ચારથી ગાયત્રીની ત્રણ માલાનો જપ નિત્ય અવસ્ય
કરવો જોઇએ

હાલના કર્મબ્રહ્મ ને ધનધાન્યાદિથી દુખી આહારોએ પોતાના
પૂર્વજોની સુખમય ને સામર્થ્યવાળી સ્થિતિનો વિચાર કરી, તથા વર્તમાન-
મા અદ્વાસાવધાનતાથી સ્વધર્મપાલન કરનારની ઇચ્છવાયોગ્ય સ્થિતિ
જોઇ સ્વધર્મ પાળવામા બહુ ઉત્સાહ રાખવો જોઇએ બ્રહ્મ થયેલાએ
સુધરવું ને દુખીએ સુખી થવું એ યોગ્ય છે, પણ બ્રહ્મ થયેલાએ ઉત્તરો-
ત્તર વધારે બ્રહ્મ થવું, ને દુખી થયેલાએ ઉત્તરોત્તર વધારે દુખી
થવું એ કોઇ પણ રીતે ઇચ્છવાયોગ્ય નથી હે પોતાનું મહત્ત્વ બૂલી
મથેલા આહારો ! જગો, અને સદાગ્રહથી સ્વધર્મનું પરિપાલન કરો.
એક શુભ કર્મ કરવાથી ઉત્તરોત્તર તમે બીજી શુભ કર્મ કરવાની
ઇચ્છવાળા થશો પછી શને: શને તમે બીજા શુભ કર્મો કરશો,
ને તમારી વર્તમાનકાલની નહારી પ્રવૃત્તિ છૂટી જશે, અને તમે સુખી
થશો શુ તમને જ્ઞાત નથી કે મનુષ્યે કરેલી એક બૂલ બીજી

દશ કે તેથી વધારે ભૂલો તે માણુઅપામે કરાવે છે ? ને મનુ કે કરેલુ એક શુભ કર્મ બીજા દશ કે તેથી વધારે શુભ કર્મો તે માણુસપાસે કરાવે છે ? જો તે નમને જાત હોય તો તમે સર્વ અશુભ કર્મ ત્યજો, ને શુભ કર્મોનું સર્વદા આદરપૂર્વક અનુક્રાન કરો લગભગ શૂદ્રના જેવી સ્થિતિએ પહોંચેલા બ્રહ્મણોએ પણ સ્વધર્મનું અપલબ્ધ કરી, ઉત્તરોત્તર પોતાની સ્થિતિ સુધારી, શીઘ્ર બ્રાહ્મણપણુ સપાદન કરવું ઉચિત છે, પણ જે અધમ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઇ છે તેમાજ રંગદોળાયા કરવું, વા શનૈ શનૈ વધારે અધમ થતા જવું એ કોઇ પણ રીતે ઇચ્છવાયોગ્ય નથી.

જપના લાભ અને તેના પ્રકાર.

પ્રત્યેક બ્રાહ્મણે પોતાના અત કરણની શુદ્ધિ તથા સ્થિરતા સપાદન કરવામાટે નિત્યપ્રતિ પોતાના શુર્યે ઉપદેશ કરેલા પરમાત્મ-સખધિ પવિત્ર મન્ત્રનો શ્રદ્ધાભક્તિથી યથાશક્તિ જપ કરવો જોઇએ જે બ્રાહ્મણુ એક દિવસ પણ જપ ન કરે તો તે શૂદ્રજેવો થઇ જાય છે એવું સ્મૃતિનું વચન છે, તો જે બ્રાહ્મણો મીઠાકાલપર્યંત જપ કરતા ન હોય તેઓ ઉપરથી બ્રાહ્મણુજેવા દેખાતા છતાં અતરમા શૂદ્રજેવા અધમ થઇ જાય એમા શુ આશ્ચર્ય છે ? યથાવિધિ જપ કરવાથી મનુષ્ય પરમાત્માની સમુખ થાય છે તેથી તેના અત કરણ-નો સુધારો થવાઉપરાંત તેની શરીરસ્થિતિ તથા બાહ્યસ્થિતિ પણ સુધરે છે જપ ચાર પ્રકારનો છે, વાચિક, ઉપાશુ, ધ્યાનરહિત માનસ ને ધ્યાનસહિત માનસ બીજાને સનળાય એવા સ્પષ્ટ ઉચ્ચાર-વાળી વાણીથી જપ કરવો તે વાચિક, પાસે બેઠેલા માણુસ ન સાંભળી શકે પણ માત્ર જપ કરનારના હોઠ હાલે એવી રીતે જપ કરવો તે ઉપાશુ, હોઠ તથા જીભ ન હાલે એવી રીતે મનમા જપ

કવો તે ધ્યાનસહિત માનસ ને દૃષ્ટદેના ધ્યાનસહિત એવી રીતે જપ કરવો તે ધ્યાનસહિત માનસ જપ કહેવાય છે વાચિકથી ઉપાશુ, ઉપાનુશુ ધ્યાનરતિ માનસ ને તેનાથી ધ્યાનમહિત માનસ જપ શ્રેષ્ઠ છે સોમય ત્તિ અન્ય યજ્ઞોના કરતા જપયઃ શ્રેષ્ઠ છે, કેમકે તેમા હિમાનિ કોઈ પણ પાપો અશ હોત નથી કાંઈ મત્રો પ્રાર્થનારૂપ હોય છે, કાંઈ મત્રો નમસ્કારરૂપ હોય છે, અને કાંઈ મત્રો આત્મચરણના નિરૂપક હોય છે પોતાના અધિકારપ્રમાણે એમાના કાંઈ એક પ્રકારે । મત્ર, તે મત્રનુ બેણે સારી રીત અનુશાન કર્યું હોય એ । મદ્યચરણી પુરુષપામેથી વિધિવત મેળવી તે । નિત્યપ્રતિ યથાશક્તિ જપ કરવો એ પ્રત્યેક બ્રાહ્મણનુ કર્તવ્ય છે એ મત્ર નિગુણુબદ્ધ, મહેશ્વર, ત્રિપલ્લુ ગણપતિ, સૂર્ય કે જગદ્યા એમાના કાંઈ પણ એકના સમ્પ્રધવાળો જોઈએ વિધિવત જપના અનુશાન કરી માણુસનુ અત કરણુ ઉત્તરોત્તર પરમાત્માની સમીપ જાય છે માટે પ્રત્યેક દિને સુખપ્રાપ્તિના તથા દુઃખનિવૃત્તિના અલૌકિક ઉપાયરૂપ જપનુ અનુશાન નિરાપ્રતિ શ્રદ્ધા તથા ઉત્સાહથી કરવુ જોઈએ બ્રાહ્મણે પ્રત્યક્ષ (બાહ્ય) હોમ અથવા માનસ હોમ કરવો.

જે બ્રાહ્મણને અનુકૂળતા હોય તેણે સાજસવાર અગ્નિમા તડકાદિના હોમ કરવો તેમજ જેનાથી પ્રત્યક્ષ હોમ કરવાનુ ન બને તેણે પોતાના દેહાભિમાનને, અત કરણના બાહ્યવેગને, રાગદ્વેષને તથા ધર્મિયાના બાહ્યવેગને પરમાત્મરૂપ અગ્નિમા સાજસવાર હોમવા પ્રયત્ન કરવો તેમજ

ત્રણ પ્રકારનુ તર્પણ ને તે કરવાનાં કારણો.

દેવ, ઋષિ અને પિતૃ આદિને તૃપ્ત કરવા શુદ્ધભાવથી શ્રદ્ધા પૂર્વક જે જવસહિત વા તલસહિત જલના અથવા એકલા જલના

અ જલિ આપવા તે તર્પણ કહેવાય છે જેમને આપણા ઉપર સાક્ષાત્ વા પરપરાવડે ઉપકાર હોય તેમના ઉપકારરૂપ ઋણુમાથી યોગ્ય ક્રિયાવડે મોકળા થવું એ આપણું કર્તવ્ય છે, ને તેમ ન કરીએ તો આપણો અધ પાત થાય છે દેવાદિએ વૃષ્ટિ આદિદ્વારા મનુષ્યોના ઉપર જે ઉપકાર કરેલો છે તે ઉપકારરૂપ ઋણુમાથી મોકળા થવા માટે તેમણે નિત્ય અવશ્ય તર્પણ કરવું જોઈએ શ્રીપુરાણસમુચ્ચયમા દ્વિજેએ નિત્ય તર્પણ કરવું જોઈએ એમ નીચેના વચનથી કહ્યું છે —

“દેવતાશ્ચ મુનીશ્ચૈવ, પિતૃભ્યો હિ ન તર્પયેત ।

દેવાદીનામૃણી ભૂત્વા, નરકં સ વ્રજેદય ॥”

ભાવાર્થ:—જે દ્વિજ દેવોને, મુનિઓને અને પિતૃઓને તર્પણ વડે તૃપ્ત ન કરે તે દેવાદિનો ઋણી થઈને પછી નરકને પામે છે

મનુષ્યના અત કરણુમા દીર્ઘકાલના અભ્યાસથી બેદણુદ્ધિ સુદૃઢ થઈ રહી છે, ને તે બેદણુદ્ધિ ચિત્તને મગ્નિન રાખે છે તે મલિનના ટાળવામાટે બ્રહ્માથી માડીને સ્તબ્ધ (ધુમકા) પર્યંતના પ્રાણીને દેવ ગણી તેમના તૃપ્ત કરવા દેવતર્પણ કરવાનું છે દેવતર્પણથી તેમના જે જે દેવોનો પોતાના ઉપર ઉપકાર થયો હોય તે તે દેવોનો તર્પણદ્વારા ઉપકાર માનવાથી કૃતજ્ઞતા પ્રદર્શિત કરી તેમના ઋણુમાથી મુક્ત થવાય છે, અને જે દેવોનો સાક્ષાત્ વા પરપરાવડે પોતાના ઉપર ઉપકાર ન થયો હોય તેમને પણ તર્પણવડે પ્રસન્ન કરવાથી તેમના બળીનું ભય રહેતું નથી, તથા તે દેવોની તથા તે દેવોમા રહેલા અતર્થામીની કૃપાવડે પોતાના ચિત્તની શુદ્ધિ થઈ તેમાં રહેલો બેદભાવ દૂર થવાની યોગ્યતા આવે છે.

શ્રીસનક એ શ્રીબ્રહ્માના માનસ પુત્ર છે તેમનાથી ભરત-ખડમા અદ્વૈતજ્ઞાનનો સપ્રદાય પ્રવૃત્ત થયો છે જે અદ્વૈતજ્ઞાન મેળવવા જિજ્ઞાસુ પ્રયત્ન કરે છે તે અદ્વૈતજ્ઞાનના મૂલ પ્રવર્તકનું તથા તે પછીના મુખ્ય આચાર્યોનું રમરણ કરી તેમના નામનું તર્પણ કરવાથી દ્વિજ જિજ્ઞાસુના અંતઃકળુમાં રહેલા બ્રહ્મ-જાનની પ્રાપ્તિમાં પ્રતિબંધ કરનારા સરકારો દૂર થાય છે માટે તે તર્પણ જેને મનુષ્ય-તર્પણ વા ઋષિતર્પણ કહે છે તે પણ દ્વિજને નિત્ય કર્તવ્ય છે સર્વ મનુષ્યો સુખની પ્રાપ્તિની ને દુઃખની નિવૃત્તિની ઇચ્છા છે તે સુખની પ્રાપ્તિ ને દુઃખની નિવૃત્તિ જાનરિના થતી નથી તેથી સર્વ મનુષ્યને જ્ઞાનપ્રાપ્તિની ઇચ્છા પ્રકટ કે અપ્રકટ હોય છે માટે સર્વને ઋષિતર્પણ કર્તવ્ય છે

અંતરિક્ષલોકના અવાતરભેદરૂપ પિતૃલોકમાં રહેલા અર્ચમાદિ પિતૃઓનું તથા યમલોકમાં રહેલા યમનું તર્પણ કરવામાં તેમની પોતાના મરણ પામેલા સબધિજનોઉપર કૃપા રહે એ હેતુ છે મરેલા સબધિજનોનિમિત્તે જે શ્રાદ્ધ કરવામાં આવે છે તેનો પુણ્યાશ અર્ચમાં તે પ્રાણી જ્યાં હોય ત્યાં તેને પહોંચાડે છે તે તેમનો તર્પણ કરનારઉપર ઉપકાર છે, તેમજ ગત થયેલા સબધિજનોના પુણ્યા-પુણ્યનો નિશ્ચય કરી તેમને તેમના કર્મનું ક્ષય ભોગવવાની વ્યવસ્થા કરવામાં યમનો શ્રમ છે એવી રીતે બન્નેનો ઉપકાર હોવાથી તર્પણ-વડે તેમના ઉપકારમાંથી મોકળા થવાય છે અગ્નિ અને ચંદ્રનું જે તર્પણ કરાય છે તે પણ તેમના ઉપકારમાંથી મોકળા થવામાટે કરાય છે જેઓ દૃષ્ટ ઉપકારને પણ ભૂલી જાય છે, ને બની શકે તો તેનું અનિષ્ટ કરવા તત્પર થાય છે તેવા કૃતદ્વી લોકોને આવા તર્પણનું માહાત્મ્ય ન સમજાય તેથી કાષ્ઠ તેના વારસાવિક માહાત્મ્યની ન્યૂનતા થતી નથી

મરણ પામેના પિતા આદિ તથા માતા આદિ સગ ધજ્જનાને ઉદ્દેશે જે તર્પણ કરાય છે તે પણ તેમનો ઉપકાર માની તેમના ઋણમાથી મોકળા થતાં પ્રયત્ન છે, તેમજ તે દમના પુણ્યવડે તેમની વિધિગતિ થતાની ભાવના પણ છે મરણ પામેલા સગધિજ્જનોના નામોનું સ્મરણ કરી તેમને ઉદ્દેશે તર્પણ કરવામા આવે છે તે ઉપરથી જ્ઞાતા અજ્ઞાધજ્જનોમા જે શ્રેય, સમાન ને કનિષ્ઠ હોય તેમના પ્રતિ અનુક્રમે પૂ. યજ્ઞાન, મી ને દયા તપણ કરનારે રાખવા જોઈએ એમ પણ સચવાય છે તપણુ એ પ્રત્યેક વર્ગના છે, ભાનથી ને દ્રવ્યથી અન કરણના ગુદભાનથી તર્પણ કરાચોઅનુ મનવડ ન વાણીડે તર્પણ કરવું (તેમને સને ૧ શાઓ એની ભાવના કરવી) તે ભાનતર્પણ, ને જન વા તત્ત્વગતિ જનની તર્પણ કરવા ચોઅનુ આજિવિડે તર્પણ કરવું તે દ્રવ્યતર્પણ કરવાય છે ભાનતપણુ ને દ્રવ્યતર્પણ સાથે જાન તે ઉત્તમ, દ્રવ્યતર્પણની અનુદાનના ન હોયી મા. ભાનતર્પણ થાય તે મધ્યમ, ને દેખાદેખીયો વા પૂની સમજવિના જે દ્રવ્યતર્પણ થાય તે કનિષ્ઠ છે

દિગ્દે એ નાણુમાનું કોઈ પણ એક તર્પણ નિત્ય કરવું નેકાએ તેમા પણ ઉત્તરકિતના તર્પણથી પૂર્વપૂર્વ તર્પણ શ્રદ્ધ છે જેમનાથી પોતાના વેદના આદ્વિનિકપ્રકાશમા કહ્યા પ્રમાણે વિસ્તારથી તર્પણ ન થઇ શકે તેમજ પોતાના વેદના નિત્યકર્મમા કહ્યા પ્રમાણે સક્ષેપમા તર્પણુ કરવું દેવો, ઋષિઓ અને મરણ પામેલા નિકટના પૂજ્ય સગધિજ્જનોનું તર્પણ નહિ કરવાથી મનુષ્ય કૃતક્ષી થાય છે, ને તે પાપથી તેને વ્યવહારમા અભ્યુદય થતો નથી, અને જે તેને બ્રહ્મજ્ઞાન મેળવવાની ઇચ્છા હોય તો પ્રતિમધક સરકારોની નિવૃત્તિ ન થવાથી તે બ્રહ્મજ્ઞાન તેને પ્રાપ્ત થઇ શકતું નથી ધર્મ અને મોક્ષનો અનાદર

કરી વા ભક્તિનો કે જ્ઞાનો દલ કરી આલસ્ય વા અર્થકામને વશ થઇ જેઓ દેવાદિનુ તર્પણ કરતા નથી તેમનો અધ પાત થાય છે માટે પ્રત્યેક વિવેકી દ્વિજ નિત્ય દેવાદિનુ યથાવિધિ તર્પણ કરવુ ઉચિત છે દેવો અને ઋષિઓનુ તર્પણ નહિ કરવાથી અનાવૃષ્ટિ તથા રોગાદિ વડે તેમજ સહવિદ્યાના અનાભવડે માણસોને પીડા થાય છે, અને મરણ પામેલા પૂજ્ય સમર્થીઓનુ તર્પણ નહિ કરવાથી તેમની ઉન્નતિનો ઉપાય ન કરવાવડે તેઓ કૃતધ્વી થાય છે, ને પોતાના પુત્રો પોતાના ઉપર પૂજ્યભાવ રાખી વિવેકચિન્તયથી વર્તતા નથી, એથી તેમને વ્યાવહારિક હાનિ થાય છે

“દેખે એનુ શીખે” એ ન્યાયે જ્યા મરણ પામેલા સમર્થિ-જનોનુ સ્મરણ કરી તર્પણ કરાવુ નથી, અને જીવતા પૂજ્ય સમર્થિ-જાણી વિવેકચિન્તયથી વર્તવુ નથી ત્યા રહેલા બાળકો પણ જીવતા પૂજ્ય સમર્થિજાણી પૂજ્યભાવ રાખતા નથી, ને તેમની સાથે વિવેકચિન્તયથી વર્તતા નથી નાના બાળકોમા અનુકરણ કરવાનો સ્વભાવ પ્રમદ્દ હોય છે, અને ને કાલે પડેલા સમકારો પછી સહસા નિવૃત્ત થતા નથી બાળકો પોતાના માતાપિતાના આચરણનુ તેમના ઉપ-દેશચિનાજ અનુકરણ કરે છે, આ પછી તેમનો તેવો સ્વભાવ બધાય છે જ્યા મરણ પામેલા માતાપિતાનુ પૂજ્યભાવથી સ્મરણ થવુ નથી, ને જીવતા માતાપિતાસાથે વિવેકચિન્તયથી વર્તવુ નથી ત્યા નાનાં બાળકો પણ આપણે ભવિષ્યમા આમ વર્તવાનુ છે એમ નિશ્ચય કરે છે એ વાત વિશેષ સ્પષ્ટ કરવા એક ઉદાહરણ આપવામા આવે છે-કોઇ એક માણસ પોતાના વૃદ્ધ માતાપિતાને દિવમે પોતાના ધરમાં નહિ રહેવા દેતા પોતાના ધરના ઓટલાઉપર જૂની ધાબળીના કટકા-ઉપર બેસારી રાખેતા, ને તેમને પૂરુ ખાવાપીવાનુ પણ આપતે

નહિ. એક વેલા તેના ધરમાથી બે જૂની ધાબળીઓ ખાવાઇ તેની તેણે શોધ કરવા માડી શોધ કરતા તેના આઠ વર્ષની વયના છોકરાને તે ધાબળીઓસખધિ પૂછ્યુ તેના ઉત્તરમા તેણે જણાવ્યુ કે:—“ તે ધાબળીઓ તો મે સતાડી રાખી છે, કેમકે તમે જ્યારે ધરડા થશો, ને મારા દાદાદાદીની પેઠે તમારે આપણા ધરને એટલે બેસવુ પડશે ત્યારે તે ધાબળીઓ તમારે બેસવાના કામમા આવશે, ને મારે બીજી ધાબળીઓ વેચાની લેવી નહિ પડે !” આવી રીત પોતાના માખાપ પ્રતિ જેઓ અનુચિત વર્તન કરે છે તેમના પ્રતિ તેમના છોકરા પણ અનુચિત વર્તન કરે છે. હે દ્વિજશ્રેષ્ઠ ! તમારામાના જેઓ દેવો, ઋષિઓ ને પિતૃઓને ઉદ્દેશે તર્પણ ન કરતા હોય તેઓ શાસ્ત્રાગ્રાનો અનુકૂલ યુક્તિઓથી વિચાર કરી તે તર્પણ કરો આળસ અને અશ્રદ્ધાને વશ થઇ અવશ્ય કગ્વાગોચ્ય કર્મનુ વિસ્મરણ ન કરો. તમે જ્યારથી દેવોભણ્ણીની તમારા ચિત્તની સાત્ત્વિક શ્રદ્ધાનો ત્યાગ કર્યો છે સારથી તમારી શરીરસપત્તિ ને ધનસપત્તિ સારી રહી નથી ઋષિઓમા અશ્રદ્ધા કરી તેમનુ તર્પણ કરવાનુ જ્યારથી તમે લજ્યુ છે સારથી તમારામા જ્ઞાનને સ્થાને અજ્ઞાનનુ પ્રાપ્ત્ય થયુ છે, અને પિતૃઓનુ તર્પણ જ્યારથી તમે લજ્યુ છે સારથી તમારી કુષ્ટ સ્વાર્થવૃત્તિ પ્રબલ થઇ કુસપ, લોભ ને દ્વેષાદિએ તમારા ચિન્તાદિમાં પ્રવેશ કર્યો છે, ને તમારા પુત્રાદિથી તમે અપમાન પામવા લાગ્યા છો. હવે બહુ થયુ એમ સમજી જગત્ થઇ આળસનો ઉલોગવડે જ્ય કરો, અને અશ્રદ્ધાનો શ્રદ્ધાવડે જ્ય કરો મરી ગયેલા શુદ્ધભાવને સુવિચાર ને સુરાગવડે પાછો જીવતો કરો, અને જવ, તલ ને જલની પ્રાપ્તિ બહુ શ્રમસાધ્ય નથી પુસ્તકો પણ વિનામૂલ્યે મળે છે, એટલે તેમાં પણ દ્રવ્ય વાપરવાનુ નથી. નાની નાની

ક્રિયાઓનો મોટી વાતોની માથે પરિણામે સમઘ હોય છે એમ સમજી ધર્મની નાની ક્રિયાની પણ ઉન્નત થઈ અવગણના ન કરો. જીવતા માતૃપિતામાથે તાવેક નયથી વર્તી નમની સેવા કરો જે ઘરમા માતૃપિતા દેવની પેઠે પૂજનય છે ત્યાં આરોગ્યનો, લક્ષ્મીનો ને ઉત્તમ બુદ્ધિનો વા વાય છે નુ નિમ્મરણ ન કરો કેવલ સ્વશરીરનુ ને સ્વાધ્યાયકનુ નર્પણ ન કરો પણ જેમનુ તર્પણ કરવાયોગ્ય છે તેમનુ પણ અવસ્ય તર્પણ કરો.

દેવપૂજન અને તેના સંપ્રદાયભેદ પ્રકાર.

શ્રીમહેશ્વર, શ્રીરુદ્ર, ગણપતિ, સર્વ કે ભગવતી એમાના કોઈ એક દેવનુ નેમને સચુલ્લક્ષ (માયાસહિત ચૈતન્ય) સમજી પાંચોડન-રીને પૂજન કરવુ ને દેવપૂજન કહેવાય છે દેવપૂજન પણ પ્રત્યેક દિગ્ને નિત્ય કરવુ જોઈએ તે દેવપૂજન નવાર, બપોર ન સાજ એમ ત્રણ વાર, અથવા સવારમાજ એમ એવાર, વા માત્ર સવારે એકવાર કરવુ જેનાથી ષોડશોપચારથી પૂજન થઈ શકે એમ હોય તેણે ષોડશોપચારથી પોતાના ઇષ્ટદેવનુ પૂજન કરવુ, જેનાથી ષોડશોપ-ચારથી પૂજન થઈ શકે એમ ન હોય તેણે ચદન, પુષ્પ, ધૂપ, દીપ ને નૈવેદ્ય એ પાંચ ઉપચારથી દિવા અભિષેક, નૈવેદ્ય ને નમસ્કાર એ ત્રણ ઉપચારથી મૂલમત્રવડે પૂજન કરવુ, અને અતિ અશક્તે તો માત્ર ભાવયુક્ત પુષ્પાન્જલિરૂપ એક ઉપચારથી પૂજન કરવુ મધ્યાહ્નકાલે ને સાયંકાલે જેનાથી વિસ્તારવડે વિધિપૂર્વક પૂજન ન થઈ શકે એમ હોય તેણે પ્રાત કાલમા વિસ્તારથી વિધિપૂર્વક પૂજન કરી મધ્યાહ્ને તથા સાજે પુષ્પાન્જલિ અર્પણ કરીને પૂજન કરવુ મનને અત્યંત પ્રસન્ન રાખી, અને નેત્રને હર્ષાશ્રુયુક્ત તથા શરીરને પ્રેમવડે રોમાચિત કરી, દિગ્ને પોતાના ઇષ્ટદેવનુ પૂજન

કરવું જોઈએ ભાવરહિત મનથી તથા નેત્રને ચપલ રાખીને પૂજન કરવું ને બહુલાભકર નથી

જેને માહેશ્વરી (શૈવી) દીક્ષા હોય, ને શ્રીમહેશ્વરમા સ્વાભાવિક પ્રેમ હોય તેણે શ્રીમહેશ્વરનું પૂજન કરવું, જેને વૈષ્ણવી દીક્ષા હોય, ને શ્રીવિષ્ણુમા સ્વાભાવિક પ્રેમ હોય તેણે શ્રીવિષ્ણુનું પૂજન કરવું, જેને ગાણેશી દીક્ષા હોય, ને શ્રીગણેશમા સ્વાભાવિક પ્રેમ હોય તેણે શ્રીગણેશનું પૂજન કરવું, જેને સૌરી દીક્ષા હોય, ને શ્રીસૂર્યમા સ્વાભાવિક પ્રેમ હોય તેણે શ્રીસૂર્યનું પૂજન કરવું, અને જેને ભાગવતી દીક્ષા હોય, ને શ્રીભગવતીમા સ્વાભાવિક પ્રેમ હોય તેણે શ્રીભગવતીનું દાક્ષેણ્યમ્નાયથી પૂજન કરવું જેમને પચાસતનનું પૂજન કરવામા અભિરુચિ હોય તમણે શિવપચાસતન, વિષ્ણુપચાસતન, ગણેશપચાસતન, સૂર્યપચાસતન કે દેવીપચાસતનમાના કોઈ એક ઇષ્ટ પચાસતનનું ભાવસહિત પૂજન કરવું વિષ્ણુમાથી પણ રામ, કૃષ્ણ, નારાયણ કે નૃસિંહ આદિ જે સ્વરૂપનું પૂજન કરવાનું પોતાને રુચિ હોય તે સ્વરૂપનું પૂજન કરવું જેને શૈવમત યોગ્ય લાગતો હોય તેણે અન્ય દેવોના ઉપાસકોની નિંદા નહિ કરતા શૈવમતનું પારપાલન કરી શ્રીશિવનું વિધિવત્ પૂજન કરવું, જેને રામાનુજન્યાર્થનો મત યોગ્ય લાગતો હોય તેણે અન્ય દેવોના ઉપાસકોની નિંદા નહિ કરતા રામાનુજન્યાર્થના મતનું પરિપાલન કરી શ્રીનારાયણનું વિધિવત્ પૂજન કરવું, જેને વલ્લભાચાર્યનો મત યોગ્ય લાગતો હોય તેણે અન્ય દેવોના ઉપાસકોની નિંદા નહિ કરતા વલ્લભાચાર્યના મતનું પરિપાલન કરી શ્રીકૃષ્ણનું વિધિવત્ પૂજન કરવું, જેને સ્વામિનારાયણનો મત યોગ્ય લાગતો હોય તેણે અન્ય દેવોના ઉપાસકોની નિંદા નહિ કરતા સ્વામિનારાયણના મતનું પરિપાલન કરી શ્રીકૃષ્ણનું કે શ્રીસહજનદસ્વામીનું

પરંધર્મીનો દ્વેષ ન કરવા વિષે સકારણુ યોગ્ય તથા આદ્ય પૂજનનું ફલ પર

વિધિવત્ પૂજન કરવું, જેને ગાણપત્યમત યોગ્ય લાગતો હોય તેણે અન્ય દેવોના ઉપાસકોની નિંદા નહિ કરતા ગાણપત્યમતનું પરિપાલન કરી શ્રીગણપતિનું વિધિવત્ પૂજન કરવું, જેને સૌરમત યોગ્ય લાગતો હોય તેણે અન્ય દેવોના ઉપાસકોની નિંદા નહિ કરતા સૌરમતનું પરિપાલન કરી શ્રીસૂર્યનું વિધિવત્ પૂજન કરવું, અને જેને ભગવતીને મત યોગ્ય લાગતો હોય તેણે અન્ય દેવના ઉપાસકોની નિંદા નહિ કરતા ભગવતીના મતનું પરિપાલન કરી શ્રીભગવતીનું નિંદા ઉત્તરમ્નાયનો (વામમતનો) લાગ કરી, દક્ષિણમ્નાયને અનુસરી વિધિવત્ પૂજન કરવું જેને જે મત યોગ્ય લાગતો હોય તે તેણે શ્રદ્ધાપૂર્વક પાળવો, ને જેને જે દેવમા શ્રદ્ધા હોય તેણે તે દેવનું પૂજન કરવું, પણ માત્ર નામ ને આકારાદિના ભેદથી વ્યામોહ પામી પરસ્પર નિરર્થક કલેશ કરવો નહિ

અન્ય સંપ્રદાયવાળાનો કે પરંધર્મીનો દ્વેષ નહિ કરવા વિષે સકારણુ યોગ્ય તથા આદ્ય પૂજનનું ફલ.

ધૈર્ય બહુનામી હોવાથી તેમના અસખ્ય નામો છે, ને બહુ રૂપી હોવાથી તેમના અનેક રૂપો છે એમ સમજી જેઓ જે નામથી ન જે રૂપથી પ્રભુને શ્રદ્ધાથી ને સદાયરણુથી ભજે છે તે યોગ્ય કરે છે, ને તેમનું તેમ કરવાથી શ્રેય થશે એમ સમજી પોતાને રુચે તે પ્રમાણે પોને આચરવું, પણ નિરર્થક બીજાની પચાતમા પડી પોને કલેશાનુભવ કરવો નહિ, ને અન્યને કલેશાનુભવ કરાવવો નહિ શિવના ઉપાસકોએ વિષ્ણુનું નામ સાભળીને અને વિષ્ણુના ઉપાસકોએ શિવનું નામ સાભળીને પોતાના મનની વૃત્તિને પરિતાપયુક્ત કરવી યોગ્ય નથી વિષ્ણુ એ વ્યાપક પરમાત્માનું નામ છે, ને શિવ પણ કલ્યાણુરવરૂપ પરમાત્માનું નામ છે એમ સમજી જેને જે નામ

ચિત્તકર લાગે તો નામે તે પરમાત્માને ભજે તેમા બીજાએ શામાટે પરિતાપયુક્ત થવું નંદાએ? જેમ શ્રદ્ધિનું જલ પાંસરુ કે વાક્યુકું વાવન કરવું છતુ સમુદ્રમા જાય છે તેમ જેઓ શુદ્ધભાવથી પરમાત્માનું ભાસાત્મ્ય સમજી જે નામથી વા જે રૂપથી પરમાત્માનું ભજન પૂજન કરે છે તે નર સમજપૂર્વક કે ન મજાવિના પણ પરમાત્માનું જ ભજનપૂજન કરે છે, તે નમને તેમના પ્રયત્નાનુસાર ફલ મળે છે પરમાત્માના અનેક નામે હોવાથી ઉપાસકાએ તેમના નામમાટે શાસ્ત્રનો અભિપ્રાય સમજ્યા વિના નજામે વિવાદ કરવો નહિ એ અર્થ શ્રીમહા ભારતઉપરની આતુર્ધરીગીકામા આદિપર્વના પહેલા અધ્યાયમા પાડત નીલકંઠે સ્વાલસારમેયનું ઉદાહરણ આપીને નીચે પ્રમાણે નમજાવ્યો છે -

કામ મનુષ્યના સાળાનું નામ ઉદ્ધાલક હતું, અને તેના (તે માળાના) શત્રુનું નામ ધાવક હતું વળી ૧ પુરુષના પાળેલા કૂતરાનું નામ પણ ધાવક હતું, અને તેના પાડોશીના પાળેલા કૂતરાનું નામ ઉદ્ધાલક હતું તે પુરુષની સ્ત્રી પરણીને પ્રથમ પોતાના ઘેર આવી હવે અહિં તે બંને કૂતરાઓ પરસ્પર ભાવ લેતા હતા તેથી માનો પતિ પાડોશીના પાળેલા કૂતરા ઉદ્ધાલકને ધણી ગાળો દેતો હતો, અને પોતાના પાળેલા કૂતરા ધાવકના બહુ વખાણ કરતો હતો. આ સાંભળી તે સ્ત્રીને આવી બ્રાત્રિ યમ જે મારો પતિ મારા ભાઈને ગાળો દે છે, આ બંને શત્રુના વખાણ કરે છે પછી તે મનમા રૈષ લાવી પોતાના પતિની સાથે ક્રોધ કરવા લાગી જેમ પતિનો અભિપ્રાય જાણ્યા વિના તે સ્ત્રીએ ક્રોધ કર્યો તેમ પુરાણોમા લિખ્ત લિખ્ત નામથી એકજ પરમાત્માનું બ્યાસભગવાને વર્ણન કર્યું છે તે બ્યાસભગવાનનો અભિપ્રાય સમજ્યા વિના મંદબુદ્ધિવાળા વૈષ્ણવાદિ શિવાદિનું નામ સાંભળીને તે મંદબુદ્ધિવાળા શૈવાદિ વિષ્ણુ આદિનું નામ સાંભળીને પરસ્પર નિરર્થક ક્રોધ કરે છે

પરધર્મીનો દ્વેષ ન કરવા વિષે સકારણુ ઓધ તથા બાહ્ય પૂજનનું ફલ પડે

અમુકરીતે પરમાત્માની ઉપાસના કરનાર પોતાના મતનેજ વાસ્તવિક માની પોતાનાથી વિપરીતરીતે પરમાત્માને માનનારનો દ્વેષ કરે છે આ પણ અનુચિત છે જેનો નિર્ણય માત્ર સ્વાનુભવથીજ થઈ શકે એવો છે, ને જેનો અનુભવ મેળવવામા ચિત્તના બહુ ઉત્કૃષ્ટ અધિકારની અગત્ય છે તેવા ગહન વિષયમા લેશ પણ અધિકાર સપાદન કર્યા વિના પરસ્પર કલેશ કરવો એ મૂર્ખાંધભરેલું કૃત્ય છે સગુણસાકારનો કે નિર્ગુણનિરાકારનો સાક્ષાત્કાર કર્યા વિના જેઓ તેસબધિ પરસ્પર વૃથા કલેશ કરે છે તેઓ ભેંસ વેચાતી લીધાપહેલાં છાશ આપવાના સબંધમા વૃથા કલેશ કરનારા મૂર્ખ ધણીધણીઆણી-જેવા છે એમ કહ્યા વિના રહેવાતું નથી શાસ્ત્રમા સગુણસાકાર પરમાત્મા છે એવા વચનો પણ છે, ને નિર્ગુણનિરાકાર પરમાત્મા છે એવા વચનો પણ છે, ને તેનો વાસ્તવિક નિર્ણય બ્યારે ચિત્તને શુદ્ધ ને સ્થિર કરી તેમનો સાક્ષાત્કાર કરવામા આવે ત્યારેજ થઈ શકે એમ છે માટે વર્તમાનમા તેવિધે કલેશ નહિ કરતા તમને જેવા પરમાત્મા સમજતા હોય તેવી રીત તમે તેમને બળે, અને અન્યને તે બીજી રીતના સમજતા હોય તેા તે બલે તેવી રીતે તેમને બળે, નમા વિના પ્રયોગને તમારે વચ્ચે પડી પેટ ચોળીને પીડા ઉપજાવવાની કાંઈ પણ અગત્ય નથી

પરમાત્માનું બાહ્યપૂજન એ તેમના આત્મપૂજનનો વા માનસ-પૂજનનો અધિકાર સપાદન કરવામાટે છે પરમાત્માની પ્રતિમાનું કે પ્રતીકનું વિધિવત્ બાહ્યપૂજન કરવાથી ઉપાસકના ચિત્તમા રહેલા લોભ, અવિનય, આળસ, પ્રમાદ ને ચાચત્યાદિ દોષો દૂર થાય છે આ દોષો પોતાના ચિત્તમાથી ક્રમાત્ દૂર થાય છે કે નહિ તે પ્રત્યેક ઉપાસકે નિત્ય જોતા રહેવું જોઈએ. જો તે દોષો દૂર ન થતા હોય

ને પૂર્વના જોવાજ તે બલવાન રહેતા હોય તો પૂજનમા કાંઈ બૂલ છે એમ સમજી કોઈ યોગ્ય પુરુષપાસેથી પૂજનપદ્ધતિ સમજી પોતાના ઇષ્ટદેવનું પૂજન કરવું જોઈએ જ્યારે માનસપૂજનનો અધિકાર પુરુષને પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તેને બાહ્યપૂજન કર્તવ્યરૂપે રહેતું નથી.

હે દ્વિજો ! તમને ગમે તે શુદ્ધસાત્ત્વિક સપ્રદાય તમે પાળો, અને તમને તમારા કર્માનુસાર જે શુદ્ધસાત્ત્વિક દેવ રુચે તેનું તમે શુદ્ધભાવે પૂજન કરો, પણ પરસ્પર સપ્રદાયનિમિત્તે નકામો ક્લેશ ન કરો. વળી તમે સપ્રદાયનો ક્લેશ પોતાની જ્ઞાતિમા લાવી પરસ્પર દ્રોહ ન કરો તમારા ગુરુને અને નમને જે શાસ્ત્ર પ્રિય હોય તે શાસ્ત્ર જેવી રીતે જે નામવાળા તે જે આકારવાળા પ્રભુનું પૂજન કરવાનું કહે તેવી રીતે તે નામવાળા તે તે આકારવાળા પ્રભુનું તેમનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ સમજવા તથા તેમની અમોઘ કૃપા સપાત્ન કરવા તમે પૂજન કરો, પણ સામાના અત કરજીમા અનર્થમિરૂપે રહેલા પરમાત્મા દુભાય એવી રીતે અન્ય નામવાળા તે અન્ય આકારવાળા પ્રભુનું પૂજન કરનારાની સાથે તમે ન વર્તો.

રુદ્રાક્ષની માલા ને વિભૂતિ ધારણ કરેલા કોઈ શૈવ દ્વિજને જોઈ કોઈ વૈષ્ણવ દ્વિજે પોતાના ચિત્તમા ક્રોધરૂપ યાગલનો આવિર્ભાવ કરી તે શૈવ દ્વિજને યાગલતુલ્ય સમજવો નહિ જોઈએ, તેમજ તુલસીની માલા તથા કંકુ આદિનું ઊર્ધ્વપુરૂ ધારણ કરેલા કોઈ વૈષ્ણવ દ્વિજને જોઈ કોઈ શૈવ દ્વિજે પોતાના ચિત્તમા ક્રોધરૂપ યાગલનો આવિર્ભાવ કરી તે વૈષ્ણવ દ્વિજને યાગલતુલ્ય સમજવો નહિ જોઈએ “ ईश्वर सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति ॥ ” (હે અર્જુન ! પરમાત્મા સર્વ પ્રાણીઓના હૃદયદેશમા રહે છે) એ ભગવદ્વાક્યનું સ્મરણ કરી સર્વ પ્રાણીઓમા પરમાત્મા રહ્યા છે એમ સમજી સર્વના

ઉપર નિર્મલ પ્રેમ રાખવારૂપ પરમાત્માનુ પૂજન કરે, પણ કોઇ પ્રાણીનો દ્રોહ કરી પરમાત્માનુ અપમાન કરતા છતા બાહ્યદર્શન પરમાત્માનુ પૂજન ન કરે ભગવાન વસિષ્ઠ કહે છે તે પ્રમાણે અન્યને સતોષ થાય એવું શુભ વર્તન રાખવારૂપ પ્રભુપૂજન કરી સુખી થાઓ -

“ યેન કેન હ્યુપાયેન, યસ્ય કસ્યાપિ દેહિનમ્ ।

સંતોષં જનયેદ્રામ, હ્યેતદીશ્વરપૂજનમ્ ॥ ૧ ॥ ”

સાવાર્થ — હે રામચદ્રજી ! કોઇ પણ શુભ ઉપાયવડે કોઇ પણ પ્રાણીને સતોષ ઉપજાવવો આજ ઇશ્વરપૂજન છે

પંચમહાયજ્ઞ (વૈશ્વદેવ) અને તે કરવાનો હેતુ.

મર્વ દેવોના સત્કારમાટે ને પોતાના ધરમા રહેલા પાપ પાપ-સ્થાનોમા થયેલા હિંસાદોષની નિવૃત્તિમાટે જે શાસ્ત્રવિહિત કર્મ કરવામા આવે છે તે વૈશ્વદેવ કહેવાય છે વૈશ્વદેવનું અન્ય નામ પંચમહાયજ્ઞ પણ છે ગૃહસ્થના ધરમા ખાડણીઓ ખાડણી ને સામેલુ આદિ ખાડવાના સાધનો, ધટ્ટી છીપર ને ઉપરવટણા આદિ દળવાના તથા વાટવાના સાધનો, ચૂલા ને સગડી આદિ રસોઇ આદિ કરવાના સાધનો, ગોળા આદિ જલ રાખવાના સાધનો ને વાસીદુ કાઢવાના તથા ક્ષિપવાના સાધનો એ પાચહિંસાના સ્થાનો હોય છે એ સ્થાનોમા નિત્યપ્રતિ જાણેઅજાણે ઝીણા જતુઓની હિંસા થવાનો સભવ છે તે હિંસાથી થતા પાપની નિવૃત્તિમાટે ગૃહસ્થે નિત્ય પાચ મહાયજ્ઞ કરવા જોઇએ દેવયજ્ઞ, ભૂતયજ્ઞ, પિતૃયજ્ઞ, બ્રહ્મયજ્ઞ ને મનુષ્યયજ્ઞ એ પાચ મહાયજ્ઞના નામો છે અગ્નિ આદિ દેવોને નિમિત્તે અગ્નિમા હવિષના બલિ હોમવા તે દેવયજ્ઞ, આસપાસના સામાન્ય દેવોને ઉદ્દેશે બલિ મૂકવા તે ભૂતયજ્ઞ, પિતૃઓને ઉદ્દેશે બલિ મૂકવો તે

પિતૃયન, વેદાદિનુ અધ્યયન કરવુંકરાવવું તે અભ્યયન અને કાષ્ટ^૧ -
સુપાન પાચકને વા અનિયંત્રે અન્ન આપવું તે મનુ યયજ્ઞ કહેવાય છે

જેમ દિગ્જેને નિત્ય સધ્યાવદન કરવાની અગત્ય છે તેમ તેમને
નિત્ય પાચ મહાયજ્ઞ કરવાની પણ અગત્ય છે વૃદ્ધિ આદિદ્વારા
દેવોનો મનુષ્યોઉપર ઉપકાર છે તે ઉપકારરૂપ ઋણમાથી મોકળા
થવામાટે, પતૃઓના ઉપકારરૂપ ઋણમાથી મોકળા થવામાટે, ઋષિ
ઓના ઉપકારરૂપ ઋણમાથી મોકળા થવામાટે તે મનુ પાને સાહાય્ય
કરવારૂપ કર્તવ્યપરિપાલનમાટે પણ દિગ્જે નિત્ય પાચ મહાયજ્ઞ કરવા
જોઈએ એ પાચ મહાયજ્ઞના અનુષ્ઠાનથી દિગ્જના મનમા રહેલા
લોભ, કૃતઘ્નતા, દ્વેષ તે ઈર્ષ્યાદિ દોષો દૂર થવાના મનની શુદ્ધિ
થાય છે જે માણસ રાધેલા અન્નમાથી દેવોને મલ્લ આપે નથી,
અા માત્ર પોતાના તે પોતાના કુટુંબના પ્રાણગરણમાટેજ અન્ન
રધાવે છે, વા રાધે છે, તે ખાય છે તે પાપી શાસ્ત્રદૃષ્ટિએ પાપનું
બક્ષણ કરે છે, તથા અભ્યયન કરવાથી ધર્મશાસ્ત્રની આત્મ
ઉલ્લેખન કરવાવડે તેને પ્રત્યવાય લાગે છે માટે સમજી દિગ્જે આત્મ,
પ્રમાદ તથા અશ્રદ્ધાનો ત્યાગ કરી નિત્ય પાચ મહાયજ્ઞ કરવા જોઈએ
પાચ મહાયજ્ઞ કરવામા ઘણા દ્રવ્યનો વ્યય થતા નથી, ન સમય
પણ બહુ જતો નથી માટે તેના અનુષ્ઠાનનડે થનો લાભ મેળવવામા
દિગ્જે શામાટે પ્રમાદી રહેવું જોઈએ? હે દિગ્જે તમારુ દિગ્જપણુ
શુભ કર્મોના ત્યાગવડે આપુ પડી ગયું છે માટે જગો, ને શુભ
કર્મનું અનુષ્ઠાન કરી તમારા દિગ્જપણાને પુન ઉજ્જવલ કરો

ભોજન કેવી રીતે કરવું? તથા ત્યજવાયોગ્ય

પદાર્થો અને વ્યસનોવિષે.

દિગ્જે પુણ્યની શુદ્ધિમાટે વિધિવત્ ભોજન કરવું જોઈએ.
અપથ્ય આહારનો ત્યાગ કરી તેણે પથ્ય આહાર લેવો જોઈએ.

અત્યાહાર પણ શરીર તથા મનને હાનિ કરે છે માટે તે ન કરવો જોઈએ જલ અને પ્રાણવાયુમાટે ઉદરમાં પૂરતો અનંગશ રાખી જમવું જોઈએ જેઓ ભોજનના પદાર્થોના લોભથી કે દક્ષિણના લોભથી પાચન થઈ શકે તેથી ઘણું વધારે આહાર ગ્રહણ કરે છે તેઓ મરણ પામે છે, વા મરણના જેવા દુઃખનો અનુભવ ભોજનપછી કરે છે અત્યાહાર મનુષ્યના શરીરબળને, ઇન્દ્રિયોના બલને ને શુદ્ધિબલને ક્ષીણ કરે છે, તથા તેવા લોકો પ્રાયશઃ અન્ય લોકોના હાસ્યને વા તિરસ્કારને પાત્ર થાય છે માટે કોઈ પણ સમજી દિવે અત્યાહાર કરવો યોગ્ય નથી દિવે કુગળી, લસણ, ગાજર ને અતિમરચા કે બહુ તેલ પણ ભલણ કરવા નહિ કુગળી તથા લસણથી અત કરણના નાત્વિક મલની હાનિ થાય છે, ને તેમાં તામસદ્રવ્ય વધે છે, અને ગાજર, અતિમરચા, ને અતિતેલનું સેવન અત કરણમાં રાજસદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરી તેમાં રહેલા સાત્ત્વિક દ્રવ્યને બલહીન કરે છે માટે નિષિદ્ધપદાર્થો વિવેકી દિવે ન ખાવા જોઈએ તમાકુ ચાવવી, તમાકુ દાતે દેવી, તમાકુ સુધવી, ખીડી પીવી કે ચલમ પીવી એ પણ દિવેને માટે યોગ્ય નથી દિવેને વિદ્યાધ્યયનાદિ શુભ કર્મમાં પ્રવર્ત થયેલા નહિ જોઈએ અને તેમને તમાકુના કુચા ચગળતા, તમાકુ સુધતા, ચલમ પીના કે ખીડી પીતા જોઈએ કયા વિવેકી મનુષ્યને ખેદ ન થાય? કેટલાક દિવે ભાગ (લીલાગર) કે ગાળે પીએ છે તે પણ બહુ અનુચિત કરે છે અરીણનું, ચાનું, કાવાનું કે કોકોનું વ્યસન પણ આરોગ્યશાસ્ત્રની ને અર્થશાસ્ત્રની રીતે હાનિકર છે સુરા, મદ્ય ને માસનું સેવન તો દિવેને માટે બહુજ ધિક્કારવા-યોગ્ય હોય એ સ્પષ્ટ છે

હે ચલમ કે ખીડી પીનારા દિવે! શું તમે તમારું દિવપણું કેવલ ભૂલી ગયા છો કે સુખદારા હૃદયમાં મલિન ધૂમાડો ભર્યો કરો

છો? શુ ખીજ કાંઈ સારી વસ્તુ તમારા હૃદયમાં ભગ્વા તમને આ વિશ્વમાં પ્રતીત થતી નથી કે આવી અધમ વસ્તુને તમે તમારા હૃદયરૂપ પવિત્ર પરમાત્માના નિવાસસ્થાનમાં ભર્યા કરો છો? તમારા આ કુકર્મનો તમે કાંઈક વિચાર કરો, ને જે કાંઈ ત્રિજપણુ તમારામાં શેષ રહ્યું હોય તેની વૃદ્ધિ કરવામાટે તમે આવા દુર્વ્યસાગ લગ્નો હે દ્વિજાતિના આગેવાનો! તમે પણ તમારું કર્તવ્ય બળવો, ને જે જે ઉપરના દુર્વ્યસનવાળા તમારી જ્ઞાતિમાં જણાય તેમને પક્ષપાત-રૂપ બેદરબુદ્ધિનો ત્યાગ કરી કાંઈક શાસનદ્રાગ કેકાણે લાવવા પ્રયત્ન કરો, નહિ તો તમે પણ તમારું કર્તવ્ય નહિ બજાવવાના દોષના જવાબદાર ચમરાળપાસે થશો.

હે સુરા ને મદ્ય પાન કરીને અને માસનુ ભક્ષણ કરીને પોતાના પવિત્ર આત્મણુનામને કલકિત કરનાર કુલાગાર અધમ આત્મણુ! જે તુ જનોઈ પહેરતો હોય, ને પોતાને આત્મણુ કહેવરાવતો હોય, છતાં ગુપ્ત-રીતે સુરાપાન, મદ્યપાન કે માસભક્ષણ કરતો હોય તો તને ધિક્કાર છો! શુ તુ એમ સમજે છે કે તારા નિંદ્ય કર્મને પરમાત્મા, દેવો ને મનુષ્યો જાણતા નથી? પાપકર્મ કદીપણુ છાનુ રહેતુ નથી, ન પાપ-કર્મ કરનારને સમય આવે તેની શિક્ષા થયા વિના પણુ રહેતી નથી એ તારે વારે વારે રમરણુમાં રાખવું જોઈએ જે તુ અનિશ્ચય કલાલને લા કે પારસીની દુડને જઈ દારુ પીતો હોય, ઘેર દારુ પીને પછી પોતાની જ્ઞાતિમાં જમવા જતો હોય, કે પોતાની જ્ઞાતિમાં જમવા જાય લા પીવામાટે દારુ સાથે લઈ જતો હોય, ને તારી જ્ઞાતિના આગેવાનો આ વાત જાણતા છતાં પણુ તને કાંઈ પણુ પ્રકારની યોગ્ય શિક્ષા ન કરતા હોય તો તારી, તારી જ્ઞાતિના આગેવાનોની ને તારી જ્ઞાતિની પણુ ભવિષ્યમાં અવદશા થવાનું અનુમાન અસત્ય ગણવાયોગ્ય નથી.

શુ તને પીવાને પવિત્ર જલ, દૂધ કે પાનક (શરબત) નથી મળતું કે તું ધર્મબ્રહ્મ થતા કાળજીને બાળી નાખી બુદ્ધિને ભ્રમ ઉપજાવે એવો દારુ પીએ છે? જે બનાવવામા ઘણી હિંસા થાય છે, જેના પાનથી મુખ ગંધાય છે જે શરીર, ઇન્દ્રિયો ને મનને નિર્બલ બનાવે છે, જેના સેવનથી દ્રવ્યનો નિરર્થક વ્યય થાય છે, અને જેનું આયશ્વિત બ્રાહ્મણને માટે મૃત્યુવિના બીજુ શસ્ત્ર કહેતુ નથી એવા પાપમય દારુનુ સેવન તુ કયા હિતકર પ્રયોજનને સિદ્ધ કરવા કરે છે? કુસગથી વ્યસન થઈ ગયુ છે તેથી તેનુ અત્યંત અસાર-પણુ સમજાયા છતા તે મારાથી છૂટતુ નથી એમ જો તુ કહેતો હોય તો સાક્ષી—જેમ મરણુ તરણુને શીખવે છે તેમ તુ પણ જો સારા સગમા રહી તેનો પરિત્યાગ કરવા મદાગ્રહપૂર્વક પ્રયત્ન કરીશ તો તારુ આ વ્યમન સુખપૂર્વક છૂટી જશે ને તુ સુખી થઈશ આ કંઠોર-જેવા પ્રતીત થતા વચનો માત્ર તારા હિતમાટે કહેવા પડ્યા છે માટે તું તારા મનમા લેશ પણ માહુ લગાડીશ નહિ કડવુ ઓસડ હિતેચ્છુ મનુષ્ય પાય છે એ વાતની શુ તને ખબર નથી? જો તને બ્રાહ્મણપણુનુ કાંઈ પણ અભિમાન રહુ હોય તો હવે અવશ્ય તુ સુધરવામાટે સતન પ્રયત્ન કરજે

કોઈ પણ પ્રકારનુ દુર્વ્યસન મનુષ્યની ઉત્તરોત્તર અધોગતિ કરનારુ હોવાથી કોઈ પણ પ્રકારે તે ઇચ્છવાયોગ્ય નથી ભગવાન્ મનુ નીચેના શ્લોકથી વ્યસનને મૃત્યુથી પણ વધારે દુઃખ આપનારુ ગણુ છે —

“વ્યસનસ્ય ચ મૃત્યોશ્ચ, વ્યસનં કષ્ટમુચ્યતે ।

વ્યસન્યધોઽધો વ્રજતિ, સ્વર્યાસવ્યસની મૃતઃ ॥૧॥”

ભાવાર્થ — વ્યસન એ ત્રિપુત્રની તુલના કરીએ તો વ્યસન કષ્ટરૂપ ગણાય છે, કાગળકે વ્યસની મરીને નીચે નીચે જાય છે, તે વ્યસનરહિત મરીને સ્વર્ગમાં જાય છે.

વ્યસની પરવશજેવો થતા જવાથી અધર્મનું પરિપાલન કરી શકતો નથી, તે તેથી તેની અવોગતિ થાય છે. ધર્મનું પરિપાલન કરવું એ મનુષ્યનું મુખ્ય ધર્મવ્ય છે. એ કર્નવ્યથી વ્યસન બ્રષ્ટ કરે છે માટે પ્રત્યેક મનુષ્યે એ દુર્વ્યસનોથી નિઃપ્રયત્નપૂર્વક દૂર રહેવું ઉચિત છે. પ્રત્યેક માગસે અધમના પરિપાલનમાં આગ્રહ રાખવો ઉચિત છે એમ ભગવાન મનુ નીચેના વચ્ચનાથી કહે છે —

“ધર્મ એવ હતો હન્તિ, ધર્મો રક્ષતિ રક્ષિતઃ ।

તસ્માદ્ધર્મો ન હન્તવ્યો, મા નો ધર્મો હતોઽવધીત્ ॥ ૧ ॥

વૃષો હિ મગવાન્ધર્મસ્તસ્ય યઃ કુરુતે હ્યલમ્ ।

વૃષલં તં વિદુર્દેવાસ્તસ્માદ્ધર્મ ન લોપયેત્ ॥ ૨ ॥

એક એવ મુહુર્ધર્મો, નિયનેઽપ્યનુયાતિ યઃ ।

શરીરેણ સમં નાશં, સર્વમન્યદ્ધિ ગચ્છતિ ॥ ૩ ॥ ”

ભાવાર્થ — ધર્મનો ત્યાગ કરવાથી તે ધર્મ ત્યાગ કરનાર માણસનું હનન કરે છે, અને ધર્મનું રક્ષણ કરવાથી તે ધર્મ રક્ષણ કરનાર માણસનું રક્ષણ કરે છે તેથી ધર્મનો ત્યાગ ન કરવો ત્યજ્ય દીધેલો ધર્મ આપણું હનન કરે એમ ભય રાખી મનુષ્યે સર્વદા ધર્મ પાળવો. ૧ ભગવાન ધર્મ વૃષ કહેવાય છે, તેને જે અલ એટલે સમાપ્ત કરે છે, અર્થાત્ ત્યજે છે તેને દેવો વૃષલ (શૂદ્ર) ગણે છે, તેથી દ્વિજે ધર્મનો લોપ ન કરવો. ૨ જગતમાં ધર્મ એ એકજ સુહૃદ છે કે જે માણસના મરણપછી પણ તેની પછવાડે જાય છે, અને અન્ય સર્વ તો શરીરની સાથે નાશ પામે છે. ૩

વસ્ત્રોની પવિત્રતા તથા પહેરવેશવિષે.

ટાઢતડકાથી શરીરનું રક્ષણ કરવામાટે તથા લોકકલ્પજનિવારણ માટે મનુષ્યોએ વસ્ત્રો પહેરવાના છે સૂતરાઉ, બિનના કે રેશમના વસ્ત્રોમાથી કોઇ પણ વસ્ત્રો પોતાની સ્થિતિને અનુકૂલ હોય તે મનુષ્યે ધારણ કરવા કોઇ પણ મનુષ્યે પોતાની સ્થિતિને નહિ ધ્યાનતા વસ્ત્રો ધારણ કરવા એ યોગ્ય નથી પુરુષોએ અ. સ્ત્રીઓએ પોત પોતાના પહેરવાના વસ્ત્રો બહુ સ્વચ્છ રાખવા જોઇએ ફાટેલા કે મલિન વસ્ત્રો પહેરવા એ મનને દૂષણરૂપ છે જે મનુષ્ય નિર્ધન હોય તેનાથી પણ ફાટેલા કપડાને માધી. પહેરવાનું તથા મલિન વસ્ત્રોને ધોઇને પહેરવાનું બની શકે એમ છે માટે કોઇ પણ માણસે એવી અગત્યની વાતમા આળસ રાખી આળસુમા ગણાવુ એ યોગ્ય નથી વળી પ્રત ક મનુષ્યે દેશ, કાલ ને પોતાની જાતિના શિષ્ટ લોકોને પહેરવેશ નેત્ર તદ્દનુસાર પોતાને પહેરવેશ રાખવો જોઇએ, પણ લોકોનું તુરત ધ્યાન ખેંચનારો, આછકલો વા પોતાના વય ને સ્થિતિથી વિપરીત વા અમર્યાદ જણાવનારો પહેરવેશ ન રાખવો જોઇએ જે વસ્ત્રો પ્રવેદથી ગંધાતા હોય, જે વસ્ત્રો ધણા મલિન હોય, જેની અદૃ જૂઓ પડી હોય, જે મુગટા કે પીતાબરીમાં દા. કે કઢીના ડાંચ પડ્યા હોય એવા વસ્ત્રો ધારણ કરવાથી આરોગ્યનું રક્ષણ ને વિવેકનું પાલન થયુ શી રીતે ગણાય ? જે માણસ પોતાના વસ્ત્રો સ્વચ્છ રાખવાની સાવધાનતા ન સેવે તે માણસ પોતાના શરીરને સ્વચ્છ રાખવાની સાવધાનતા કેવી રીતે સેવી શકે ? ને જે પોતાના શરીરને સ્વચ્છ ન રાખતા હોય તે પોતાના મનને પવિત્ર રાખવા પણ કેવી રીતે પ્રયત્ન કરી શકે ? અને જે પોતાના મનને પવિત્ર ન ગણે તે પોતાના મનુષ્યજન્મને શી રીતે સફલ કરી

શકે? પ્રાણશ્લો એ બૂદ્ધેવો-પૃથ્વીપરના દેવો-તથા ત્રણ વર્ણના ગુરુઓ ગણાય છે માટે તેમણે તો અવશ્ય પોતાના શરીરપરના વસ્ત્રો બહુ પવિત્ર રાખવા જોઈએ પુરુષોએ પાધરી, અગરખુ, બડી, ઉપવસ્ત્ર ને ધોતીઈ આદિ વસ્ત્રો, તથા સ્ત્રીઓએ પોતાના સર્વ વસ્ત્રો સ્વચ્છ રાખવા, કે જેથી પોતાનું શરીર નીરોગ રહે, ને મન પ્રસન્ન રહે, તથા જેના પ્રસંગમાં આવવાનું થાય તે કટાળો ન ઉપજે પોતાની સ્થિતિ જો નિર્ધન હોય તો ઉપર કલ્યા પ્રમાણે સાધેલા વા અદ્ય મૂલ્યવાળા વસ્ત્રો પહેરવા, પણ તે સ્વચ્છ તો અવશ્ય રાખવા સમજી મનુષ્યે પોતાના નિકટના સબધિજનોને પણ પોતાના સર્વ વસ્ત્રો સ્વચ્છ રાખવાનો બોધ આપવો જોઈએ

ધરની, તેમાંના પદાર્થોની તથા કુંડુંબી જનોના શરીરોની સ્વચ્છતાવિષે.

પ્રત્યેક મનુષ્યે પોતાનું ઘર તથા, પોતાના ઘરમાંના વામણો, ગાદલા, ગોદડા, ઓસીકા, ખાટલા, પલંગો, પટારા, પેટીઓ, કબાટો, ને બીજા પદાર્થો પણ બનતે પ્રયત્ને સ્વચ્છ રાખવા કૃતરા પણ પોતાને બેસવાની જગા સ્વચ્છ કરીને બેસે છે એ જોઈ પ્રત્યેક માણસે પોતાનું નિવાસસ્થાન સ્વચ્છ રાખવું જોઈએ ધરનું બોયતળીઈ, બીંતો ને ઉપરનો ભાગ સ્વચ્છ રાખવો જોઈએ, અને તમા કચરો બેળો ન થાય, કરોળીઆ જાળા ન બાધે, ભમરીઓ દર ન કરે, ને બીજા ક્ષુદ્ર જીવો ન ભરાઈ રહે એમ સાવધાનતા રાખવી જોઈએ જે ઘરમાં કચરો પડ્યો રહેતો હોય, બીંતોમાં ફાટો કે નાના નાના કાણુ પડ્યા હોય, ગાર કે ચૂનો ઊખડી ગયો હોય, બીંતોઉપર દીવાની મસના કે એવાજ બીજા ડાઘ પડ્યા હોય, છાપરામાં કે અગાશીની નીચેના ભાગમાં કરોળીઆના જાળા, કરોળીઆના પડો કે ભમરીના દરો હોય, ને જેમાં નાનામોટા મલિન પદાર્થોના સદ્ભાવથી દુર્ગંધ પ્રતીત થતો

હોય અથવા

કયા પવિત્ર માણસને મન થાય? ને એવા ધરમા રહેનાર માણસનું અસ્તવિક માણસ પણ કેમ કહી શકાય?

અત્યેક ગૃહસ્થે પોતે સ્વચ્છ રહી પોતાની સ્ત્રી, પુત્ર ને પુત્રી આદિને પોતાના શરીર તથા વસ્ત્રાદિને સ્વચ્છ રાખવાનો તથા પોત-પોતાના અન્યપદાર્થોને પણ સ્વચ્છ રાખવાનો વારંવાર ઉપદેશ આપવો જોઈએ વળી તેઓ વિવેકી થાય, સ્વધર્મનું પરિપાલન કરવામા ઉત્સાહી રહે, ને પોતપોતાનું કર્તવ્ય દઢતા તથા સાવધાનતાથી કરે એમ પણ તેમને વારંવાર સમજાવવું જોઈએ

કન્યાવિક્રય તથા વરવિક્રય ન કરવાવિષે.

દ્વિજે કન્યાનો વિક્રય કરવો એ નિષ્ઠ કર્મ છે શ્દ્રે પણ ધન લાધને કન્યા ન વેચવી એમ ભગવાન મતુ નીચેના શ્લોકથી કહે છે -

“આદદીત ન શ્દ્રોઽપિ, શુલ્કં દુહિતરં દદત્ત |

શુલ્કં હિ મૃદ્ધગન્કુરુતે, છર્ષં દુહિત્રવિક્રયમ્ || ૧ ||”

ભાવાર્થ:—શ્દ્ર પણ દીકરી આપીને તેનું મૂલ્ય ન મહણ કરે, કેમકે કન્યાનું મૂલ્ય મહણ કરવાથી તે ગુપ્ત રીતે કન્યાનો વિક્રય કરે છે જ્યારે શ્દ્રે પણ કન્યાનો વિક્રય ન કરવો જોઈએ ત્યારે દ્વિજે તો તે અવશ્ય નજ કરવો જોઈએ એમા શુ કહેવું?

શ્રીશ્રાવૈવર્તપુરાણમા કન્યાનો વિક્રય કરનારને યનારુ ક્ષણ આ પ્રમાણે જણાવ્યું છે —

“યઃ કન્યાપાલનં કૃત્વા, કરોતિ વિક્રયં યદિ |

વિપદા ધનલોભેન, કુંભીપાર્કં સ ગચ્છતિ || ૧ ||

કન્યામૂત્રં પુરીષં ચ, તન્ન મક્ષતિ પાતકી |

કૃમિભિર્દક્ષિતઃ કાકૈર્યાવદિન્દ્રાશ્વતુર્દશ || ૨ ||

તદન્તે વ્યાધયોનો ચ, લમેજ્જન્મ મુષિ

વિક્રીણાતિ ધાર્માચાર, વહત્યેવં તિ ...નશમ ॥ ૩ ॥

ભાવાર્થ—જે પુરુષ કન્યાનુ પાલન કરીને પછી વિપત્તિવડે
વા ધનના લોભ કે જો તેનો વિક્રય કરે છે તો તે કુખીપાકનામના
નરકમાં પડે છે ૧ ત્યાં તે પાપી કન્યાના મૃત્યુ પાન ને તેના
મલનુ ભક્ષણ કરે છે ત્યાં તે ચૌદ મદ્રીના જન્મપર્યંત કૃમિઓવડે
ને કાગડાઓવડે દશ કગતો છતો રહે છે ૨ ત્યારપછી નિશ્ચય તે
વ્યાધના જન્મને પામે છે, ત્યાં તે ગતસ્તિમ માસ વેચે છે, ને
માસનો ભાર વહે છે ૩

શ્રીયમ પણ કન્યાવિક્રયીનો નરકપાત નીચેના શ્લોકથી વણાવે છે—

“કન્યાવિક્રયિણો મુર્ખા, રહઃ કિલ્લિવપકારિણઃ ।

પતન્તિ નરકે ઘોરે, દહન્ત્યાસપ્તમં કુલ્મ ॥ ૧ ॥”

ભાવાર્થ—મુર્ખ ૧ એકાતમા પાપ કરનારા એવા જે કન્યા-
વિક્રયીઓ છે તે ઘોર નરકમાં પડે છે, ને પોતાના કુલના સાતમા
પુરુષપર્યંતના પુરુષને બાળે છે

શ્રીપરાશર ધનાશાવડે વૃદ્ધ આદિ કન્યા આપનારની ગતિ
આ પ્રમાણે કહે છે—

“કન્યાં દદાતિ વૃદ્ધાય, નીચાય ધનલિપ્સયા ।

પુરુષાય કુશીલાય, સ પ્રેતો જાયને નરઃ ॥ ૧ ॥”

ભાવાર્થ—જે માણસ ધનની લાલસાવડે વૃદ્ધને, નીચને કે
દુરાચારી પુરુષને પોતાની કન્યા આપે છે તે માણસ મરીને પ્રેત-
ચેનિને પામે છે

દ્રવ્ય આપીને કન્યા લેવી તે નિષિદ્ધ છે એમ શ્રીકૃષ્ણ નીચેના વચનથી કહે છે —

“ક્રયક્રીતા તુ યા નારી, ન સા પત્ન્યમિધીયતે ।

ન સા દૈવે ન સા પિત્ર્યે, દાસીં તાં કલયો વિદુઃ ॥ ૧ ॥”

આવાર્થ — કન્યાવિક્રય કરનારને દ્રવ્ય આપીને જે કન્યા વેચાતી લીધી તે પત્ની કહેવાતી નથી, તેને વિદ્વાનો દાસી ગણે છે, ને તે દેવસંબધિ કર્મમાં તથા પિતૃસંબધિ કર્મમાં ઉપયોગી થતી નથી. વર્તમાનમાં જે બ્રાહ્મણો કન્યાવિક્રય કરતા હોય તે બ્રાહ્મણનામને યોગ્ય ગણાય નહિ દ્રવ્યલાભસાને વશ થઇ જઈ કે દુરાચારથી પુરુષને કન્યા આપી તેનો આ લોક તથા પરલોક બગડે એવી સ્થિતિમાં તેને મૂકવી એ કેવું નિંદ્ય ને નિર્દય કર્મ છે એ વિનાકહેજ સમજાય એવું છે. અનીતિ કરનારને પોતાના પાપકર્મનું થમરાજને ઉત્તર આપવું ભારે થઇ પડે છે, તથા તેની ભયકર શિક્ષા પણ તેને ભોગવવી પડે છે. કન્યા વેચવી એટલે એક જીવતા માણસનું માંસ વેચવું એવો તેનો અર્થ થાય છે કસાઇ મારેલા કે મુઝેલા જનાવરનું માંસ વેચે છે, પણ મારેલા કે મુઝેલા મનુષ્યનું માંસ વેચતા નથી, તો જીવતા મનુષ્યનું માંસ તો તેઓ ક્યાંથીજ વેચે ? જે પોતાને બ્રાહ્મણ કહેવરાવી પોતાની દીકરીના માસને તેની જીવિત અવસ્થામાં વેચે તે બ્રાહ્મણને બ્રાહ્મણ ન કહેતા કસાઇથી પણ અધમ કહેવો જોઇએ એમ કલા વિના ચાલતું નથી. પેટ ન ભરાતું હોય તો તે ફાડી નાંખવું યોગ્ય છે, વા યોગ્ય ઉદયમપરાયણ થઇ તે ભરવું યોગ્ય છે, પણ પોતાની દીકરી વેચી તેના પૈસાઉપર તાગડધિના કરવાની અધમ પ્રવૃત્તિ કદીપણ કોઇ પણ બ્રાહ્મણે કરતી યોગ્ય ગણાતી નથી. જદ્દ વા દુરાચારી પુરુષને આપેલી કન્યાની આંખમાંથી તેની દુઃખી અવસ્થામાં જે આંસુઓ પડે છે તે વજ્રતુલ્ય છે,

ને તે તેનાં આપ્તાપના પુષ્પનો નાશ કરી તેમને ભવિષ્યમાં પરમ દુખ આપનારાં છે. તે કન્યા જો સુશિક્ષિત ન હોય તો તે દુરાચારણ્યમાં પણ પ્રવૃત્ત થાય છે, ને તેનું પાપ પણ તેના આપ્તાપનેજ લાગે છે. હે કન્યાવિક્રય કરનાર અધમ બ્રાહ્મણ ! તું તારા પૂર્વજોની સ્થિતિનું તથા તેમના શુદ્ધ આચરણનું સ્મરણ કરી આવો નિંદ્ય બવહાર છોડી દે તારી પાસે દ્રવ્ય ન હોય, ને કન્યા પરણાવવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય તો યોગ્ય વરને, એક જોડ વસ્ત્ર કન્યાને આપી, તેનું દાન કરે, પણ વરની પાસેથી પૈસા લઈ સગાવહાલાને તે પૈસાથી મોજશોખ ઊડાવવાના પ્રસંગમાં ન જોડ. તારું મન બહુજ નબળું હોય ને તું નિર્ધન હોય તો કન્યા પરણાવતા જોડેલો વ્યય થાય તેટલું દ્રવ્ય તું વરવાળાપાસેથી લે, પણ તેથી વિશેષ એક પાઈ પણ તેમની પાસેથી ન લે.

કન્યાવિક્રયની પેઠે વરવિક્રય પણ નિંદ્ય છે. વરવિક્રય કરનારા કુલવાન્ ગણાતા બ્રાહ્મણો વરવિક્રયથી મળતા ધનનો દુરુપયોગ કરે છે, ને દુરાચારી થાય છે કોઈ કુલવાન્ બ્રાહ્મણો કમપૂર્વક લણી કન્યાઓ પરણે છે, ને તેમને દુખ આપી પોતાનો ને તે સ્ત્રીઓનો જન્મ બગાડે છે. વરવિક્રય કરનારાઓએ ધનના લોભને બાળુએ મૂકી, કન્યાની યોગ્યતા જોવાબણી તથા આપકાલવિના અન્ય કન્યા ન ગ્રહણ કરવાબણી સ્વપરના હિતમાટે અવશ્ય લક્ષ્ય આપવું જોઈએ.

સારેમાટે પ્રસંગે યોદી મોટાઈપાછળ વિશેષ ખર્ચ ન કરતાં તે પ્રસંગને લગતાં આવશ્યક શાસ્ત્રીય કર્તવ્યો કરવાવિધે.

બ્રાહ્મણ પોતાની પુત્રીના વા પુત્રના લગ્નના પ્રસંગમાં રાજસી-વૃત્તિને વસ્ત્ર થઈ નિરર્થક ખર્ચ ન કરવું જોઈએ. લગ્નપ્રસંગે પોતાને ઘેર વેશ્યાઓને નાખવુંકણવડો એ બ્રાહ્મણોને માટે સર્વમા નિષિદ્ધ છે.

પોતાને ઘેર નાચ કરાવવાથીજ કાંઈ પોતાની મોટાઇ ખીજીને દેખાડી શકાતી નથી. ખરેખરી રીતે તો કોઈ પણ બ્રાહ્મણે પોતાની મોટાઇ ખીજીઓને દેખાડવા પ્રયત્ન કરવો એ શાસ્ત્રદષ્ટિએ અનુચિત છે, તોપણ જીવભાવની પ્રબલતાથી પોતાની મોટાઇ ખીજીને દેખાડવાનું કોઈ ધનાઢ્ય બ્રાહ્મણને કદી મન થઈ આવે, ને પોતાનું શુભ કર્તવ્ય દૃઢતાપૂર્વક કર્યા કરવું એજ વાસ્તવિક મોટાઇ છે, અયોગ્ય માર્ગે ખીજીઓનાં મન રાજી કરી તેમની પાસેથી મોટાઇ મેળવવી તે ખરી મોટાઇ નથી એમ સમજાવ્યા છતાં તેનું મન ન માને, તો તેણે પોતાની ગાતિમાં જે દુર્બલ વિધવાઓ, અપંગ માણસો કે નિર્ધન મનુષ્યો હોય તેમને યોગ્ય દ્રવ્ય દક્ષિણારૂપે આપવું, અથવા પોતાની ગાતિમાં સદ્ધર્મની, સદ્વિદ્યાની કે ઉપયોગી લૌકિક વિદ્યાની વૃદ્ધિ કરવા પ્રયત્ન કરનારી કોઈ સરસામાં સ્વશક્તિપ્રમાણે દ્રવ્ય અર્પણ કરવું, કિંવા તેવા પ્રસંગમાં યોગ્ય દ્રવ્યનો વ્યય કરી કોઈ સદ્ધર્મના જાણુનાર સદ્ગતિપ્રણી પુરુષપાસે સ્વધર્મના પરિપાક્તમાં બ્રાહ્મણોને હિત્સાહ પ્રકટે એવા વ્યાખ્યાનો અપાવવા. વરઘોડામાં પણ અન્ય જનોને પોતાની મોટાઇ દેખાડવા અનુચિત અર્થ કરવું બ્રાહ્મણ-માટે યોગ્ય નથી. તેવા પ્રસંગમાં બ્રાહ્મણોએજ પણ પોતાના સામર્થ્યનો પૂરો વિચાર કરીને કરવું, ખોટી વાહ વાહ મેળવવા પોતાની શક્તિઉપરાત અર્થ કદીપણ કરવું નહિ, ને ઋણ કરીને તો વિશેષ બ્રાહ્મણોએજ નબળ કરાવવું. એ પ્રસંગમાં ખીજી આડઅર પણ બહુ ન કરવો. શાસ્ત્રમાં એ પ્રસંગમાં જે જે આવશ્યક કર્તવ્ય કહ્યું છે તે ચચાવિધિ કોઈ વિદ્વાન તે સદાચરણી શુક્લદારા ધીરજ અને સમજથી કરાવવું, ને તેમાં જે યોગ્ય દ્રવ્ય અર્થવું પડે તે પ્રસંગમાંથી જોઈએ. જોઈએ દીધા પછી પોતાનો પુત્ર સધ્ધાવદનમાં નિત્ય પ્રિય

રાખે, ગાયત્રીમંત્ર શુદ્ધ ઉચ્ચારથી અર્થસહિત જાણી લે, ને પોતાના વેદના એક ભાગનું અનુક્રમતાપ્રમાણે અધ્યયન કરે એવી વ્યવસ્થા માતપિતાદિ ગુરુજનોએ અવશ્ય રાખવી જોઇએ. બ્રાહ્મણે પોતાના પુત્ર વા પુત્રીના નાની વયમા લગ્ન ન કરવા જોઇએ, ને કન્યાથી આઠ વા દશ વર્ષ મોટા યોગ્યવરને કન્યા આપવી જોઇએ, વરવધૂને તેમનાં માળાપે તેમના ગૃહસ્થતરીકેના જે જે કર્તવ્યો છે તે તે કર્તવ્યો લગ્નપહેલાં યથાયોગ્ય રીતે સમજાવવા જોઇએ, ને લગ્નવેલા સપ્તપદીનો અર્થ બંને સાબળીને સમજી શકે એવી વ્યવસ્થા તેમણે કરવી જોઇએ.

પોતાના માતપિતાદિના મરણપછી શાસ્ત્રમા મરનારના જીવાત્માની સદ્ગતિ થવામાટે જે જે કર્મો કરવાના કહ્યા છે તે તે કર્મો અદ્વાયી પુત્રાદિએ યથાયોગ્ય કરવાં, પણ મરનારના અગ્નીચારમાને, બારમાને કે તેરમાને દિવસે પોતાની શક્તિનો વિચાર કર્યા વિના વિશેષ બ્રાહ્મણુભોજન કરાવવું નહિ કેટલાક બ્રાહ્મણો એવા પ્રસંગમા પોતાનું ખેતર કે ઘર વેચીને બ્રાહ્મણુભોજન કરાવે છે તે અત્યંત અનુચિત છે. બ્રાહ્મમા ભોજન કરાવવામાટે સુપાત્ર બ્રાહ્મણુ જોઇએ, ને એવા સુપાત્ર બ્રાહ્મણુ બહુ મળી શકવા અસંભવિત છે તેથી બ્રાહ્મમાં બહુ બ્રાહ્મણો ન જમાડવા એમ ભગવાન અનુએ અનુરમ્તિમાં કહ્યું છે. વર્તમાનમાં ઉત્તરક્રિયાનિમિત્ત જે બ્રાહ્મણુભોજન કરાવવામા આવે છે તેમાં શાસ્ત્રાનુસાર કરતાં રૂઢિનું વધારે પાલન કરવામાં આવે છે તે દેશ, કાલ ને બ્રાહ્મણુની સ્થિતિ જતા યોગ્ય પ્રતીત થતું નથી. આવા સમયમા ઉત્તરક્રિયાનિમિત્તે જેટલું કરવાની શાસ્ત્રાનુ છે તેટલુંજ કરવું પૂરતું છે. પણ બ્રાહ્મણુને તે નિમિત્તે ભોજન કરાવવાની રૂઢિ લાગ કરવાયોગ્ય છે. કોઇ શ્રીમત બ્રાહ્મણુને પોતાનાં માતપિતાદિની ઉત્તરક્રિયાના પ્રસંગમાં વધારે બ્રાહ્મણો જમાડવાની ઇચ્છા થાય તે

તેણે વિવેકપૂર્વક વધારે આહારો જમાડવા, યાત્રિયા પાત્રપુસ્તકાદિનું ધાણું કરવું, ને યાત્રિનું વાસ્તવિક હિત થાય તેવા કોઈ ઉપયોગી કાર્યમાં યથાશક્તિ દ્રવ્ય અર્પણ કરવું, પણ નિર્ધને દેખાદેખી કરી ઝણુ કરીને વધારે દ્રવ્ય અર્થવું એ કોઈ પણ રીતે યોગ્ય નથી.

ઉત્તરક્રિયાનું, સંવત્સરીનું ને શ્રાદ્ધનું તામસી બોજન જમવાથી થતી હાનિ.

સમજી આહારો જિહ્વાની તૃષ્ણાને વશ થઈને ઉત્તરક્રિયાના પ્રસન્નમાં બોજન કરવા જતા નથી જ્યાં માત્ર સબધને લીધેજ ગયા વિના છૂટકો ન થાય ત્યાજ તેઓ બોજન કરવા જાય છે ચાળીશ વર્ષની અદરના આહારોની ઉત્તરક્રિયા બહુજ સાત્ત્વિકભાવથી ગભીરપણે કરવી જોઈએ, ને તેમા બનતાસુધી ત્રીશ વર્ષની ઉપરના પુરુષે વા ઐએ જમવા નજ જવું જોઈએ યાત્રિબોજનમા પવિત્રતા જળવાય તથા સૌ જમનારને બધા જમવાના પદાર્થો આવે તેમ યાત્રિના મુખ્ય માણસોએ વ્યવસ્થા રાખવી જોઈએ. જ્યાં આહારોનો જથ્થો વધારે હોય છે ત્યાં સામળવાપ્રમાણે બોજનકાલે જોઈએ તેવી પવિત્રતા સચવાતી નથી, ને વગે વાવણા થાય છે, એ આહારોને માટે યોગ્ય નજ ગણાય. અન્નથી મન પુષ્ટ થાય છે એ વાત વેદવચનથી ને યુક્તિથી સિદ્ધ છે માટે તામસી પરાત્ર ખાવામા પોતાના મનને શુદ્ધ કરવા ઇચ્છનાર કોઈ પણ આહારો પ્રીતિ રાખવી ઉચિત નથી. વર્તમાનમાં ધણા આહારોની જે નહિ ઇચ્છવાયેગ્ય સ્થિતિ જણાય છે તે સ્થિતિ થવામા ઉત્તરક્રિયાનું (અગીઆરમા, બારમા ને તેરમાનું) બોજન, સવત્સરીનું બોજન ને શ્રાદ્ધનું બોજન જમવામાં તેમની પ્રીતિપૂર્વક પ્રવૃત્તિ પણ એક કારણ છે કે વિપ્રો । જીવાન માણસના મરણની પછત્રાડે જે ત્રિષ્ટાન આહારોને જમાડવામા આવે

છે તે વિવેકીની દૃષ્ટિએ મિથ્યાજ્ઞ નથી, પણ રુધિર છે, ને તે અસાધારણ પ્રયોજનવિના જમવું રાક્ષસોને ઉચિત છે, તમને ઉચિત નથી. જે ઉત્તરક્રિયા કરાવનાર કે જમવાયોગ્ય મનાતા સમધિજનો હોય તેમણે નિરુપાયે ત્યા જમવું જોઈએ, પરંતુ તે પણ સ્વધર્મ પાળવામા પ્રીતિવાળા ને સ્વધર્મનું શ્રદ્ધાપૂર્વક અનુદાન કરનારા જોઈએ, નહિ તો તેમની પણ તેવા ભોજનો અધોગતિ કરાવે છે વૃદ્ધમનુષ્યની પછવાડે કરવામાં આવતા આહારભોજનમા પણ જે આહારપણાનું મહત્ત્વ સમજતો હોય તેણે હોશી હોશી જમવા જવું એ અત્યંત નિંદ્ય છે જે પોતાના આહારપણાનું મહત્ત્વ સમજતો નથી, ને શૂદ્રની પેઠે વર્તવામા પ્રીતિ રાખે છે તેને માટે અમારે કાંઈ કહેવાનું નથી, કેમકે ઉપદેશ અધિકારીને ઉદ્દેશીને હોય છે, અનધિકારીને ઉદ્દેશીને હોતો નથી.

નિત્યકર્મઉપરાંત આહારણું વિશેષ કર્તવ્ય, તેમણે આજીવિકામાટે શું કરવું ? કરવાયોગ્ય ને ન કરવાયોગ્ય ધંધાઓ.

આહારણું સ્નાન, સંધ્યા, ગાયત્રીજપ, હોમ, સત્સાસ્ત્રનું અર્થ-તાત્પર્યના જ્ઞાનસહિત વાચન, ઇષ્ટદેવનું પૂજન ને વૈશ્વદેવ એ કર્મ-ઉપરાંત પરમાત્માનું ધ્યાન તથા પરમતત્ત્વનો વિચાર કરવામા પોતાના સમયનો સુખ્યભાગ વ્યતીત કરવો જોઈએ, અને અવશેષ સમય અન્યજનોને તેમના અધિકારપ્રમાણે સ્વધર્મનુંસાર સદ્ધર્મનો ઉપદેશ કરવામા ને ન્યાયપૂર્વક આજીવિકાના સાધનો સપાદન કરવામાં વ્યતીત કરવો જોઈએ આહારણું પોતાના ધર્મનું પરિપાલન કરી અયાચક-વૃત્તિથી રહેવું ઉત્તમ છે. જે આહારણું પરમાત્મામા તેઓ વિશ્વભર હોવાથી અને આજીવિકાનાં સાધનો પૂરાં પાડ્યા કરશે આવો પૂર્ણ વિશ્વાસ ન હોય તે આહારણું પોતાના તથા પેશ્યવર્ગના નિર્વાહમાટે યોગ્ય સુપાત્ર મનુષ્યોને ધેર અનાદિની વાચનામાટે જવું, પણ રાંકાની પેઠે

ઘેર ઘેર ભોટ માગવા વા દાણા માગવા નીકળવું યોગ્ય નથી જે બ્રાહ્મણને અન્યપાસે યાચના કરવી અયોગ્ય પ્રતીત થતી હોય તેણે કથાવાર્તા, વ્યાપાર, વક્રીલાત, જોષીપણ, વૈદપણું, ખેડ કે સારી નોકરી એમાંનો કોઈ એક ધધો કરવો દૂધ આદિ રસ વેચવાનો કે વીશીનો ધધો બ્રાહ્મણે બનતાસુધી ન કરવો દેવસકનો, (પગાર લઈને દેવસેવા કરવાનો,) પાણી ભરવાની વાસણ માળવાની હલકારાની સાધાવાળાની કે હમાલ આદિની હલકી નોકરીનો, હલકા વર્ણના ગોરપદનો, કે ગામોટનો ધધો કરવો તે પણ બ્રાહ્મણને માટે યોગ્ય નથી એવો હલકો ધધો કરનારા બ્રાહ્મણો શુદ્ધ ભાવથી યોગ્ય પ્રયત્ન કરે તો તેમને તેમની યોગ્યતાપ્રમાણે ઉચ્ચો ધધો અવસ્ય મળી શકે

બ્રાહ્મણોને આપકાલમા ક્ષત્રિયનો તથા વૈશ્યનો ધધો કરી પોતાની આજીવિકા ચલાવવાની શાસ્ત્રે છૂટ આપી છે માટે જે બ્રાહ્મણો શાસ્ત્રમા કહેલા તેમના મુખ્ય ધધાથી પોતાની આજીવિકા ન ચલાવી શકતા હોય તેમણે પ્રામાણિકપણે કોઈ આખરવાળી નોકરી કરવી, વક્રીલાત કરવી, વ્યાપાર કરવો, ખેતી કરવી કે પશુપાલન કરવું તેમણે જે ધધો કરવો તે નીતિથી કરવો, ને આજસુ સ્વભાવ ત્યજી ઉદ્યોગી સ્વભાવ રાખવો

મનને સુવિચારયુક્ત રાખવું, તેને નવરુ ન રહેવા દેવું.

મનના સારાનરસા વિચારની ઇદ્રિયો ને શરીરપર સારીનરસી અસર થાય છે માટે પ્રત્યેક બ્રાહ્મણે કુવિચારથી પોતાના મનને દૂર રાખી ધૈર્ય ને સાવધાનતાથી તેને સુવિચારમાં જોડતા રહેવું જોઈએ. દુષ્ટ વિષયોના ચિતનથી મનુષ્ય શૂન્ય શૂન્ય અધોગતિને પામે છે માટે તેવા ચિતનમા મનને ન જોડાવા દેવાસારુ તેને કોઈ સારા કામમા જોડેલું રાખવું, પણ નવરુ ન રહેવા દેવું. “ નવરો નખોદ ધણો ” એ આચે નવરુ મન દુષ્ટ વિષયોના ચિતનવડે જીવવું બહુ

અનિષ્ટ કરે છે. ખીજી કોઈ સારું કામ પ્રાપ્ત ન હોય તે કાલે તેને પોતાના ઇષ્ટદેવના સ્મરણધ્યાનમાં જોડવું, પણ નવરુ ન રહેવા દેવુ નવરુ મન આચરાજૂતની પેઠે જીવને ભય આપે છે. હુરપાળ મકવાણુ કોઈ વેલા આચરાજૂતનો પરાજય કરી તેની સાથે ઠરાવ કર્યો હતો કે “હું જે કામ બતાવું તે કામ તારે કરવું” તે વાતની આચરાજૂતે “જે તમે મને કામ ન બતાવી શકો તો હું તમારું બક્ષણુ કરી જઈ” એ શરતે બતાવેલું કામ કરવાની હા કહી પછી હુરપાળ મકવાણુ આચરાને જે કામ કરવાનું કહે તે કામ તે પોતાના અલૌકિક સામર્થ્યથી તુરંત કરી આવે. આમ થવાથી હુરપાળ મકવાણુપાસે આચરાને કહેવાયોગ્ય કોઈ કામો ન રહ્યાં, તેથી તે બહુ મુઝાવા લાગ્યો, ને ખોટાં ખોટા કામોમા તેને જોડી તે પોતાના ભયમા આવી પડેલા જીવનને ચિતાતુર સ્થિતિએ લખાવવા લાગ્યો. હુરપાળ મકવાણુની આવી ચિતાતુર સ્થિતિ જોઈ તેના એક મિત્રે તેને પૂછ્યું કે — “હમણા તમે નિરંતર ચિતાતુર કેમ દેખાઓ છો ?” તેના ઉત્તરમા તેણે પોતાને માથે પોતાની બૂલથી જે પીડા આવી પડી હતી તે પીડાની વાત તેને કહી દેખાડી તે મિત્રે હુરપાળ મકવાણુને કહ્યું કે — “આવી નજીવી વાતમાં તમે મુઝાઈને નકામી ચિતા શામાટે કરો છો ? તેની પાસે મહાચારના વનમાથી એક મોટા વાસ મગાવી તે તમારા ઘરના આગણામા ખોડાવો, પછી જ્યારે કામ હોય ત્યારે તમે આપરાને કામ બતાવજો, ને જ્યારે તમારે કામ ન હોય ત્યારે તેને તે વાસપર ચઢીતર કરવાનું કહેજો. ચઢીતરનો અત નથી તેથી તમને ભયનું કારણુ રહેશે નહિ, ને તેની પાસેથી યોગ્ય કામ પણ તમારાથી સુખપૂર્વક લઈ શકાશે.” હુરપાળ મકવાણુ પોતાના મિત્રની ઉપરની સચનાથી પ્રસન્ન થયો, ને પછી તે પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરી નિશ્ચિત થયો એવી રીતે પ્રત્યેક બ્રાહ્મણુ પણ

આપરાધૂતના જેવા પોતાના મનને વ્યવહારપરમાર્થના કામમાંથી તે બ્યારે નવરે થાય ત્યારે તેને ઇષ્ટદેવતા સ્મરણધ્યાનમાં જોડવારૂપ મહા-
ભિતર કરાવ્યા કરે તો તેથી તેને હાનિ ન થતા લાભજ થાય

સત્પુરુષોનો સમાગમ તથા સત્શાસ્ત્રોનું અધ્યયનવાચન
કરવા વિષે.

અહાજે પોતાના મનને સારા વિચારમાં રાખવાનું બલ મેળવવા-
માટે સત્પુરુષોનો શ્રદ્ધાભક્તિપૂર્વક સમાગમ રાખવો જોઈએ, ને
સત્શાસ્ત્રોનું આદરપૂર્વક અધ્યયનવાચન કરવું જોઈએ. કુસસ્કારોનું
પોષણ કરનારા કે નવા કુસસ્કારો પાડનારા નહારા ગ્રથો તેણે બૂલથી
પણ ન વાચવા જોઈએ, તેમજ દુરાચારી માણસોને હલાહલ વિષથી
પણ વધારે અપકારક સમજી તેમનો ક્ષણમાત્ર પણ સમ તેણે
ન સેવવો જોઈએ.

પરદારસેવનરૂપ વ્યભિચારથી દૂર રહેવા વિષે.

પ્રત્યેક આહાજે શરીર, વાણી ને મનથી પરદારસેવનરૂપ વ્યભિચારથી
દૂર રહેવું જોઈએ વ્યભિચારથી વ્યભિચારીને દ્રવ્યની હાનિ
થવાક્રિપરાત તેના શરીર, ઇન્દ્રિયો ને મનના સામર્થ્યની તથા પ્રતિષ્ઠાની
પણ હાનિ થાય છે આહાજેનું આહાજીવ્ય અહાચર્યથી શોભે છે માટે
પ્રત્યેક આહાજે પોતાની સ્ત્રીમાજ સતોષ રાખવો જોઈએ પિતા,
માતા કે જેમાંનું કોઈ એક વ્યભિચારી હોય તો તેમના બાળકો પણ
લઘુવયમાંથીજ દુરાચરણી થાય છે. ને તેમની પ્રજા પણ દુરાચારી
નીવડે છે વળી વ્યભિચારીનો પરલોક પણ બગડે છે. એક દોષ
બીજા દોષને ખેચી લાવવાના સ્વભાવવાળો હોવાથી વ્યભિચારીમાં
ધીરે ધીરે બીજા દોષો પણ આવી એકત્ર થાય છે, ને તે સર્વ
તેને બહુ દુખી કરે છે.

અનાથ વિપ્રવિધવાઓને આશ્રય તથા શિક્ષણ આપવાવિષે.

પ્રત્યેક નગરમાં અને ગામમાં રહેનારા વિગ્રાએ પોતપોતાના નગરમાં અને ગામમાં રહેતી અનાથ વિપ્રવિધવાઓના નિર્વાહમાટે પચના દ્રવ્યમાથી અથવા સ્વસામર્થ્યાનુસાર પોતપોતાના દ્રવ્યમાથી યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ, તથા તેમના સ્વધર્મના જ્ઞાનમાં વૃદ્ધિ થઈ તેઓ શ્રેષ્ઠ રીતે સદાચારનું પાલન કરી શકે એવા શિક્ષણની પણ તેમને માટે વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. કેટલીક વેલા વિધવાના માળાપ, બાઈઓ કે સાસરાવાળા વિધવાને યોગ્ય આશ્રય આપતા નથી, તથા તેમના મનને સદર્શભણી વાળવા યોગ્ય પ્રયત્ન સેવતા નથી તેથી તેમની તે જૂલનું તે સવને માટે બહુ અનિષ્ટ પરિણામ આવે છે સાસુસસરાએ પોતાના પુત્રની વિધવા વહુપર ને માળાપે પોતાની વિધવા પુત્રીઉપર અવશ્ય દયા રાખવી જોઈએ, અને પોતાના સામર્થ્યાનુસાર તેને અવશ્ય સાહાય્ય કરવું જોઈએ.

કૌધાદિ ચિત્તદોષો ત્યજવાવિષે.

કૌધ, લોભ, મદ, મોહ, મત્સર, દમ, કપટ, બય ને ચિતા ઇત્યાદિ ચિત્તદોષો અપકારક હોવાથી સર્વમનુષ્યોએ અવશ્ય ત્યજવાયોગ્ય છે ત્યારે વર્ણોના ગુરુ ને જૂરેવો એવા શ્રેષ્ઠ નામથી ઝોળખાતા બ્રાહ્મણોએ એ ત્યજવા જોઈએ એમાં શુ કહેવું ? હ્રુદ્ર હ્રુદ્ર વાતમાં આનોની પેઠે બ્રાહ્મણો પરસ્પર કૌધને વશ મળને ક્રોધ કરે તે ઇચ્છવાયોગ્ય નથી કૌધ શાંતિને વિધાતક છે જે હૃદયમાં શાંતિ ન હોય ત્યાં સુખ પણ ક્યાંથી હોય ? એવી રીતે કૌધ સુખને પણ વિદૂર કરનારો છે. કૌધથી શરીરમાંનું લોહી ગરમ છે, ઇન્દ્રિયો ને અતઃકરણ પ્રમત્ત ક્ષોભયુક્ત થાય છે, અને જીવાત્મા સમોહયુક્ત થાય છે, સમોહથી તેને શાસ્ત્ર તથા ગુરુની આજ્ઞાનું ને તત્ત્વજ્ઞ કર્તવ્યનું

વિસ્મરણ થાય છે, તે વિસ્મરણથી બુદ્ધિનો (આત્માની સમજણનો) નાશ થાય છે, ને બુદ્ધિના નાશથી પુરુષ જીવતો છતાં મુઆજેવો થઈ જાય છે. એવી રીતે કોષને અત્યંત અપકારક વિચારી પ્રત્યેક બ્રાહ્મણે તેનો ત્યાગ કરવા પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ, અર્થાત્ તેણે કોષઉપરજ કોષ કરી તેને દૂર કરવો જોઈએ. આહારવિહાર સાત્ત્વિક રાખવાથી તથા અહિંસા ને ક્ષમાના પરિચાલનવડે જોમણે કોષનો જય કર્યો છે એવા પુરુષોને અનુકૂળબુદ્ધિવડે સગ કરવાથી કોષનો જય કરી શકાય છે. પોતાના માનેલા પદાર્થોનો ત્યાગ સહન ન થઈ શકવો વા દ્રવ્ય સંપાદન કરી એકત્ર કરવામાં નિરતર મનોવૃત્તિ રાખવી તે લોભ કહેવાય છે. લોભને મર્યાદામાં ન રાખતા જે મનુષ્ય લોભને વશ થાય છે તે મનુષ્ય ધણા પાપો કરે છે, ને ઈશ્વરે તેને તેના કર્મનુસાર જે સુખ આપ્યું હોય તેનો તે લોકતા થઈ શકતો નથી. દસ્ય પદાર્થોમાં અત્યંત મમતા રાખવાથી મનુષ્ય ધર્મને તથા મોક્ષને માટે પોતાને જે કંઈક વ્ય છે તે કરી શકતો નથી તેથી તેની અધોગતિ થાય છે. ઔદાર્ય તથા સતોષવડે જે લોભનો જય કરવામાં આવે તો તેથી મનુષ્ય આ લોકમાં તથા પરલોકમાં સુખનો ભાગી થઈ શકે છે. અનાત્મ ને અનિત્ય પદાર્થોમાં લોભ રાખવાને બદલે મનુષ્ય જે ચૈતન્યરૂપ ને નિત્યપદાર્થરૂપ પરમાત્મામાં વા તેમની પ્રાપ્તિનાં સાધનોમાં લોભ રાખે તો તેને બહુ લાભ થાય. ધન, સત્તા, વિદ્યા, યૌવન, રૂપ, કુલ ને આચારાદિ અનિત્ય પદાર્થોનો મદ રાખવો તે પણ મનુષ્યની ઊર્ધ્વગતિ રોકી તેની અધોગતિ કરાવનાર છે. મદ રાખવાની અગત્ય હોય તો દમદર્પાદિ આસુરીસંપત્તિનો નાશ કરવામાં મદ રાખવો ઉચિત છે. કર્તવ્યને અકર્તવ્યરૂપે જાણવું, વા હિતના સાધનોને અહિતનાં સાધનોરૂપે ને અહિતનાં સાધનોને હિતનાં સાધનોરૂપે જાણવાં તે મોહ એટલે

અવિવેક કહેવાય છે જગત્તો મોટા ભાગ મોહને વશ વર્તેને દુખી થાય છે જેઓ સુખ સંપાદન કરવા ઇચ્છતા હોય તેમણે તો અવશ્ય વિવેકવડે મોહનો ત્યાગ કરવો જોઈએ સેકડો દુખોથી ઘેરાયેલા વિષયોને સુખરૂપ માની મનુષ્યોનો ધણો ભાગ નિરતર તેની ઉપાસનામાં તત્પર રહે છે એ મોહનોજ અગાધ મહિમા છે મત્સર અથવા ઈર્ષ્યા મનને સદ્ગુણરહિત તથા દાહયુક્ત રાખે છે, અર્થાત્ મત્સરી માણસ ગુણવાનોના ગુણોનું માહાત્મ્ય સમજી ગુણવાનું ચંદ શકતો નથી, તથા જેના તેના અબ્યુદયની વાત સાબળી તે મનમાં બળ્યા કરે છે, તેથી તે પોતાના અબ્યુદયને વા નિશ્રેયસને સાધી શકતો નથી. પોતાનું શ્રેય ઇચ્છનારે તે મત્સર મૈત્રીની બાવનાથી દૂર કરવો જોઈએ. દબ ધર્માત્મિને ડાળ દેખાડવો તે—પણુ મનુષ્યના અબ્યુદય તથા નિશ્રેયસમાં પરમવિદ્વંસ છે માટે પોતાનું હિત ઇચ્છનારે તે ત્યજવાયોગ્ય છે કૂડકપટવાળો વ્યવહાર કરવો એ પણુ સર્વથા નિષ્ફળ છે સત્ય ને પ્રામાણિકતા ત્યજી જેઓ કૂડકપટથી ખીમને છેતરવાનું કામ કરે છે તેમનું પરિણામે સારું થતું નથી “ કૂડ ત્યા ધૂડ ” ને “ ધર્મે જય ને પાપે ક્ષય ” એ કહેવનો પ્રમાણે કૂડકપટ કરનારા માણસો અતે આ લોક પરલોકમાં દુખી થાય છે. કૂડકપટ કરનારા, મિથ્યાભાવણુ કરનારા ને વિશ્વાસઘાતી જે બ્રાહ્મણો હોય તે બ્રાહ્મણો બ્રાહ્મણુ એ પવિત્રનામને મહાકલક લગાડનારા ગણાય છે. દેવોની પરલોકમાં કેવી સ્થિતિ હોય છે તે અન્ય લોકોને દેખાડવામાટે તથા તેમને સુધારવામાં ઉદાહરણરૂપ થવામાટે પૃથ્વીપરના બૂદ્ધે છે તેથી તેમનાં અત કરણો તો દૈવીસપતિવાળાજ જોઈએ, તેમજ આસુરીસપતિનો ગધ પણુ નજ જોઈએ જો પ્રત્યેક બ્રાહ્મણુ આટલુંજ સમજી તદ્દનુકૂલ વર્તે, અર્થાત્ આસુરીસપતિ ત્યજી દૈવીસપતિ

વાળા થાય તો સ્વદપકાલમા તેની સ્થિતિનું રૂપાતર થઈ જાય, અર્થાત્ તેની માનસસ્થિતિ બદલાવાથી તેની બહાર કુ ખમય પ્રતીત થતી સ્થિતિ પણુ સુખમય પ્રતીત થવા લાગે. બયનામનો મનોવિકાર પણુ વિવેકી મનુષ્યે સજવાયોગ્ય છે કોઈ પણુ સારુ કામ કરવામાં પોતાનું હિત ઇચ્છનારે લેક્ષ પણુ બય ધરવું ઉચિત નથી કોઈ શુભ કામ કરવાનો આરભ કર્યા પછી અથવા પ્રારબ્ધકર્મના ઉદયથી બયની સામગ્રી સમીપ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે પણુ મનને નિર્ભય રાખી યોગ્ય ઉપાયો કરવા, પણુ બયથી પોતાના મનને વ્યાકુલ થવા દેવું નહિ. પ્રિય પ્રાણી કે વસ્તુનો વિયોગ થયે વા ઇચ્છિત વસ્તુ કે પ્રાણીની પ્રાપ્તિ ન થયે મનને ચિતા કે શોકમા નિમગ્ન કરવું એ પણુ વિવેકી મનુષ્યને યોગ્ય નથી જે બનવાનું હોય તે બને છે, ને જે નહિ બનવાનું હોય તે બનતું નથી, તથા મારો ને અન્ય પ્રાણિપદાર્થનો સયોગ અસ્થાયીજ છે, તો નિરર્થક ચિતા કે શોક કરી મારા સ્વાભાવિક સુખથી મારે શામાટે વિયોગી થવું જોઇએ? ચિતા કે શોકાદિ ગયેલા પ્રાણીને કે વસ્તુને પુનઃ પ્રાપ્ત કરાવવામા સાધનરૂપ નથી, તેમજ મનોબલ, ઇન્દ્રિયબલ કે શરીરબલ વધારવામાં પણુ તે સાધનરૂપ નથી, પણુ ઊલટાં તે મનોબલ આદિને ક્ષીણ કરનારાં છે, તો મારે મારા ચિત્તમાં તેમને શામાટે અવકાશ આપવો જોઇએ? ચિતા કે શોકાદિવડે પોતાનું મન બ્યારે પરાભવ પામેલું બચ્ચાલ ત્યારે મનુષ્યે એવજ વિચારવડે તેમને દૂર કરી દેવાં જોઇએ.

આળસ, પ્રમાદ ને દીર્ઘસૂત્રતા પણુ સજવાં જોઇએ.

આળસ એ શરીરાદિમાં રહેલો બયકર સ્ત્રુ છે. એ સ્ત્રુના પ્રસાદથીજ બધા મનુષ્યો પ્રબલીન ને વિદાલીન રહે છે માટે એ

ભયકર શત્રુને ઉદ્યોગવડે દેહપાર વા અંતઃકરણની ખહાર કરી દેવો જોઈએ પ્રત્યેક મનુષ્ય જે સતત શુભઉદ્યોગપરાયણ રહે તો તેનું મન પવિત્ર રહે, તેની ઇદ્રિયોનું બધ વધે, તેનું શરીર નીરાગ રહે, ને તેની બાહ્યસ્થિતિ પણ સારી રહે. જે જે દેશના વા જે જે વર્ષના ભોક્ષા આળસના ઉપાસક હોય છે તે તે દેશ વા વર્ષ દરિદ્રી, વિધાહીન ને પ્રાયશ્ચ નીતિહીન હોય છે. જે જે બ્રાહ્મણોને તમે દરિદ્રી, વિધાહીન, દુર્વ્યસની ને નીતિહીન જુઓ તે તે બ્રાહ્મણો આળસનામના બાપરાજૂતાના પૂજારી હશે એ વાન તમારે નિશ્ચયપૂર્વક સત્ય માનવી એમા તમારે લેશ પણ શકા ન કરવી હે બૂદેવો! જે તમે સુખી થવા ઇચ્છતા હો તો ઇશ્વરે કૃપા કરી તમને જે મનુષ્યનું ને તેમા પણ બ્રાહ્મણનું જીવન આપ્યું છે તે જીવનને આળસમા વ્યતીત ન કરો, પણ તેને સતત ઉદ્યોગવાળું રાખો વપરાતા વાસણો ઊજળા રહે છે, ને નહિ વપરાતા વાસણોપર કાટ ચઢે છે એ શું તમને જ્ઞાત નથી? જે તે તમને જ્ઞાત હોય તો તમે તમારા મનને, ઇદ્રિયોને ને શરીરને શામાટે નિરતર શુભકામ કરવારૂપ વપરાશમાં રાખતા નથી? વાસણના ઉપર કાટ ચઢે છે તે કાઠના કરતા આ કાટ ધણેજ હાનિકર છે માટે તે આળસરૂપ કાઠને તમારે ઉદ્યોગવડે તુરતજ દૂર કરી દેવો જોઈએ. આળસ એ બાકીણના જેવું શુભ વિષ છે એમ વિદ્વાનો કહે છે. કર્તવ્યનું વિસ્મરણ પ્રમાદ કહેવાય છે પ્રમાદથી માણસને ડગલે ડગલે અનેક દુ ખોતી પ્રાપ્તિ થાય છે માટે વિવેકીએ પોતાનું પ્રત્યેક કર્તવ્ય સાવધાનતા-પૂર્વક કરવાનો સ્વભાવ પાડી તે પ્રમાદને દૂર કરી દેવો જોઈએ. એક દિવસમા અર્ધ શકે એવું કામ હોય તે છ માસે પણ પૂરું ન કરવાનો અર્થાત્ પોતાના અગત્યના કામને બહુ લગાવવાનો સ્વભાવ તે દીર્ઘસૂતતા

કહેવાય છે. દીર્ઘસૂત્રતાથી પણ માણસની પડતી સ્થિતિ થાય છે માટે તે દીર્ઘસૂત્રતાને શીઘ્ર કામ કરવાનો સ્વભાવ પાડી મનુષ્યે દૂર કરવી જોઈએ.

કર્તવ્યવિમુખતા તથા કર્તવ્યપાલન કરવાવિષે.

પ્રત્યેક આદ્યજ્ઞ અને આદ્યજ્ઞાતિના શેઠોએ વા પટેલોએ પોતાના લૌકિક ને પારમાર્થિક કર્તવ્યમાં નિષ્ઠા રાખવી જોઈએ. કર્તવ્યમાં નિષ્ઠા રાખી તદ્દનુકૂલ સદાયકર્મપૂર્વક વર્ત્યા વિના કોઈ પણ આદ્યજ્ઞની કે આદ્યજ્ઞાતિની ઉન્નતિ થવી સંભવિત નથી. પૂર્વના ઋષિમુનિઓએ જોઈ પદે વિરાજતા હતા તેનું મુખ્ય કારણ તેઓ કર્તવ્યનિષ્ઠાવાળા તથા તદ્દનુકૂલ સદાયકર્મપૂર્વક વર્તનારા હતા તે હતું. વર્તમાનકાલમાં આદ્યજ્ઞોના મોટા ભાગની જે અધમ સ્થિતિ જોવામાં આવે છે તેનું મુખ્ય કારણ તેમની કર્તવ્યવિમુખતાવિના અન્ય નથી. વિવેકીઓ મરણ-કરતાં પણ કર્તવ્યવિમુખતાને વધારે અપકારક ગણે છે. જે જે આદ્યજ્ઞોએ કર્તવ્યનિષ્ઠા તથા કર્તવ્યવિમુખતાનું શરણ મહણ કર્યું છે તે તે આદ્યજ્ઞોની સ્થિતિ વર્તમાન સમયમાં કેવી અધમ છે તે સમજી મનુષ્યોને અજ્ઞાત નથી. કેટલાક આદ્યજ્ઞો રાંકાની પેઠે લોટ કે દાણા માગવા નીકળે છે, કેટલાક આદ્યજ્ઞો દેવલકનુ-પગાર લઈ કોઈ દેવના પૂજારીનું-કામ કરે છે, કેટલાક આદ્યજ્ઞો મજૂરીનું કે સાથીનું કામ કરે છે, કેટલાક આદ્યજ્ઞો કોઈને ઘેર પાણી ભરવાનું કામ કરે છે, કેટલાક આદ્યજ્ઞો પોલીસનું સાધવાળાનું કે કચેરીમાં પટ્ટાવાળાનું કામ કરે છે, ને કેટલાક આદ્યજ્ઞો હથકારનું કે મામદતનું (રેલ મેસેન્જરનું-ફિલ્ડ પોસ્ટમેનનું) કામ કરે છે. આવી અધમસ્થિતિમાંથી ઉચ્ચસ્થિતિએ પહોંચવાનો માત્ર એક જ મુખ્ય ઉપાય છે, ને તે કર્તવ્યનિષ્ઠાનું અનુસરણ.

છે. હે વ્યાવહારિક દુ ખાનુભવ કરનારા બાધાઓ ! તમે વિદ્યાનું અધ્યયન કરવાના ને સદાચારથી વર્તવાના તમારા મુખ્ય કર્તવ્યનું રમરણુ કરો. માત્ર તેનું રમરણુ કરીનેજ ન બેસી રહો, પણ તે મુખ્ય કર્તવ્યનું તમ ઉત્સાહપૂર્વક પરિપાલન કરો. જો તમે આમ કરશો તો તમારી આજ્ઞાબંધન સ્થિતિમાં ફેર પડ્યા વિના રહેશે નહિ, અર્થાત્ તમારી દુ ખમય સ્થિતિ દૂર થઈ તમે સુખમય સ્થિતિવાળા થશો.

ઉપસંહાર.

સર્વ દુરાચારો દ્વિજાદિ મનુષ્યના પ્રાપ્તવ્યવહારને, પ્રતિષ્ઠાને, શરીરના સાત્ત્વિક સામર્થ્યને, ઇન્દ્રિયોના સાત્ત્વિક સામર્થ્યને, અંત કરણના સાત્ત્વિક સામર્થ્યને, અંત કરણના દૈવી સામર્થ્યને અને અંત કરણના ઔશ્વર સામર્થ્યને હાનિ પહોચાડે છે માટે સમગ્ર દ્વિજોએ સર્વ પ્રકારના દુરાચારોનો પ્રયત્નપૂર્વક પરિત્યાગ કરી પરમાદરથી સદાચારનું સેવન કરવું જોઈએ, અને પોતાના અંત કરણને પવિત્ર, સ્થિર ને અનરાત્નાથી અભિન્ન બદના દૃઢ ગાનવાળું કરી પોતાના મનુષ્યજીવનને સફલ કરવું જોઈએ.

પ્રત્યેક ગાતિના બ્રાહ્મણો, ને વિશેષે ઔદીચ્યબ્રાહ્મણો, અને તેમાં પણ ઔદીચ્યસહસ્રગાતિના બ્રાહ્મણો જો પોતાનાં મન ઇન્દ્રિયો ને શરીરના દુરાચારો ત્વજી તમને સદાચારમાં પ્રવૃત્ત કરવા પ્રયત્નવાન રહેશે તો તેથી તેમની અવસ્થા ઉન્નતિ થશે. એક એક ઔદીચ્ય-સહસ્રબ્રાહ્મણ મળીને સમસ્ત ઔદીચ્યસહસ્રબ્રાહ્મણગાતિ થઈ છે માટે પ્રત્યેક ઔદીચ્યસહસ્રબ્રાહ્મણ પોતામાં તથા પોતાના કુટુંબમાં સદાચાર વૃદ્ધિ પામે, ને દુરાચારોનો નિરોધ નાશ થાય એમ શુદ્ધભાવથી સદાગ્રહપૂર્વક પ્રયત્ન કરવો જોઈએ જે પરમાત્માના મુખરૂપ બ્રાહ્મણ છે તે પ્રજ્ઞતપાત્ર પરમાત્મા પ્રત્યેક ઔદીચ્યબ્રાહ્મણને તેની ઉન્નતિ થાય તેવા પોતાના કર્તવ્યમાં પ્રીતિ ઉપગમવચ તથા તદ્વત્કૃષ્ટ પ્રીતિપૂર્વક વતવાનું શુભ જલ આપવા અનુકંપા કરો એમ ઇચ્છી વૃત્તિ વિરાગ થામે છે. ઇતિ શિવમ્.

